

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

İKİ DARBE ARASINDA TÜRKİYE’DE TOPRAK REFORMU (1960-1980)

Saliha TÜRK SOYCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Yaşar SEMİZ

Konya-2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	i

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPRAK REFORMUNUN TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Reformun Alt Yapı Çalışmaları	8
1.1.1. Kadastro Çalışmaları.....	8
1.1.2. Arazinin Toplulaştırılması	10
1.2.Toprak Reformunun Amaçları.....	11
1.2.1. Siyasi Amaçları.....	12
1.2.2. Sosyal ve Ekonomik Amaçları	14
1.3. 1923 – 1960 Döneminde Türkiye’de Toprak Reformu Girişimleri.....	20
1.3.1. 1923-1945 Dönemi	20
1.3.2. 1945-1960 Dönemi	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1960-1970 YILLARI ARASINDA TOPRAK REFORMU

2.1. Dönemin Siyasi-İktisadi Şartlarına Genel Bir Bakış	30
2.1.1. 27 Mayıs ve Sonrası.....	30
2.2. Dönemin Hükümetlerinin Toprak Reformu Hakkındaki Görüşleri.....	34
2.2.1. Darbe Hükümeti’nin Toprak Reformuna Bakışı	34
2.2.2. Koalisyon Hükümetleri ’nin Toprak Reformuna Bakışı.....	36
2.2.3. Demokratik Zeminde Kurulan Hükümetlerin Reforma Bakışı.....	40
2.3. Toprak Reformu Tasarılarının Analizleri ve Karşılaştırması	43
2.4. Toprak Reformu Hakkında Görüşler ve Basına Yansıyanlar	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1970-1980 YILLARI ARASINDA TOPRAK REFORMU

3.1. Dönemin Siyasi-İktisadi Şartlarına Genel Bir Bakış	54
3.1.1. 12 Mart Muhtırası ve Sonrasında Yaşananlar.....	54
3.2. Kalkınma Planlarında Toprak Reformu	57
3.3. Toprak Reformu Temel İlkeleri ve Stratejisi	61
3.4. Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu	64
3.5. 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Uygulaması.....	66

3.5.1. İlhan Öztrak Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Sunulması ve Tepkiler	66
3.5.2. Toprak ve Tarım Reformu Kanunu	68
3.5.3. Uygulama Bölgesi ve Kanunun Kaldırılması	72
SONUÇ	77
BİBLİYOGRAFYA	80
EKLER	91

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insan ve toprak arasında bir kader birliği olmuştur. İnsanlar tarih boyunca toprağı beslenme ve barınma kaynağı olarak kullanmışlardır. Yakın dönemde ise yaşam standartlarının farklılaşması, nüfus artışı, iklim koşulları ve siyasi ideolojiler sebebiyle toprağın işlenişinde ve tasarrufu hakkında bazı değişiklikler olmuş, gelişmekte olan ve ekonomisi tarıma dayalı olan ülkelerde toprağın değeri sanayileşmiş ülkelere oranla daha fazla önem kazanmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra toprak mülkiyeti anlayışında önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak siyasi ve askeri alanlarda yaşanan bazı problemlerden dolayı çıkarılan yasalar planlandığı gibi uygulanamadığı için toprak haksız bir şekilde belli kirşlerin elinde toplanmıştır. Bu uygulama Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiş ve Medeni Kanun'un kabulü ile yasal zemine kavuşturulmuştur. Toprağın kişisel hak sahipliğinde belli bir oranın üzerine çıkması, toplumsal dengeleri ve sosyal adaleti sarsıcı bir unsur oluşturmaktadır. Bu sebeple 1930'lu yıllardan itibaren devlet, hiç toprağı bulunmayan ya da yeter toprağı olmayan kimseleri topraklandırma çatısı altında toplayarak hem ekonomik hem de sosyal bir çıkış yolu aramıştır.

Toprak Reformu fikri 1929 yılında Dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz sonrasında sürekli Türkiye'nin gündemini meşgul etmiştir. İlk toprak reformu kanunu Çiftçiyi Topraklandırma adıyla 1945 yılında yürürlüğe girmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1947 ve sonrasında gerçekleşen içerik değişiklikleriyle asıl hedefinden saptırılmıştır. Meclis içerisinde reform kaynaklı çıkan çatışmalar sonrasında istifalar gerçekleşmiş ve 1950'li yıllarda çok partili hayata geçilmiştir. Toprak reformu gibi sosyo-ekonomik bir uygulama siyasette yeni dönemin başlangıcı olmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırası döneminde toprak reformu en hareketli dönemini yaşamıştır. Dönemin Tarım Bakanları Cavit Oral, Mehmet İzmen, Turan Şahin, Turan Kapanlı, Bahri Dağdaş, İlhami Ertem gibi isimler reformu gündemde tutan tasarıları tartışmaya açmışlardır. Fakat tasarıların hiçbirini kanunlaşmayı başaramamıştır. 1970'li yılların ortasına doğru İlhan Öztrak tasarısı meclisten geçerek 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu adıyla kanunlaşmış

ve uygulanmıştır. Kanunun tüm ülkede uygulanması mali açıdan ağır bir yük olduğundan ve uygulamanın sonuçlarını görme açısından pilot bölge seçilmiştir. Uygulama bölgesi olarak Güneydoğu Anadolu'nun Urfa ili kararlaştırılmış ve reformun ilk adımları atılmıştır.

Çalışmaya, toprak reformu kavramının açıklaması yapılarak başlanmış, kronolojik sıra göz önüne alınarak, 1960 ve 1980 yılları arasında toprak reformu konusunun ülke gündeminde ne kadar yer tuttuğu aktarılmıştır.

Araştırma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde: Konunun alt yapı çalışmaları, amaçları, cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar olan reform teşebbüsleri ve sonuçları aktarılmıştır.

İkinci bölümde: Askerî müdahaleyle başlayan ve muhtırayla biten on yılda, ülke ekonomisi ve siyaseti içerisinde reformun gündemdeki yeri ele alınmıştır. Aynı zamanda ülkedeki birçok kesimin, reforma bakışı da yansıtılmıştır.

Üçüncü bölümde: Ülkenin ekonomik ve siyasi şartları, reform kanunundan önce alınacak önlemler için ön kanun çıkarılması gibi konuların ardından beklenen reformun kanunlaşması, uygulama bölgesi ve kaldırılması ele alınmıştır.

Araştırmada: Arşiv belgelerinden, dönemin basın ve yayın organlarından, TBMM'nin tutanak, zabıt ceridelerinden ve konuyla ilgili yayınlanmış eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Yaşar SEMİZ'e teşekkürü borç bilirim. Tez çalışmam sırasında maddi ve manevi her anlamda vermiş olduğu desteklerden ötürü sevgili eşim ve bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Saliha TÜRK SOYCAN

Konya - 2022

ÖZET

Tarım arazilerinin tasarruf ve mülkiyeti hakkında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, toprağın yanlış kullanımı ve artan nüfus karşısında tarım alanlarına müdahale söz konusu olmuştur. Müdahalelerin bütünü toprak reformu olarak adlandırılmıştır. Toprak reformunun temeline bakıldığında, birim alana düşen istihsalı artırarak tarım arazilerinden en yüksek verimi almayı hedeflemiştir. Planlanan hedef sözel olarak kolay gibi görünse de toprak reformu geniş kapsamlı bir toprak hareketidir. İlk olarak hareketin kavramı, kapsamı gibi açıklayıcı bilgiler aktarılmıştır.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki süreç toprak reformunun en hareketli dönemi olmuştur. 1970'e kadar geçen sürede dönemin tarım bakanlarının isimleriyle beş farklı toprak reformu tasarısı oluşturulmuştur. Bunlardan sonuncusu olan Turan Şahin tasarısı meclise taşınmış olsa da kanunlaşma fırsatı bulamamıştır. Oluşturulan tasarılar sırasında olumlu ve olumsuz birçok eleştiri meydana gelmiştir. Sürekli değişen hükümetlerde, tarımla ilgili kurum ve kuruluşlarda, derneklerde, dönemin gazetelerinde ve yayın organlarında reform konuşulmuş ve tartışılmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde toprak reformu çalışmaları devam etmiş ve 1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yapılmıştır. Uygulama için pilot bölge seçilen Urfa ilinde 1974 yılında kamulaştırma ve toprak dağıtımı başlamıştır. Uygulama 1977 yılına kadar devam etmiş ve aynı yıl kanunun iptal kararı alınmıştır. 1978 yılında kanun tamamen kaldırılmıştır.

Çalışmanın amacı, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbeleri arasında geçen 20 yıllık süreç içerisinde toprak reformunun ilerleyişi, uygulanması ve farklı çevrelerce hangi tepkiler karşısında oluştuğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Toprak Reformu Kanunu, Urfa ili, Kamulaştırma, Toprak Dağıtımı

ABSTRACT

Disputes about the savings and ownership of agricultural lands, misuse of the land, and the increasing population caused intervention in agricultural lands. The whole of the interventions has been called land reform. Looking at the basis of the land reform, it aimed to get the highest yield from agricultural lands by increasing the production per unit area. Although the planned goal may seem easy verbally, land reform is a comprehensive land movement.

The period after the May 27th 1960 coup has been the most active period of land reform. In the period up to 1970, five different land reform plans were created with the names of the agriculture ministers of the period. Although the last of these, Turan Şahin's plan, was brought to the parliament, it did not find the opportunity to become a law. During the plans created, many positive and negative criticisms occurred. Reform was discussed and reported in the kaleidoscopic governments, agricultural institutions and organizations, associations, newspapers and publications of the period.

In the 1970s, land reform efforts continued and the Land and Agricultural Reform Law No. 1757 were enacted in 1973. In 1974, expropriation and land distribution started in the province of Urfa, which was selected as a pilot region for the implementation. The implementation continued until 1977 and in the same year, the decision to cancel the law was taken. In 1978, the law was completely repealed.

The aim of the study is to reveal the progress and implementation of the land reform in the 20-year period between the coups of May 27th 1960 and September 12th 1980, and to reveal which reactions occur in different environments.

Key Words: Land Reform Law, Urfa Province, Expropriation, Land Distribution

KISALTMALAR

AP	:	Adalet Partisi
AT	:	Arazi Toplulaştırması
CDA	:	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇTK	:	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DP	:	Demokrat Parti
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DÜÇ	:	Devlet Üretme Çiftlikleri
FAO	:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MK	:	Medeni Kanun
MSP	:	Milli Selamet Partisi
S	:	Sayfa
s	:	Sayı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÇTF	:	Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TTR	:	Toprak ve Tarım Reformu
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin, kalkınma hızları tarım sektörüyle paralellik göstermektedir. Bu sebeple ülkelerin atması gereken ilk adım toprak üzerinde düzenlemeler yapmaktan geçmektedir. Toprak, ekonomik alanın dışında uluslar için manevi değer de taşımaktadır. Aynı zamanda, toplumların kültürel bağlarına ve tarihsel birikimlerine sahip çıkacakları kendi bünyelerini koruyup gelecek nesillere taşıyacakları bir miras olarak görülmektedir. Bu doğrultuda toprağa verilen değer ve üzerinde durulması gereken statü de genişlemekte ve topraktan, ona zarar vermeden daha fazla verim almanın yolları aranmaktadır. Toprağın işlenişi ve mülkiyeti üzerinde değişim yapılması akla ilk gelen uygulamadır. Bu uygulama da toprak reformu adıyla anılmaktadır.

Kelime olarak reform, *“herhangi bir şeye yeniden şekil verme, yeniden tanzim etme ve düzenleme manasına gelir. Toprak reformu veya arazi reformu da genel olarak arazi mülkiyetinin, büyüklüğünün yeni baştan düzenlenmesi, şekillendirilmesi ve büyüklük sınırlarının yeni baştan tayin edilmesi anlamına gelir.”*¹ *“Toprak Reformu, toprak mülkiyet dağılımının, toprağın işletme şeklinin ve işletme ile ilgili kurumsal yapının sosyal adalet ve verimlilik ilkelerine uygun olarak demokratik yoldan ve anayasa çerçevesinde düzenlenmesidir.”*²

Daha geniş mana da toprak reformu açıklamasını Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu, Sosyal ve Ekonomik Konseyi ve Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı şu şekilde yapmıştır. *“Toprak mülkiyete ve tasarruf sistemlerinde, çiftçiler lehine bir değişme ile birlikte, çiftçilerin üretim ve gelirlerini artıracak, yaşama şartlarını düzeltecek her türlü teknik, ekonomik, sosyal ve politik tedbirler toprak reformu kapsamına sokulmaktadır.”*³ Bu açıklamada toprak reformunun kapsam ve içeriği daha ayrıntılı olarak aktarılmıştır.

Toprak Reformu mevcut bilgilerden faydalanarak aşağıdaki şekilde de tanımlanabilmektedir;

¹ Abdüsselam Ergene, Zirai Kalkınmamız ve Toprak Reformu, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 3(1), (1972), s. 4.

² Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Toprak Reformunun Temel İlkeleri ve Stratejisi'ne Ait Esasların Kabulü, 148299, s. 1-12, (05.08.1971).

³ İsmail Şener, Toprak Reformu ve Tarım Reformu, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1971, s.8.

Tarımsal işletmelerin ve devlete bağlı tarım arazilerinin, toplumun sosyal, ekonomik, siyasi ve fiziki yapıları göz önünde bulundurularak ailelerin topraklandırılması, miras yoluyla bölünen arazilerin toplulaştırılması, aile başına verilecek toprağın dönümü hakkında ülke şartları göz önünde bulundurularak bir taban ve tavan miktarı belirlendikten sonra toprak dağıtımı yapılması, topraktan en fazla verimin alınmasını sağlayacak girdi ve zirai teknoloji aletleri almasına maddi destek sağlanması, mülkiyet ve tasarruf sistemlerinde hukuki manada düzenleme ve gerekli teknik desteğin verilmesi gibi tedbirlerin tümü toprak reformunu en geniş ve kapsamlı haliyle anlatmaktadır.

Toprak reformu tanımlardan da anlaşıldığı gibi birden fazla kola ayrılmaktadır. 1965 yılında Ziraat Mühendisleri Odası Toprak Reformu hakkında merak edilen soruları cevaplamışlardır. Sorulan en önemli ve ilk soru ise Toprak Reformunun kapsamı olmuştur. Mühendislerin, cevaplarında iki unsur ön plana çıkmıştır. Birincisi, ana unsurlardır. İkincisi ise yardımcı unsurlardır. Ana unsurlar şu şekilde sıralanmıştır:⁴

- *Kamulaştırma*
- *Toprak Dağıtımı*
- *Toprak verilenlerin, canlı ve cansız işletme vasıtası ile donatılması,*
- *Büyük mülklerin azami sınırlarının tespiti,*
- *Kendilerine toprak verilenlerin kuracakları uygun değer işletme büyüklüklerinin korunması,*
- *Tarımsal yerleşim,*
- *Toplulaştırma,*
- *Toprak Reformu finansmanı ve toprak edinme kredisi,*
- *Arazi ihtilaflarının halli ve tapulama,*
- *Meraların düzenli şekilde kullanılması,*
- *Reform uygulaması için bir reform teşkilatı kurulması,*

Diğer yardımcı unsurlar ise açıklanan maddelerin tamamlayıcısı

⁴ Toprak Reformu Hakkında Ne Dediler, Broşür No: 10, 1965, s. 5.

konumundadır.⁵

- *Kiracılık ve ortakçılık şartlarının düzenlenmesi,*
- *Zirai kooperatifçilik*
- *Su haklarının düzenlenmesi*
- *Çiftçi eğitimi ve zirai yayın*
- *Zirai kredi ve donanım*

Bunların yanı sıra kooperatifler, mali ve hukuki tedbirler yer almaktadır. Bahsedilen tedbirler arasında toprak üzerinde çiftçiyi etkileyen maddi bütün girdi ve gereçlerin temin edilmesi gereklidir. Büyük mülk sahiplerinin işçilere hakkı olmadığı şekilde maddi-manevi sömürsünün engellenmesi, tarıma elverişli olmayan arazilerin devlet ve toplum eliyle tarımsal işletme haline getirilmesi gibi kısımlar yer almaktadır.⁶

Toprak reformu, ekonomik, siyasi, hukuki ve sosyal birçok yeniliği içinde barındırmaktadır. Çünkü toprak toplumsal getirisi tek bir zümreye ya da tek bir kuruma ait olmayıp toplumun bütününe ilgilendirmektedir. İşletme hakkı şahıslarda olsa da toprağa verilen zarar toplumun tamamını etkilemektedir. Mülk sahipleri kamu zararı oluşabilecek şekilde toprağı kullanma hakkına sahip değillerdir. Bu sebeptendir ki toprak reformu en başka toprak kullanımı ve tasarruf şeklini düzenlemeye çalışmaktadır.⁷

Ayyıldız, dünya genelinde toprak reformunun ne için yapıldığını her bölgeye özel olarak açıklamıştır. Asya ve Uzak Doğu’da ağırlıklı olarak toprak mülkiyeti ve sosyal adalet konusu ön planda olmuştur. Kuzey ve Batı Avrupa’da daha çok işletmelerin büyüklüğüyle alakalı düzenleme yapılırken, Doğu Avrupa’da özel mülkiyet kavramının önüne geçmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Ortadoğu’da büyük işletmeler ve küçük işletmeler arasında bulunan bünyesel eşitsizlikler reformun asıl hedefine koyulmuştur. Afrika’da ise sömürü düzeni sonrasında tarımsal faaliyetleri, arazi birleştirme ve bütünleştirme gibi reform çalışmaları

⁵ Ne Dediler, s. 6.

⁶ “Haberler”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(2), (1976), s. 57-58 vd.

⁷ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, T.C. Resmî Gazete, 14599, (19 Temmuz 1973).

izlemiştir. ⁸ Görüldüğü üzere her bölge, her toplum kendisine en uygun olan düzenleme sistemini seçmeye çalışmış ve toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda hedefler belirlemiştir.

Ülkede toprak reformunun yapılma sebepleri arasında en başta tarım topraklarının verimli bir şekilde kullanılması yer almaktadır. Çünkü diğer faaliyet kollarına göre, tarımda istihdam edilen kişi sayısı daha fazla fakat gelir bakımından daha az yer kaplamaktadır. Bu durumun düzelebilmesinin şartı ise sosyal adalet ve verimlilik ilkelerinin gözetildiği bir tarımsal düzenleme olmuştur. ⁹ Üretim ve ekonomik kalkınma beraber ilerleyen iki yapı olma özelliği taşımaktadır. Birinin yavaşlığı veya eksikliği diğerinin gelişimini engellemektedir. Çünkü tarımsal üretimin yükselmesi ilk kademede ihracat ve gelir artışı sağlamak için önemli bir etken oluşturmaktadır. ¹⁰

Reformun yapılma sebeplerinden birisi de parçalı yapıya sahip olan tarım arazilerini birleştirme mecburiyetinden gelmektedir. Çünkü küçük arazilerden istenilen verim sağlanamamaktadır. Bunun çözümü ise arazi toplulaştırmasıyla beraber işletme bütünlüğü sağlamaktan geçmektedir. ¹¹

Toprak konusunda 1961 Anayasasının 37. maddesinde “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçları ile gereken tedbirleri alır. ... Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır.” ibaresi yer almaktadır. Anayasanın 41. Maddesi sosyal refahın sağlanması ve planlı kalkınma adımlarının atılmasının gerekliliğini devletin yapacağı vazifeler arasında görmektedir. ¹² Anayasada belirtilen bu maddelerin işlenmesi, toprak yapısını ve sosyal hayatı düzenlemesi toprak reformuyla aynı doğrultuda içeriklerdir. Fakat ülkede reformun gerçekleşmesine engel olan birtakım konular bulunmaktadır.

⁸ Tayyar Ayyıldız, *Toprak Reformu ve Bazı Ülkelerde Uygulanması*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1976, s.170-171.

⁹ Reşat Aktan, “Türkiye Tarımının Temel Özellikleri ve Verimlilik Sorunları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27(2), (1972), s.655.

¹⁰ Yavuz Tekelioğlu, “Toprak Reformunun Türkiye’deki Uygulamaları”, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi (19) 2010, s. 45.

¹¹ Melek Şağban, *Arazi Toplulaştırmasının Sosyal Sonuçları*, (Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Dönem Projesi), Ankara 2017, 9.

¹² T.C. Resmî Gazete, 10859, (20.07.1961).

Reformu engelleyen sebepler arasında ilk olarak parçalı toprak yapısı gelmektedir. Kırsal kesimde parçalı toprak yapısının en büyük sebebi ölüm sonrasında toprakların mirasçılar arasında paylaşımı olmuştur. Mirasta terekenin bölüşümü konusunda iki farklı yapı bulunmaktadır. Birinci yapı inanç ile ilgili olan, daha bireysel ve kırsalda daha sözü geçen bir sisteme bağlanmıştır. İslam'da yer alan miras hukukuna göre Nisa suresinin 11. Ayetinde şöyle belirtilmiştir: *“Erkeğe, iki kadının payı kadar. Eğer hepsi kadın olmak üzere ikiden fazla iseler, bunlara terekenin üçte ikisi. Eğer bir kız ise, o zaman ona yarısı. Eğer çocuğu varsa, anne-babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir. Ama çocuğu yok da anne-babası varis bulunuyorsa, annesine üçte bir. Eğer ölenin kardeşleri de varsa annesine altıda bir. (Bunlar) hep (ölenin) yaptığı vasiyet yerine getirildikten veya borcu ödendikten sonradır.”* (Nisa/11). Aynı surenin devamında bulunan ayette ise mirasla ilgili şunlar yer almaktadır. *“Eğer bir çocukları yoksa eşlerinizin terekesi sizindir. Yok eğer bir çocukları varsa o zaman terekesinin size (düşen payı) dörtte birdir... Onlara da eğer eğer çocuğunuz yoksa, sizin terekenizden dörtte bir. Yok eğer bir çocuğunuz varsa o zaman onlara terekenizden sekizde bir ... Eğer bir erkek veya kadına (çocuğu veya babası olmadığından) kelak yoluyla (yan yoldan) varis olunuyorsa bir erkek kardeşi veya bir kız kardeşi bulunuyorsa, her birine altıda bir. Eğer bundan fazlaysalar, o zaman üçte birinde aktarırlar... (Nisa/12). Yine Nisa suresinin 176. Ayetinde miras bırakanın çocuğu olmadığı durumda yapılacak olan üleştirme miktarı ve açıklaması bulunmaktadır. Buna göre ölen kimsenin çocuğu yoksa mirasının kız kardeşe bırakılacağı, eğer iki kız kardeş bulunuyorsa mirasın üçte ikisinin verileceği ve ölen kimsenin hem kız hem de erkek kardeşleri bulunuyorsa bu durumda erkeğe iki kadının payı kadar miras verilmektedir. (Nisa/176).¹³ İslam miras hukukunda kanunun kaynağı yaratıcı olduğundan mirastan kişilere düşen payı da yaratıcı bildirilmektedir. Bildirilen kurallar üzerinde insanların değişiklik yapma hakları bulunmamaktadır.¹⁴ Medeni Kanun'da ise miras hukuku 495.madde de açıklanmıştır: *“Miras bırakanın birinci derece mirasçıları, onun altsoyudur. Çocuklar eşit olarak**

¹³ Mustafa Özel, *Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'an-ı Kerim Yüce Meali*, Haktan Yayın Dağıtım, Konya 2019.

¹⁴ Hilal Özay, “İslam Miras Hukukunun Özellikleri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, 3(2), s. 205.

mirasçılardır. Miras bırakanın önce ölmüş olan çocukların yerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır.” Devamındaki madde de (496) “*Altsoyu bulunmayan miras bırakanın mirasçıları, ana ve babasıdır. Bunlar eşit olarak mirasçılardır... Bir tarafta hiç mirasçı bulunmadığı takdirde, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır.*” 501.maddesinin açıklamasında ise miras bırakanın mirasçısı olmadığı takdirde miras devletin hazinesine bırakılmış sayılmaktadır.¹⁵ İslam miras hukuku ve medeni kanunun miras hukuku arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklardan birincisi ilahi bir güç tarafından konulan kanuna karşı beşerî gücün koymuş olduğu kanun olmasıdır. İkinci farklılık, kadın ve erkek bireyler arasındaki pay eşitsizliğinin bulunmasıdır. Üçüncü fark ise mirastan çıkarma ile ilgili hükümdür. İslam da miras sahibinin mirastan çıkarma hakkı bulunmazken medeni kanunda miras bırakanın mirasçıyı men etme hakkı bulunmaktadır.¹⁶ Miras hukuku başlı başına toprak parçalanmaları için tek etken olmamakla birlikte büyük bir önem arz etmektedir.¹⁷ Parçalı yapının ardından ikinci sebep olarak kullanım kaynaklı arazi yapısının bozulması görülmektedir.

Arazi mülkiyeti ve tasarrufu hakkında devletin tarımsal gelirini aşağıya çeken bazı durumlar bulunmaktadır. Arazi mülkiyetini sınırlı sayıda kimselerin ellerinde tutmaları, üretimi azaltan ve sosyal yapıyı etkileyen en önemli etkenlerden olmuştur. İsmail Şener bu durumu üç halde açıklamıştır.¹⁸

- i. Toprak sahibi arazisinin belirli bir kısmını işlemekte, geri kalanını da ya mera olarak kullanmakta ya da boş bırakmaktadır. Bu suretle, toprak verimli işlenmediği, birine kiralanmadığı ve satılmadığı için milli ekonomi, dolayısıyla toplum zarar görmektedir.
- ii. Toprak sahibi kendisi şehirde oturmakta ve işletmesinden sağladığı gelirleri daha ziyade tarım dışı işlere harcamakta ve bu suretle tarımdan sağlanan kârların devamlı olarak dışarı aktarılmasına ve verimliliğin azalmasına sebep

¹⁵ T.C. Resmî Gazete, 24607, (08.12.2001).

¹⁶ Abdurrahman Yazıcı, “İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanunu Miras Sisteminin Mukayesesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 17(55), 2013.

¹⁷ Suat Aksoy, *Tarım Hukuku*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1970, s.155.

¹⁸ Şener, *Tarım Reformu*, s.16.

olmaktadır. Aynı zamanda arazi sahipleri işçi istihdamında tam bir tekele sahip olduklarından dolayı işçileri sömürebilmektedirler.

iii. Büyük arazi sahipleri arazilerini küçük parçalar halinde, kira veya ortakçılıkla işletmektedir. Bu gibi işletmelerde çalışan, kiracı ve ortakçıların mukaveleye bağlanmış bir statüleri bulunmamaktadır. Bu durum hem sömürüye fırsat vermekte hem de üretimi düşürmektedir.

Tarıma dayalı ekonomik toplumlarda büyük mülk sahiplerinin her zaman bir yeri olmuştur. Bu büyük mülk sahipleri kendi topraklarını kiracı veya ortakçılar aracılığıyla işletme fırsatı bulmuşlardır. Durum mülk sahipleri için avantajlı olsa da kiracı ve ortakçılar için güven vermeyen bir ortam oluşturmuştur. Kendi toprağı bulunmayan, kiracı ve ortakçıların haklarını koruması için toprak reformu kanunu bir kurtarıcı olmuştur.¹⁹ Kiracı ve ortakçının haklarını korumak istihsal artışı, çiftliklerde yapılan işlerin devamlılığı ve çalışanların hak ettiklerine ulaşabilmesinin bir kurala bağlanması güven oluşturmuştur. Sayılan bu ve bunun gibi sebepler toprak reformunun ülke için önemini gözler önüne sermektedir.

¹⁹ İbrahim Aksöz, *Toprak Reformu ve Türkiye’de Toprak Reformuna Duyulan İhtiyaç*, Baylan Matbaası, Ankara 1973, s. 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPRAK REFORMUNUN TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Reformun Alt Yapı Çalışmaları

Toprak reformunun başarıya ulaştırılabilmesi için toprağı en çok ihtiyaç duyan kesimden işe başlanması uygun bulunmaktadır. Bu durumda köy toplulukları ve tarım kesimi birinci basamakta yer almaktadır. Yapılan gelişim planlarında köy birinci basamakta yerini almadıkça istenilen kalkınma ve değişimin sağlanamayacağı görülmektedir.²⁰

Köylerde yaşanan en önemli problem tarım arazilerinin belli bir bütünlük içerisinde olmamasıdır. Mülkiyet sahibi kimseler miras yoluyla toprak üzerinde bölme, satma ve hayır için yardımda bulunma gibi işlemlerle arazi bütünlüğünü bozmaktadırlar. Dağılan araziler ise birçok problemi beraberinde getirmiştir. Topraktan yeterli verimin alınamaması, parçalı yapının beraberinde getirmiş olduğu olumsuzluklardandır. Verimlilik, topraktan beklenen rasyonel gerçek olduğu için de önem sırasında en başı çekmektedir.²¹

Toprak reformunun uygulanabilmesi için reforma uygun koşulların var olması yanında kapsamlı bir hukuki düzenleme ile kararlı ve etkin hukuksal yapıya da ihtiyaç duyulmaktadır.²² “*Toprak reformu, Türkiye için toprak-insan ilişkileri konusundaki düzensizliğin giderilmesini sağlayacak bir yeniden düzenleme hareketidir.*”²³ Bu hareketin ilk adımında altyapısal sorunların çözülmesi açısından kadastro ve arazi toplulaştırılması yer almaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmasının sağlıklı yapılabilmesi için önce kadastro çalışmasının yapılması gerekmektedir.

1.1.1. Kadastro Çalışmaları

Kadastro; *bir ülkedeki her çeşit arazi ve mülk yerinin, alanının, sınırlarının ve değerlerinin devlet eliyle belirlenip plana bağlanması işidir.*²⁴ Tapu sicili, bir arazi

²⁰ Prof. Dr. Reşat Aktan’a Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2000, s. 43.

²¹ Öztrak, “Hukuk Politikası”, s. 71.

²² Öztrak, “Hukuk Politikası”, 1967.

²³ Berzeg, *Toprak Reformu*, 149.

²⁴ <https://sozluk.gov.tr> (E.T. 24.02.2020).

parçasının malikini, yüzölçümünü ve sınırlarını, gayrimenkulün vasıflarını ve ona bağlı olan aynı hakları, tahdit veya imtiyazları açıkça göstermektedir. Bir gayrimenkulün sınır, yüzölçümü ve diğer vasıflarını güvenilir bir şekilde bir sicille göstermek için beklenen fonksiyonu da kadastro yerine getirmektedir. Kadastro ile bir arazi parçasının şekli, sınırları, yüzölçümü, etrafındaki mülklerle olan ilişkileri, bir bölgedeki mevcut toprakların gerçek miktar ve durumu fennî ve geometrik usullerle gösterilmektedir.²⁵ Kadastronun en temel amacı, imar yasalarına göre ayrılıp sınırlandırılmış arazi parçalarının mülkiyetini ve sahiplerini tayin etmek olmuştur. Reformlar, sınır anlaşmazlıkları, arazi düzenlemeleri ve daha birçok tarımsal faaliyetlerin planlanmasında kadastronun faydaları gözlenmiştir.²⁶ Kadastronun, bireylerin gayrimenkulleri ile ilgili problemleri çözüme kavuşturduğu ve sonrasında devletin bu alanda yaşadığı sıkıntıları da ortadan kaldırarak altyapı çalışmalarında kolaylık sağladığı görülmüştür. Kadastro sadece toprak reformu için değil hukuki, sosyal ve ekonomik birçok konunun çözümünde rol oynamıştır.²⁷

Kadastro, tarımsal geleceği belirleyici nitelikler taşımaktadır. Fiziki ve hukuki yapısı öğrenilen topraklar üzerinde yapılan düzenlemeler, yapılacak olan uygulamaların kolaylaşmasını sağlamaktadır. Toprağın hukuki ve fiziki yapısı öğrenildikten sonra alınan kararlar üzerine toprağın analiz edilmesi daha verimli bir üretimi beraberinde getirmektedir. Türkiye’de ilk kadastro çalışmaları 1925 yılında 658 sayılı Kadastro Kanunu’yla başlamıştır. Çalışma yapılan iller arasında Ankara, İstanbul, İzmir, Konya ve Bursa bulunmaktadır.²⁸ Kadastro kanunlarının toprak reformuyla ilgisini anlatmaya çalışan Öztrak, toprağın sınırlarını ve miktarını bilmeden üzerinde düzenleme yapılamayacağını dile getirmiştir. Kadastro yapıldıktan sonra arazinin durumu hakkında bilgi alınmış olacağından reformu gerçekleştirmenin daha sağlıklı olacağını fakat reform için ülkenin tamamının

²⁵ Aydın Zevkliler, “Toprak Reformu’nun Medeni Kanun’u İlgilendiren Yönleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), (1965), s. 259.

²⁶ Güler Yalçın, *Türkiye’de Kırsal Alanlarda Kadastro ve Sürdürülebilir Gelişme*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), s. 15.

²⁷ Uluç Çağatay, “Kadastroda Yeni Yaklaşımlar ve Kentsel Yapıya Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), (2012), s. 189.

²⁸ Kemalettin Toker, “Türkiye’de Çeşitlerine Göre Kadastro Süreçlerinin Analizi”, (Proceedings of the World Cadastre Summit), İstanbul 2015, s. 438 vd.

kadastronun bitmesini beklemenin yanlış olduğunu savunmaktadır.²⁹

Özen'e göre de kadastro reform açısından ele alan iki grup bulunmaktadır. Birinci grup kadastro reformuna iyi gelmeyeceğini, yavaşlatacağını savunurken, diğer grup kadastro reformun olmazsa olmazı olarak görmektedir. Birinci grup, kadastro reformunun geniş pencereden yapılmasının reform açısından daha iyi olacağını ve üretim biçiminde istenilen seviyeye ulaşılacağını savunurken ülke genelinde kadastro tamamlandıktan sonra reformun uygulanmaya koyulmasını daha uygun görmektedir. İkinci grup, daha hızlı bir kadastro ile kamulaştırmadan toprak kaçırımların engellenmesi ve kamulaştırılması yapılacak toprakların en hızlı yoldan belirlenmesini daha doğru bulmaktadırlar.³⁰

*“Ülke topraklarının kadastro yapılmadan bir toprak dağılımı mülkiyet haklarının uyumsuzluk konusu olmasına yol açar.”*³¹ Kadastro yetersizliği toprak reformunun uygulanmasında engel teşkil eden yapılardan biri sayılmıştır. Çünkü kadastro olmayan arazi üzerinde herhangi bir uygulama gerçekleştirmek belirsizlik ve kargaşaya sebep olmaktadır. Bu yüzden arazi üzerinde kimin hak sahibi olduğunu bilmek ve bu şekilde çalışma yürütmek çok daha sağlıklı veriler elde edilmesini sağlamaktadır.

1.1.2. Arazinin Toplulaştırılması

Kadastrodan bir sonraki adım arazi toplulaştırılması olmuştur. Çeşitli sebeplerle tarım arazilerinde bütünlük bozulmuş ve zirai çalışmalar yapılamaz hale gelmiştir. Parçalara ayrılmış, bozuk şekilli parsellerin belirli bir düzen dâhilinde birleştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmiştir. Devlet bu gereklilik üzerine modern tarım işletmeciliğine göre arazi toplulaştırılması kanununu çıkarmıştır.

Arazi toplulaştırılması, çeşitli sebeplerle verimsiz bir şekilde işletilen dağınık ve küçük, mülkiyet ve işletme yapısı yönünden bir bütünlük göstermeyen toprak parçalarının bir araya getirilerek düzenli bir şekilde birleştirilmesidir.³² Toplulaştırmanın içerisine

²⁹ Öztürk, “Hukuk Politikası”, s.68.

³⁰ Haldun Özen, *Türkiye’de Kadastro Reformuna Etkileri*, (Toprak Reformu Kongresi), Ankara 1978, s. 89-90.

³¹ Mehmet Pamak, “Türkiye’de Toprak Reformu”, *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (18), 2011, s. 149.

³² Ankara Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, *Arazi Toplulaştırması*, Ankara 2015, s.1.

toprağın ıslahı, arazinin sulama ve drenaj şebekesinin geliştirilmesi, yol inşaatı gibi çalışmalar da girmektedir.³³

Türkiye’de toplulaştırma ihtiyacının dayanmış olduğu üç temel sebep bulunmaktadır. Bunlardan; birincisi, arazilerin işlemeyi güçleştirecek derecede parçalı olması, ikincisi, arazi büyüklüklerinin bir aileye geçindirebilecek miktarda olmaması, üçüncüsü ise, toprak reformu kanun ve uygulamalarını daha kolay uygulanabilir hale getirilmesidir.³⁴ Sayılan maddeler gösteriyor ki dağınık arazilerin birleştirilmesi hem hukuki hem de fiziki anlamda toprak tasarruf ve mülkiyeti üzerinde etkilidir.

Arazi toplulaştırmasının yararları arasında; üretimin artması, üretim maliyetinin azalması, arazi sahiplik durumunun ölçülü hale gelmesi, tarım arazisine ulaşımın kolaylaşması, hukuki kolaylık sağlanması, arazi miktarında artış gibi durumlar sayılabilmektedir. Arazi üzerindeki yatırım masraflarında azalma görüldüğü gibi işletme gelirlerinde de artış sağlanır. Sulama, drenaj, gübreleme, makine varlığı ve verimi de toplulaştırmanın fiziki yapıdaki yararları arasında bulunmaktadır.³⁵ Kanunun amaçları içerisinde arazi sahipleri arasında yaşanan ayrılıkları engellemek, sulama, gübreleme, tarımsal alet kullanmasını kolaylaştırmak, parsel boyutlarını belirlemek ve küçük arazileri değerlendirmek yer almaktadır.

Toprak reformunun arazi ve altyapı çalışmalarından sonra konunun sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan ne derece önemli olduğunun anlaşılması için amaçlarının da bilinmesi gerekmektedir.

1.2.Toprak Reformunun Amaçları

Cumhuriyetin ilk yıllarında toprak reformunun temel amacı topraksız halka (özellikle köylüye) toprak dağıtmak ve çiftçinin kendi kendisine yetebilmesini sağlamak olmuştur. Sonraki yıllarda bu düşünce belirli ölçülerde değişerek, kişilerin ellerinde bulunan belirli miktardan büyük topraklar kamulaştırılarak, devletin mülkiyetindeki topraklarla birlikte rasyonel işletmeler oluşturacak şekilde topraksız

³³ Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu, Toprak Reformu ve Tarımsal Gerçekler Hakkında Görüşler, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1964, s. 16.

³⁴ Necmi Sönmez, *Arazi Toplulaştırması*, 26-27 Mayıs 1965 Toprak Reformu Semineri, Başnur Matbaası, Ankara 1966, s. 95.

³⁵ Orhan Arslan, *Arazi Toplulaştırması*, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(2), (1976), s. 18.

ya da az topraklı çiftçilere dağıtılması gibi faaliyetler olmuştur. Veraset ilkeleriyle toprakların yeter gelirli işletmeler kurulmasına elvermeyecek ölçüde parçalanmasını ya da dağıtılmış toprakların birleştirilerek büyük toprak mülkiyetinin yeniden doğmasının önlenmesi, ortakçılık ve kiracılık koşullarının toplumsal adalet ilkelerine göre yeniden düzenlenmesi toprak ve fert ilişkilerinin iyileştirilmesinden geçmektedir.³⁶

Toprak reformunun her devlet için yapılması asgari düzeyde olan bazı gerekli ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler topraksızları topraklandırmak ve mülkiyet sistemini düzenlemekten geçmektedir. 24-27 Ekim 1965 tarihli Ziraat Mühendisleri Birinci Teknik Kongresinde Reşat Aktan'ın arkadaşlarına konuyu açmasına sebep olan etken yukarıda zikredilen iki maddenin toprak reformunun amaçları arasında konuşulmamış olmasından kaynaklanmıştır. Aktan, topraklandırma ve mülkiyet düzeni sağlanması hakkında reformun temelinde var olduğunu ve bunlar olmadan doğru bir reform çalışması yapılamayacağını söylemiştir. Tartışmanın öncesinde reformun amaçları arasında üretim artışı ve istihdam konuları yer alırken tartışmalar sonrasında adı geçen maddelerin arasına sosyal adaletin de dâhil olmasıyla reformun amaçları tamamlanmıştır.³⁷ Ziraat Mühendisleri kongrede bu amaçları dile getirmiştir. Fakat reformun amaçları sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır.

1.2.1. Siyasi Amaçları

Demokratik ülkelerde toprak reformunun gerekliliği birden fazla gerekçe ile izah edilmiştir. Devlet, tarımsal alandaki kalkınmayı hızlandırarak, kırsal kesimde refahının sağlanacağını düşünmüştür. Çünkü yapılacak olan reformla, ekonomik ve sosyal yapıyı pozitif yönde değiştirerek siyasi otoriteyi güçlendirmek istemiştir. Geçmişten gelen imtiyaz ve mülkiyetlerin fesh edilmesi, muhalefetin bastırmaya çalışması, ülkeye göçle gelen kimselerin iskân politikasıyla toprağa yerleştirilmesi, iktidara gelmek isteyen siyasi partilerin seçmelerini kendi tarafına çekmek istemesi, reformun siyasi amaçları içerisinde yer almaktadır.³⁸

³⁶ Tekelioğlu, "Türkiye'deki Uygulamaları", s. 45.

³⁷ Aktan, "Meseleleri", s. 231.

³⁸ Ayyıldız & Planck, *Bazı Ülkelerde Uygulanması*, s. 6.

Siyasi partilerin iktidara gelmesinde kullanılmasının yanı sıra anayasada belirtilen hak ve özgürlüklerin bireylere devlet tarafından verilmesinin gerekliliği olmuştur. Toprak reformunun temel ilkeleri ve stratejisine ait esasların kabulü ismiyle 05.08.1971 tarihli bakanlar kurulu kararınca toprak reformunun siyasal amacı: “Çalışanlara Anayasa’nın öngördüğü haklarını özgürce kullanma olanağını sağlamaktır.”³⁹ Toprak konusunda 1961 Anayasasının 37. Maddesinde “Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçları ile gereken tedbirleri alır. ...” İbaresini yer almaktadır. Madde her ne kadar toprak dağıtımı ve çiftçiye topraklandırma gibi görünse de konu bundan ibaret değildir. Anayasa’nın 38. Maddesinde “Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.” 1961 Anayasası’nın 36. maddesinde “Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlandırılabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”⁴⁰ Yıldız, Anayasanın bu maddesine aykırı olan bir mülkiyet ve işleyen ilişkisinin mevcut olduğunu dile getirmiştir. Toprak sahibi ve onu işleyen arasındaki ilişki sosyal devlet anlayışına uygun düşmemektedir. Bu durum bireyin demokratik haklarını kullanmayı engellemeye kadar varmaktadır.⁴¹

Türkiye’de çok partili hayata geçildikten sonra toprak reformu hem iktidar hem de muhalefet partileri için seçim programlarının vazgeçilmez malzemesi olmuştur. 1965 yılı seçim bildirileri bunun örneklerini ortaya koymuştur. Cumhuriyet Halk Partisi toprak reformu ve toplum kalkınmasıyla ilgili yapılabilecek plan ve değişikliklerin demokratik rejimden ayrılmaksızın çözümlenemeyeceğini bunların halka doğru ve tarafsız bir şekilde anlatılması gerektiğini savunmuştur.⁴² CHP aynı

³⁹ BCA, Esasların Kabulü, s. 4.

⁴⁰ Suna Kili & Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1985, s. 182.

⁴¹ Ahmet Yıldız, *Toprak Reformu*, (Türk Ziraat Mühendisliği Birinci Teknik Kongresi, 1.Cilt), Ankara, 24-27 Kasım 1965, s. 226.

⁴² Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirisi, 1965, s. 10.

bildiride konuyla ilgili şöyle de bir iddiayı dile getirmektedir. “*TBMM’nin son döneminde CHP’nin karşısında yer alan partiler, toprak reformunu önlemek için elbirliği yapmışlardır.*” Parti için toprak reformunun yapılabilmesi partinin milletvekili sayısının çokluğuyla doğru orantılı ilerlemektedir.⁴³ Yine 1965 yılında Adalet Partisi seçim beyannamesinde toprak reformuna ayrı bir bölüm ayırmıştır. Adalet Partisi parti programının toprak üzerindeki hedeflerini, toprak reformunun amaçlarıyla birebir örtüşmektedir.⁴⁴ Türkiye İşçi Partisine ise parti toprak reformu için iki hedef (ekonomik ve politik) belirlemiştir. Toprak reformunu köylüler için çıkış yolu olarak gösterirken, ekonomi için kurtarıcı olduğunu öne sürmüştür. Adalet Partisini ise toprak reformu karşıtı olmakla suçlamıştır.⁴⁵ Görüldüğü üzere partiler hem halkı yanına çekmek hem de rakip partilerin oylarını toplamak adına toprak reformunu siyasi hedeflerinin içerisine koymuşlardır.

1.2.2. Sosyal ve Ekonomik Amaçları

Sosyal ve ekonomik şartların her ülkeye getirmiş olduğu müspet ve menfi birtakım sonuçları bulunmaktadır. Türkiye’de uygulanması planlanan bir reformun da karşısına çıkacak olan önemli engellerden biri devletin bu değişime ne kadar bütçe ayırabileceği ile ilişkilendirilmiştir. 1964 yılında İsmet İnönü’nün emriyle toplanan toprak reformu tasarısına hâkim olacak ilkelerin tespitiyle görevli komisyon raporunda, reformun sağlıklı ilerlemesi için yapılması gerekli sosyo-ekonomik kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar aile işletme büyüklüklerinin belirlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, arazilerin kamulaştırılmasının yapılması ve gereklerini yerine getiren büyük işletmelerin hem devlet hem de toplum adına haklarının korunmasını sağlamak olarak aktarılmıştır.⁴⁶

1971 yılında Toprak reformunun temel ilkeleri ve stratejisine ait esaslarını belirlenirken ekonomik amaçlar şu şekilde açıklanmıştır. “*Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini sağlayarak, tarımsal üretimi sürekli olarak arttırmak, artan üretimin değerlendirilmesini sağlamak ve kalkınma için zorunlu olan sanayinin gelişmesine ortam hazırlamaktır*” Sosyal amaçlarını ise “*Tarım kesiminde toprak ve*

⁴³ CHP Seçim Bildirisi, 1965, s. 77.

⁴⁴ Adalet Partisi Seçim Bildirisi, 1965, s. 20.

⁴⁵ Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, 1965, s. 13.

⁴⁶ BCA, Komisyon Raporu, 1964.

*gelir dağılımdaki dengesizliği gidermek, istihdam olanağı yaratmak ve mülk emniyetini sağlamaktır.”*⁴⁷

Toprak reformunun hem sosyal hem de ekonomik amaçlarına Cevat Geray şu şekilde açıklık getirmiştir. Reformun ekonomik amacı, toprağı bulunmayan veya elinde bulunan toprağı yeter derecede olmayan çiftçilerimizi toprağı kavuşturmak ve belirlenen aile işletmesinin geçimini sağlamak olmuştur. Daha sonraki adım ise arazilerin birleştirilerek tarımsal üretimin arttırılması olmuştur. Sosyal amaçlarının temelinde ise fertlerin toprakla olan münasebetlerini güvence altına alarak, bireyler arası farklılık gösteren mülkiyet ve gelir dağılımında sosyal adalet ilkesi göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmesi ve düzenlenmesi yer almıştır.⁴⁸

*“Toprak reformu veya buna benzer sözler Cumhuriyet’in ta başından beri edilir. Yönetim ne zaman sosyal -özellikle köylü- bir muhalefetle karşılaşabilir gibi olursa, bu sözlerin duyulması adettir.”*⁴⁹ Laçiner’in anlatmaya çalıştığı nokta, sosyal yapıda çıkan karışıklıkların ve soru işaretlerinin hallolması için yeni girişimler ve odak noktasının o girişimler üzerine yoğunlaşmasının gereğı olmuştur.

Üretim yapısında verimi arttırıcı yöntemlerin kullanılması, tarımda kapital birikimi hızlandırıcı ve destekleyici hizmetlerden daha yaygın biçimde yararlanılmasını sağlamaktadır.⁵⁰ Yavuz Tekelioğlu, ekonomik kalkınmayla toprak reformu arasında güçlü bir bağlantı olduğunu savunmuştur. Üretim ve ekonomik kalkınmayı birbirini tetikleyen iki yapı taşları olarak görmüş ve birinin yavaşlaması veya ortadan kalkması durumunda diğersinin de negatif yönde etkileneceğini söylemiştir. Çünkü tarımsal ürün artışı ilk kademede ihracat ve gelir artışı sağlamak için önemli bir etki oluşturmıştır. Gelişen ve değişen sahalar için istihdam, kırsal alandan sağlanmaktadır. Son olarak, tarımsal nüfusun ekonomik açıdan gelişmesi, sanayiye pozitif yönde etkileyerek kalkınmayı güçlendirmektedir.⁵¹ Gökaltıp Mülâyim’e göre de toprak reformunun ekonomik amacı: *“Ulusal tarımsal üretimi*

⁴⁷ BCA, Esasların Kabulü, s. 3.

⁴⁸ Cevat Geray, Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 21(3), (1966), s. 6.

⁴⁹ Ömer Laçiner, 12 Mart Üzerine, *Birikim Dergisi*, (8), (1975), s. 24.

⁵⁰ Viggo Andersen, "Tarımsal Reform Programlarını Destekleyici Kurumsal Hizmetler", (Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme Konferansı), 1971, s. 153.

⁵¹ Tekelioğlu, "Türkiye’deki Uygulamaları", s. 46.

arttırmak ve tarımın bünyesini ıslah etmektir."⁵² Bu sayede tarım alanındaki ekonomik hedefler yerine getirilmektedir.

Tarımın ekonomik alana en büyük katkılarından birisi de gıda alanı olmuştur. Tarımsal gıda üretimiyle birlikte, ülkenin temel tüketim malzemeleri karşılanırken yurt dışına yapılan satışla da ekonomik gelir elde edilmektedir. Besin talebinin artması sonucunda, ihraç edilen gıda fiyatlarında artış sağlanmakta ve tarım sektörü diğer sektörlerle ekonomik girdi sağlamaktadır. Bunların yanı sıra yeni kurulan sanayilerde tarımsal ürünler, hammadde olarak kullanılmaktadır. Bu da sanayi sektörünün, tarım sektöründen ne şekilde faydalandığını göstermektedir.⁵³

Reformun üretim üzerine etkileri şunlardır:⁵⁴

- Reform sonrasında topraklar üzerinde ekim-dikim faaliyetlerinin daha düzenli bir yapıya kavuşturulması
- Tohum, gübre, tarımsal alet, kredi vb. gibi üretim arttırıcı girdilerin kullanılması,
- Eğitimler sonucunda toprağın yapısı ve niteliklerinin öğrenilmesi toprak üzerinde doğru mahsulün yetişmesine ve verimde artışın sağlanması,
- İşletilmeyen, miras yoluyla bölünen ya da boş bırakılan araziler ve bataklıkların kurutulması sonucu ortaya çıkan arazilerin tarıma elverişli hale gelmesi,

Üretim üzerinde önemli olan yapılanmalardan birisi, Atatürk tarafından oluşumuna başlanan Devlet Üretme Çiftlikleriydi. 1925 yılında Atatürk Orman Çiftlikleri olarak faaliyetine başlayan kuruluşlar 1937 yılına kadar geliştirilmiş, o yıl hazineye devredilmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşı sırasında ülkenin iâşe sorununu en aza indirerek devletin omzundan büyük bir yük almıştır. O tarihten sonra DÜÇ'e düşen görevlerde değişmiştir. Tohum, fidan, arıcılık, kümes hayvancılığı gibi birçok alana yayılmıştır. Modern tarım işletmeciliğine geçişte öncü

⁵² Ziya Gökalp Mülayim, *Kooperatifçilik*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 416.

⁵³ Zeynel Dinler, *Tarım Ekonomisi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2008.

⁵⁴ Aktan, "Verimlilik Sorunları", 657 vd.

olmuştur.⁵⁵

Üretimde artışı sağlayacak diğer etkenler, arazi koşulları, su ve sulama imkânları, iklimsel etkiler ve tarımsal girdilerden oluşmaktadır. Tarımsal girdilerin içeriği gübre, ilaç ve üretim artışı sağlayan takviye ürünleri kapsamaktadır. Tarımda üretim ve gelir artışı paralel olarak ilerlemektedir. Üretim fazlası da yatırımlar için kazanç kapısı açmaktadır.⁵⁶ Reformun ekonomiyle olan bağlantısı dışında, sosyal alana da etkileri bulunmaktadır. Bunların en başında zirai gelirlerin vergilendirilmesi yer almaktadır.

Tarımsal kazancın vergilendirilmesi, sosyal adalet için atılan adımların içerisinde bulunmaktadır. “*Tarım sektörünün yeterli şekilde vergilendirilmemesi bu sektörde iktisadi kaynakların kötü kullanılmasına ve israfına sebep olmaktadır.*” Az gelişmiş ülkelerde tarım, milli gelirin %25’ini karşılayan oranlara sahip olmaktadır. Büyük toprak sahipleri de bu %25’lik gelirin sadece %2’si oranında yatırım yapmaktadır. Bu ekonomilerde istihsal artışı sağlanamamasının en önemli sebebi de yatırım azlığı ve üretim organizasyonunun düzgün çalışmamasından kaynaklanmaktadır.⁵⁷ Burada iktisadi kaynakları büyük toprak sahipleri oluşturmaktadır. Tarımsal kazanç düzenli bir vergilendirme sistemiyle, yatırım ve üretim hacminde olumlu yönde değişim sağlamaktadır.⁵⁸

Yatırım ve üretim hacminde yaşanan gelişme, yapılacak olan düzenlemelerin finansmanında devlete yardımcı olmaktadır. 24-27 Ekim 1965 tarihli ziraat mühendisliği birinci teknik kongresinde toprak reformunun finansmanı hakkında şunlar söylenmiştir; “*Toprak reformu uygulanan sahalarda, devletçe yatırımların uzun vadede geri ödenmesini sağlayıcı bir oto finansman sistemi tatbik olunmalıdır.*” Yatırımlar için devletin yapmış olduğu maddi yardımların sonrasında ödenmesi gereken tutarı bireylerin vergilerle ödemesi öne sürülmektedir. Bu ödemenin nasıl

⁵⁵ Nail Yurtoğlu, “Türkiye’de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretim Çiftlikleri (1949-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 11(34), (2018), s. 587 vd.

⁵⁶ Kemal Bilgiç, Ekonomik Kalkınmada Ziraatın Yeri, *Ziraat Dergisi*, (211-212), , (Aralık 1961-Ocak 1962), s. 17.

⁵⁷ Hamitoğulları, “İktisadi Kalkınma”, s. 45.

⁵⁸ Seyit Hayran, “Zirai Kazançların Vergilendirilmesi ve Tarım İşletmeciliği Açısından bir Değerlendirme”, *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (358), (2012), s.11.

yapılacağıysa, kişinin gelirine oranlanarak belirleneceği söylenmektedir.⁵⁹

“*Toprak reformu adil bir toprak mülkiyet rejimi ve gelir dağılımı sağlayacak ve böylece istikrarlı ve köklü bir tarımsal toplum meydana getirilecektir.*”⁶⁰ Toprak reformu kanun tasarısına hâkim olması gereken ilkeleri tespitle görevli komisyon raporunda da belirtildiği üzere en önemli ve ilk madde adaletli bir mülkiyete sahip olmaktan geçmektedir.

Tarım arazisinde adaletten sonra gelir dağılımında da eşitlik olacağı göz önünde bulundurulmaktadır. Arazi tasarruf ve mülkiyetinde değişiklik yapılmaması halinde, devlet ekonomik ve sosyal açıdan zarar görebilecek duruma gelmektedir. Arazi mülkiyeti ve tasarrufuyla ilgili devletin tarımsal gelirini aşağıya çeken durumlar hakkında İsmail Şener şunları söylemiştir.⁶¹

- Arazi mülkiyetini elinde bulunduran kimseler arazisinin belirli bir kısmını işlemekte, geri kalanını da tarım dışı işlerde kullanmaktadır. Böylelikle toprak verimli işletilmediği, kiralanmadığı ve satılmadığı için milli ekonomiye dolayısıyla topluma faydası bulunmamaktadır.
- Toprak sahibi kendisi şehirde oturmakta ve işletmesinden sağladığı gelirleri daha ziyade tarım dışı işlere harcamakta ve tarımdan sağlanan kârların devamlı olarak dışarı aktarılması ve prodüktivite düşüklüğü meydana gelmektedir. Aynı zamanda arazi sahipleri işçi istihdamında tam bir tekele sahip olduklarından işçiler üzerinde emek istismarı meydana gelmektedir.
- Büyük işletmeler arazilerini bir süre için başkalarına, belirli bir ücret karşılığında veya beraber işletmek kaydıyla, üretim yapmaktadır. Üretimi yapan kiracı ve ortakçılar sözleşmelerinde belirli bir pozisyona sahip olmadıklarından çiftçiler tarafından güvensiz bir ortam oluşmuş bulunmaktadır.

Kırsal kesimde yaşanan hayat kendilerine sunulan imkânlar dâhilinde refahla buluşabilmektedir. Onlar için topraklarının varlığı, onları işleyecek aletlerinin olması, bunların sonucunda üretimde artış sağlanması yaşam şartlarının temel

⁵⁹ TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türk Ziraat Mühendisliği Birinci Teknik Kongresi 24-27 Kasım 1965, s. 223.

⁶⁰ BCA, Gereken İlkeler, s. 4.

⁶¹ Şener, *Toprak Reformu ve Tarım Reformu*, s.16.

anlamda yükselmesi anlamına gelmektedir. Toplumun kırsal kesiminin, kente oranla fiziksel ve ruhsal sağlık bakımından daha mutlu ve huzurlu olduğu görülmektedir.⁶²

Toprak reformuyla birlikte bireylerin mülk sahibi olmaları ve sosyal statüleri hakkında Çamurcuoğlu şunları söylemiştir; *“Hem feodal yapının kırılması için az topraklı veya topraksız çiftçi topraklandırılmak isteniyor; hem de büyük toprak sahibi kimseler yeni devletin milli burjuvazisinin bir parçası olarak görülmüyordu. Devlet bu ikilimde toprak reformunu gerçekleştirmek istemiştir.”*⁶³

Toprak reformunun amaçları arasında tarımda bünye değişikliğinin yanı sıra sosyal bünyenin de ıslah edileceği ve gelir grupları arasında var olan farkın azaltılacağı bilgisi de yer almaktadır.⁶⁴

Toprak reformunun başarıya ulaşması tarımın modernleşmesinden de geçmektedir. Geleneksel yöntemlerden kurtulup traktör ve modern tarım aletleri kullanımına geçebilmek için tarım arazilerinin belirli bir büyüklük ve genişlikte olması hem kullanılan alet açısından hem de maddi anlamda kazanç sağlanması açısından önem taşımaktadır.⁶⁵ Devletin toprak reformu çerçevesinde çiftçi ailelerine ve büyük çiftlik sahiplerine traktör, römork, saban, mibzer vb. gibi üretim araçlarına ulaşabilmelerini kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Çünkü başarılı bir toprak reformu yapmak ve kaliteli ürün elde etmek için gelişmiş zirai aletlere ihtiyaç duyulmaktadır. Tohumluk, sulama kanalları, zirai ilaç ve bireysel desteklemeler sayesinde de daha verimli ürün elde edilmektedir. Toprakları üzerinde gerekli olan tüm girdilerin sağlanması, mülk sahipleri için de daha az kaygılı bir süreci içine almaktadır.⁶⁶ Bu tür hizmetlerin sağlanabilmesi için bazı bayındırlık işlerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunların başında tarım ürünlerini pazara taşıyacak ulaşım imkânlarının kısa süre içinde tamamlanması gelmektedir. Saydığımız bu hizmetler sosyal hayatın gelişmesi için de gerekmektedir ve böylelikle reformun sosyal

⁶² Dinler, *Tarım Ekonomisi*, s. 63.

⁶³ Gülden Çamurcuoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), (2009), s. 162.

⁶⁴ Abdi Özkök, Türkiye’de Toprak Reformu İhtiyacı, (Toprak Reformu Semineri 26-27 Mayıs 1965), s. 31.

⁶⁵ Gültekin Söylemezoğlu, Teknolojik Tarım-Toplumsal Yapıdaki Etkileri ve Toprak Reformu *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (60), s. 19.

⁶⁶ Sabahaddin Alpat, Türkiye’de Toprak Reformunun Sosyal Yönü, *İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferanslar*, (26), s. 20.

amaçları arasında tarımın modernleşmesi de yerini almıştır.

1.3. 1923 – 1960 Döneminde Türkiye’de Toprak Reformu Girişimleri

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin mirası üzerine kurulmuştur. Lozan Barışı ile siyasi alanda elde edilen başarının ardından Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, Milli iktisat ve eğitim alanında yapılan çalışmalar sosyal devlet oluşturma açısından önemli konular olmuştur. Tarım politikaları, demiryolu ağları, banka kurma faaliyetleri, milli tüccar yetiştirme, köylüye öncelik kazandırma gibi konular bunlardan sadece bazılarıdır. Bu yeniliklere her geçen gün yenisi eklenerek her açıdan güçlü ve gelişmiş bir devlet ortaya çıkarmak hedeflenmektedir.

1.3.1. 1923-1945 Dönemi

Cumhuriyet döneminin Osmanlı Devletinden devraldığı toprak dağılımı ile ilgili miras 1912-1913 yıllarında yapılan tarım sayımlarında görülmektedir. Anadolu için derlenen sayım verilerinden, kırsal kesimde yaşayan toplam 1 milyon ailenin, %95’inin toplam toprakların %35’ine sahip olmasına karşın, ailelerin %1’inin toprakların %39’una ve %4’ünün toprakların %26’sına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler o dönemde oldukça yüksek bir toprak toplulaşmasının varlığını göstermektedir.⁶⁷ Türkiye’de toprağın verimliliğini arttırmak ve topraksız köylü bırakmamak cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren düşünülen bir konu olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında toprak dağıtımı daha çok mübadele ile Türkiye’ye gelenler, savaş sırasında malları tahrip olanlar ve muhtaç olanlar için düşünülmüştür. 1925 Yılı Bütçe Kanunun 25. maddesinde ise *“toprağa ihtiyaç duyan ziraat erbabına, elde mevcut millî arazi, bedeli on senede taksitle alınmak ve her aileye verilecek arazi miktarı ellerindeki topraklarla birlikte en fazla 200 dönümü geçmemek üzere, değeri bahasına”* dağıtılacağı ifade edilmiştir.⁶⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun %80’i köylü olup, toplam arazi içinde tarım yapılan arazi miktarı %65 kadardı. Bu arazinin yalnız %5’i çiftçilerin elinde bulunurken geri kalanı büyük arazi sahiplerinin elindeydi. 100.000 çiftçi ailesi de

⁶⁷ Tevfik Güran, 19. yy. Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 202, 203 vd.

⁶⁸ Ömer Lütfi Barkan, Türkiye’de Toprak Meselesi, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 453-454.

topraksızdı. Çiftler ilkel araçlarla ancak kendilerine yetecek kadar tarımsal faaliyetlerde bulunabiliyorlardı.⁶⁹

Toprak reformu ilerleyen yıllarda daha kapsamlı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Atatürk, 1928 yılının TBMM'yi açış konuşmasında, hükümete, özellikle doğu illerinde “*toprağı olmayan çiftçilere toprak sağlamak meselesiyle önemli olarak*” uğraşmak emrini vermiş ve açıklamanın ardından 8 Haziran 1929 tarih ve 1505 sayılı “*Şark menatı dâhilinde muhtaç zürraa tevzii edilecek araziye dair kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, doğu illerinden batıya nakledilen kimselerin arazisini, “*köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere*” vermeye hükümet yetkili kılınmıştı.⁷⁰ Nitekim Başbakan İsmet İnönü, 9 Kasım 1929'da TBMM'de yaptığı konuşmada, kanuna uygun olarak Doğu'da 20.000 dönümü büyük arazi sahiplerinden kamulaştırılan topraklar olmak üzere, 110.000 dönüm tarım arazisinin topraksız köylülere dağıtıldığını belirtmiştir.⁷¹

14 Haziran 1934'te kabul edilen İskân Kanunu sırasında konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Türkiye'nin topraksız çiftçiler ve nüfus hakkında söyledikleri gelecekte toprak reformunun nasıl tartışılacağına ışık tutmaktadır;

*“Bugün memleketin beş milyon nüfusu başkalarının toprağında çalışmaktadır. Bu suretle toprakla uğraşanlar ancak kara ekmek yiyebilecek haldedirler. Türk köylüsü Türk'ün efendisidir demek âdeta süsten ibaret kalıyor. Bazı vilayetlerin yarısından fazlasında köylü başkalarının elinde olan topraklarda çalışmaktadır... Memleketin içinde başkalarının toprağında çalışan binlerce halk vardır. Bunları topraklandırmak Türk'ün ve toprağın efendisi yapmak bizim en birinci borcumuzdur.”*⁷²

Gelişmekte olan ülkelerde köklü bir toprak reformunun gerçekleştirilebilmesi için, büyük mülk topraklarının hukuksal ve sosyal açıdan düzenlenmesi gerekmektedir. Mülkiyet dağılımı üzerinde 1934 yılına gelene kadar önemli bir

⁶⁹ Tahsin Yahyaoğlu, *Tarım Kentleri*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1975, s. 60.

⁷⁰ Kazım Öztürk, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Millet Meclisi Açılış Nutukları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 204.

⁷¹ İsmet İnönü, *Söylev ve Demeçleri*, Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve CHP Kurultaylarında, 1919–1946, *Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları*, İstanbul 1946, s. 200 vd.

⁷² M. Asım Karaömerlioğlu, “Bir Tepeden Reform Denemesi”, *Birikim Dergisi*, (107), (1998), s. 35.

değişiklik yapılmamış, konu üzerinde pek fazla durulmamıştır.⁷³ 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı “İskân Kanunu’nun 12. maddesinin (b) fıkrasında, öteden beri aynı mıntıkada bulunan aşiret fertleriyle bu mıntıkanın yerli halkından olan veya herhangi bir suretle yerleşmek üzere oraya gelmiş bulunan topraksız veya topraklı çiftçilerin Bakanlar Kurulu kararıyla, hazineye ait topraklardan toprak verilmek üzere toprağa bağlandırılacağı ifade edilmiştir.

Atatürk, 1 Kasım 1936 yılının TBMM açış konuşmasında, hazırlanmakta olan toprak yasasının kısa bir zaman içinde çıkarılmasını ve topraksız köylü bırakılmamasını isterken “*Toprak kanunun bir neticeye varmasını Meclisin yüksek himmetlerinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması, behemehâl lazımdır*” ifadesini kullanmıştır.⁷⁴

5 Şubat 1937’de gerçekleşmiş ve Anayasanın kamulaştırmaya ilişkin 74. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Buna göre, artık çiftçiyi toprak sahibi yapmak için alınacak toprakların kamulaştırma bedelinin belirlenmesi ve ödenmesi özel kanunlarla gösterileceği belirtilerek anayasanın toprak reformunu engelleyici hükmü ortadan kaldırılmıştır.⁷⁵ Aynı yıl Atatürk, Meclis açış konuşmasında, çiftçiyi topraklandırma yasasının ana ilkelerinin, “*ülkede topraksız çiftçi bırakmamak*”, “*bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir şekilde bölünmesine izin vermemek ve büyük çiftçi ailesini ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna göre ve toprağın verimliliğine göre sınırlandırmak*” olacağını açıklamıştır.⁷⁶

Çiftçiye toprak dağıtmak veya büyük işletmeleri parçalamanın mutlak çözüm olmadığını söylemektedir. Hatta ona göre daha büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Günün şartlarına bakılarak bunlara neden olan temellere bir çözüm bulunmalıdır.⁷⁷

Aktan’a göre aile işletmelerinin varlığı, büyük ve küçük işletmelerin tamamen yok olacağı manasına gelmemektedir. Reform başarılı olsa bile işletmelerin bazıları

⁷³ İbrahim İnci, “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 11(1), (2009), s. 110.

⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 13, İçtima 2, 01.11.1936, s. 5.

⁷⁵ Kili & Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, s. 125.

⁷⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 20, İçtima 3, 01.11.1937, s. 4.

⁷⁷ Gülten Kazgan, Toprak Reformu Konusunda, *Yeni Ufuklar Dergisi*, 9(101-102), (1960), s. 305.

aynı konumunu korumaya devam edeceklerini ve bu işletmelerin var olmasına da iktisaden ihtiyaç olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Buradan da anlaşılabacağı üzere reformda yapılacak olan değişiklikler var olan yapıyı tamamen yok etmekten ziyade yeni düzenlemelerle dönemin ve toplumun ihtiyaçlarına uygun hale getirmekten geçmektedir.

1923-1945 döneminde içerisinde nüfuzlu kimselerin hazine topraklarını izinsiz bir şekilde kendi üzerlerine aldıkları görülmektedir. Aynı zamanda kurutulan bataklıklardan elde edilen tarım arazilerinin, onları oluşturan kimselerin, ellerinden alınmaları çiftçileri tarım arazilerinden uzaklaştırmaktadır. Bu konular, mecliste milletvekillerinin tartıştıkları hususlar arasında yer almaktadır.⁷⁹ Tarım arazilerinden uzaklaşan köylüler de ise şehre göç başlamıştır. Göçler ülkenin demografik yapısını bozarken şehrin de kültürel ve mimari yapısında değişikliğe sebep olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kendi iç meseleleriyle meşgulken ortaya çıkan dünya savaşı yeni düzenlemeler ve öncelikler gündeme getirmiştir. Bu düzenlemelerden biri de tarımsal kazancın vergilendirilmeye çalışılmasıdır. Bu sebeple 1944 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi alınmaya başlanmıştır. Fakat öşür vergisi kaldırıldıktan sonra bu verginin getirilmesi çiftçiler için yeni bir yük olmuştur. Savaşın bitmesinin ardından vergi hemen kaldırılmıştır.⁸⁰

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun, zirai gelişme ve köy kalkınması açısından çok önemli hedefleri bulunmaktadır. Kanunla yapılmaya çalışılan şey sadece aileleri topraklandırmak değil, toprağın verimli kullanımını sağlamak, çiftçilere zirai alet, teknik bilgi, kredi ve makine gibi kolaylıklar getirmek olmuştur. Bu durum aileleri hem sosyal hem ekonomik açıdan refaha kavuşturacağı öngörülmüştür.⁸¹ Anlaşıldığı üzere reformlar tek bir konu üzerinde sınırlandırılmamıştır.

17.1.1945 yılında meclise sunulan topraksız çiftçiye toprak dağıtma ve Çiftçi Ocakları kurulması adına verilen yasa tasarısında gerçek manada bir toprak reformu yapılması öngörülmüyordu. Fakat Büyük Millet Meclisinde dönemin başbakanı Şükrü

⁷⁸ Reşat Aktan, Toprak Reformunun Esasları, *İktisadi Yürüyüş*, 25(430), (1964), s. 9.

⁷⁹ Oğuz Ozandağ, Türkiye’de Toprak Reformu, İstanbul Sanayi Odası, s. 20.

⁸⁰ Ahmet Fazıl Özsoylu, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitabevi, Adana 2016, s. 61.

⁸¹ Behzat Özerdemli, “Toprak Reformu”, *Pancar Dergisi*, 13(142), (1964), s. 3.

Saraçoğlu'nun direktifiyle kurulan geçici komisyonda tasarının bazı hükümlerinde değişiklikler yapılmış ve arazi mülklerinin sınırları hakkında verilen hükümler tasaridan çıkarılmıştır. Arazi mülk sınırlarının tasaridan çıkarılması Çiftçi Ocaklarının da tasaridan kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu durumda tasarı toprak reformu kapsamında çıkıp Çiftçiyi Topraklandırma adına dönüşmüştür.⁸²

Atatürk döneminde başlayan çiftçiyi topraklandırma meselesi nihayet 11.06.1945 tarihinde, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adıyla ve 4753 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Sekiz bölümden oluşan kanunda dağıtılacak araziden, arazi kamulaştırmasına, kimlere arazi verileceğinden, mali hükümlere kadar her konuya değinilmiştir. 4753 sayılı bu kanunun ülkeye getirmek istediği tarımsal iyileştirme hedeflerinden bazıları şunlardır;

- Topraksız çiftçiye yeter derecede toprak temin etmek,
- Arazisi bulunan fakat işleyecek maddi kaynağı ve zirai aleti olmayan kimselere yardım etmek,
- Yurt topraklarının bölünmesini engelleyerek sürekli işler vaziyette tutmak,

Kiracılık, ortakçılık ve yarıcılık sistemlerinde değişimler yapılmış ve her bireye toprak sahibi olma hakkı tanınmıştır. Toprakla onu işleyen arasında, verilen emekle doğru orantılı olarak yeni bir mülkiyet şekli oluşturulmaya çalışılmıştır.⁸³

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu özel mülk yapısında köklü bir değişimin sağlanması için önemli gelişmelerden biri olmuştur. *“Modern hukukta, mutlak mülkiyet anlayışı terk edilmiş ve toprağı işlemek ile onun mülkiyeti arasında yakın bir ilgi kurulmuştur.”*⁸⁴

ÇTK bir geçici madde olmak üzere 66 maddeden oluşan bir kanundur. Bu kanunun en çok konuşulan maddesi ise 17. madde olmuştur. Konuşulan madde şu şekildedir;

“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri

⁸² Bahri Dağdaş, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Büyük Kitaplık, İstanbul 1972, s. 30-31.

⁸³ TBMM Kavanin Mecmuası, D.7, C.27, s. 699-707, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 6032, (15.06.1945).

⁸⁴ Aksoy, *Tarım Hukuku*, s. 238.

tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede (39) ncu madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak olan arazi elli dönümden aşağı olamaz.”⁸⁵ Bu madde anlaşılması güç ve farklı sonuçlara yol açabilecek karışıklıklara yol açmaktadır. Kimi kesimler tarafından toprak ağalarının lehine olduğu söylenebilirken, bazı kısımlar tarafından da topraksız çiftçileri savunduğu söylenmektedir.

Toprak reformunu daha çok sosyal ve siyasi açıdan değerlendiren birinci gruptaki aydın ve memurlar 17. maddeye destek verirken; konuyu daha çok teknik ve ekonomik açıdan değerlendiren hemen hepsi geniş toprak sahibi olan ikinci gruptaki milletvekilleri ise özellikle 17. maddeye karşı çıkmışlardır.⁸⁶

1.3.2. 1945-1960 Dönemi

İkinci Dünya Savaşının getirmiş olduğu bazı memnuniyetsizlikler CHP’nin halk tarafından sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Bu durumun üzerine 7 Ocak 1946 yılında kurulan Demokrat Parti de halkın sempatisini kazanmaya başlamıştır. CHP’nin tutumunu hoş görmeyen halk DP’ye kurtarıcı gözüyle bakmaya başlamıştır. Bu durum CHP’yi paniğe sürükledi ve 1947 yılında yapılması planlanan seçimin bir yıl öne alınmasına sebebiyet vermiştir. Bu da yetmezmiş gibi açık oy-kapalı sayım yapılarak seçim sonuçları iyice şaibeli hale gelmiştir. Bugün rahatlıkla söyleyebiliriz ki CHP son tek başına iktidarını bu şekilde kazanmıştır. 1950’de tekrar seçime gidilmiş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. 27 yıllık iktidar sürecinin sonunda tek partili siyasi hayatın sonu gelmiştir. Artık Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir dönem başlamıştır. İktidar ve muhalefet kavramları oluşmuş çok partili hayata geçiş yaşanmıştır. Toprak Reformu hakkında yapılan tartışmalar tek partili hayatın bitmesinde önemli bir rol oynamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi içinde reforma karşı görüşlülerin olduğu kimseler bulunuyordu. Bunlarda partinin geleceği açısından tehdit oluşturuyorlardı. Toprak reformu aleyhtarlığı, Demokrat Partinin ortaya çıkış sebeplerinden birini oluşturmuştur.⁸⁷ Doğan Avcıoğlu’na göre, “1945 Toprak

⁸⁵ T.C. Resmî Gazete, Sayı: 6032, (15.06.1945).

⁸⁶ Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 208.

⁸⁷ Özandağ, Toprak Reformu, s. 25.

*Reformu uygulamasının kalkması, Köy Enstitülerinin yüzüstü bırakılışı, devletçiliğin terk edilmesi, orman davasının unutulması ve din istismarcılığından çok partili sistem sorumludur.” Çünkü bu sistem devrimcileri aşağıya çekerek meclise muhafazakârları çekmiştir. En aşırı sağ fikirler destek görürken, en masum sol fikirler ise baltalanmıştır.*⁸⁸

Siyasi alanda bunlar yaşanırken tarımsal alanda Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun getirdikleri kendini göstermeye başlamıştır. 1947-1960 yılları arasında yeter toprağı olmayan ve topraksız çiftçilere dağıtılan toprak alanı 18.078.837’dir. Bu kadar dönüm arazinin topraklandığı çiftçi ailesi sayısı ise 360.762’dir.⁸⁹

1947 yılına ait Köy Postası dergisinde çiftçiye dağıtılmaya başlayan topraklar hakkında dönemin Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu şu sözleri söylemiştir: *“Memleketimizde toprağı yetmeyenlerle, topraksız olanları sadece toprak sahibi kılmak davanın ve reformun gerçekleşmesini ifade etmez. Asıl bunları verilen arazi üzerinde işletme kurup iyi verimler alarak müreffeh bir hale getirmek başlıca güttüğümüz amaçtır.”*⁹⁰ Hatipoğlu’nun söylediklerinin altının boş olmadığını Özer’in verdiği rakamlara bakarak söylenebilmektedir. Verilen rakamlara göre zirai makineleşmede yıllar geçtikçe artış yaşanmıştır. 1948 yılında 1.756 adet traktör bulunurken⁹¹ 1952 yılında 31.415 traktöre sahipken bu sayı 1957 yılında 44.144 sayısına ulaşmıştır. Ziraat bankası aracılığıyla çiftçiye dağıtılan krediler 1955 yılında 1 milyar 554 milyona ulaşmıştır. Devam eden yıllar içerisinde artış göstermiştir. Bunların sonucu olarak 1950-1960 arasında iç göçlerde azalma görülmüş ve işlenen alanda da olumlu yönde değişim gözlenmiştir. 1952 yılında işlenen alan (bin hektar) 17.361 iken 1957 yılında 22.161 hektara ulaşmıştır. Makineleşme üretim artışı sağlarken tarımda kullanılması zor alanları kullanıma açmada da kolaylık sağlamıştır.⁹²

⁸⁸ Doğan Avcıoğlu, “Bakış, İnönü’nün Konuşmaları”, *Yön Dergisi*, 1(6), (1962), s. 3.

⁸⁹ Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu, Toprak Reformu Hakkında Cavit Oral’ın Konuşması, 1965, s. 13-14.

⁹⁰ Toprak Kanunu Uygulanıyor, *Köy Postası Dergisi*, (27), (1947), s. 5.

⁹¹ Sevilay Özer, Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), (2014), s. 66.

⁹² Mehmet Doğan, *Tarih ve Toplum, Türkiye’de Toprak Meselesi ve Toplum Yapımızın Tarihi Oluşumu*, Yazar Yayınları, Ankara 2019, s. 296 vd.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun bazı maddelerinde 22.03.1950 tarihli ve 5618 sayılı kanunla değişiklik yapılmıştır. Değişimle birlikte sadece hazine ve vakıf arazileri toprak dağıtımı içerisine alınmıştır bu da toprak reformunun hedeflerini daraltarak uygulanamaz hale getirmiştir.⁹³

Demokrat Parti iktidarı döneminde tarımda uygulanan politika, traktör sayısının artması, ziraat bankası kredilerinin genişletilmesi ve ürün fiyatlarının yükseltilmesi biçiminde olmuştur. Bu politika sonucunda 1950-1953 yıllarında tarım ürünlerinde büyük artış görülmüştür.⁹⁴ 1954 yılında tahıl ihracatı 1950-1960 yıllarının en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Hamitoğulları'nın paylaştığı olduğu tabloya göre tahıl ihracatı o sene 1.063.000 tondur.⁹⁵ Bunların yanı sıra tarımsal ürün veriminin diğer bir etkeni olan doğa olaylarıdır. 1950-1954 yılları arasında yağmur yağışının yeterli seviyenin üzerinde olması tarım artışını pozitif yönde etkilemiştir.

1955 yılına gelindiğinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanununda yeni bir değişiklik daha yapılmıştır. Bu değişiklik 1950 yılında yapılan değişikliklere bazı ek maddeler eklenmiş ve bazı maddeler ise geçerliliğini yitirmiştir.⁹⁶ 6603 sayılı bu kanunla eklenen ve değişen maddeler şunlardır. 41. Ve 43. Maddelere ilaveler yapılmış, değişmiş olan 45. Maddenin tekrar değişikliğine ve 55.maddenin kaldırılmasına karar verilmiştir.⁹⁷ Bu değişim ve kararları ortadan kaldıran ve çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun son halini oluşturan nizamname ise 1957 yılında gelmiştir.⁹⁸

Bu dönemde yaşanan olaylar siyasi açıdan demokratikleşmenin kapısını aralarken, ekonomik açıdan da liberal bir politika izlenmesine yol açmıştır. On yıllık Demokrat Parti döneminde ziraata büyük önem verilmiştir. Kurulan hükümetlerin

⁹³ 22.03.1950 tarih ve 5618 sayılı, 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ek Maddeler, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C: 25, Birleşim 70, 22.03.1950, s. 712-713.

⁹⁴ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, s. 619-620.

⁹⁵ Hamitoğulları, "İktisadi Kalkınma", s. 26.

⁹⁶ Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 41'nci maddesine bir fıkra ilâvesine dair kanun lâyihası ile Niğde Mebusu Ahmet Nuri Kadioğlu'nun, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 43'ncü ve aynı kanunun 5618 sayılı Kanunla değiştirilen 45'nci maddelerinin tadiline ve 55'nci maddesinin "kaldırılmasına dair kanun teklifi, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. 10, C.7, 1 İçtima, 27. Birleşim, 20.05.1955, s. 435-436.

⁹⁷ T.C. Resmî Gazete, Sayı: 9013, (27.05.1955).

⁹⁸ Zeki Çevik, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları", Türkler Ansiklopedisi, C. 17, Ankara 2002, s. 684.

bahsi geçen konularında tarım hep başrolü almıştır. Tarımın gelişmesi üzerine diğer sektörlerin de gelişeceği inancı gözlenmektedir.

Devlet İstatistik Kurumu ve TBMM'den alınan bilgiler ışığında Menderes hükümetleri döneminde tarımda yaşanan diğer gelişmelerde şöyle sıralanabilir:

- Tarım Vekâleti Tetkik ve İstişare Heyeti'nin Kuruluşu (26 Şubat 1954).
- Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Umum Müdürlüğü'nün Kuruluşu (15 Mayıs 1957).
- Ziraat Odaları'nın Kuruluşu (15 Mayıs 1957).
- Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Umum Müdürlüğü'nün Kuruluşu (TOPRAKSU, 27 Şubat 1960).

Konuya rakamlar üzerinden bakıldığında ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır. 1951 ve 1960 yılları arasında genel bütçeden tarıma ayrılan bütçe sayısal olarak şu şekildedir: 1951 yılında toplam bütçe 1.579.758.757 iken Tarım Bakanlığı'na ayrılan toplam bütçe 45.774.983'dür. 1960 yılına gelindiğinde ise toplam bütçe 7.281.965.000'dir. Tarım Bakanlığı toplam bütçesi de 227.997.555'i göstermektedir. Yüzdelik dilimler üzerinden bakıldığında 1951 yılında genel bütçeden tarıma ayrılan bütçe %2,89'u gösterirken 1960 yılında %3,13'ü göstermektedir. Burada 9 yıl içerisinde %0,24'lük bir artış gözlenmektedir.⁹⁹

Çiftçiye Topraklandırma Kanunuyla bir çiftçiye verilen ortalama toprak 52 dönümdür. 1947'den başlayan ve kanunun devam ettiği 26 yıllık süreçte topraksız ve yeter toprağı olmayan çiftçilere dağıtılan toprakların, toplam çiftçi ailesi sayısının %10,5 olduğu görülmüştür.¹⁰⁰ Demokrat Parti'nin son yıllarında yaşanan gidişat ilk yıllarını aratır vaziyetteydi. Ekonomideki kötü gidişat, Menderes'in gözden düşmesi ve demokrasiden uzak bazı hareketleri partiyi iktidardan uzaklaştırıyordu. Yaşananlar halkı daha çok askeri kısma yönlendiriyordu. Bardağı taşıran son nokta ise darbeden bir ay önce yaşanan öğrenci ayaklanmasına gönderilen askerlerin

⁹⁹ Muharrem Turp, *Demokrat Parti Döneminde Tarım Alanında Yapılan Kanuni Düzenlemeler (1950-1960)*, (Haz: Arzu Güvenç Saygın ve Murat Saygın), (Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 12-14 Nisan 2018), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 109-128.

¹⁰⁰ Özen, *Etkileri*, s. 100.

öğrencilere eşlik ederek ayaklanmayı daha da kuvvetlendirmesi olmuştur. Bu yaşanan olayla eğitimin yanı sıra ordunun da devlet yönetiminden uzaklaştığı görülmektedir. Siyasal ortam bir askeri darbeye şekil değiştirmiştir. 27 Mayıs darbesi hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal birçok alanı etkilemiştir.¹⁰¹

¹⁰¹ Tekin Önal, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(1), (2015), s. 522.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1960-1970 YILLARI ARASINDA TOPRAK REFORMU

2.1. Dönemin Siyasi-İktisadi Şartlarına Genel Bir Bakış

2.1.1. 27 Mayıs ve Sonrası

27 Mayıs askeri müdahalesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Darbeyi yapanların başında Orgeneral Cemal Gürsel ve Kurmay Albay Alparslan Türkeş’in yer aldığı Milli Birlik Komitesi TBMM’yi kapatarak, siyasi faaliyetleri askıya almışlardır. Darbe sonrasında ise eski bakanlar ve hükümet üyelerini yargılama sürecine gidilmiştir. Yargılama sonucunda hapis ve demokrasiye yakışmayan idam cezaları çıkmıştır. İdamlar arasında Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yer almıştır.¹⁰²

Askeri darbeyi gerçekleştirenler ordu adına iktidarı ele almışlardır. Yaptıkları bu darbeyi milletin ve devletin bekası için yaptıklarını dile getirerek demokrasinin sağlanacağını sözlerine eklemişlerdir.¹⁰³ Milli Birlik Komitesi’nin ilk üzerinde durduğu konular hükümetin yeniden kurulması ve Anayasa’nın değişmesi olmuştur.

Cemal Gürsel hükümet açılış konuşmasında devleti daha iyi pozisyona taşıyacak olan bazı kararları duyurmuştur. Bu kararlar arasında ekonomik durumu düzeltme, her partiye adil davranma, fikir ayrılıklarının önüne geçmek adına parti organizasyonlarına yasaklama, daha özgür bir ortam oluşturma ve barış temelinde devlet yapılandırılması gibi açıklamalar yer almıştır. Kararlarda ekonomi, adalet, hürriyet, barış gibi kavramlar ön plana çıkarken partilere getirilen organizasyon yasakları maddeler arasında bulunan özgür ortam sağlama maddesiyle tezatlık oluşturuyordu. Geçici hükümet adı verilen bu birinci MBK hükümeti uzun süre iktidarda kalamamış ve yerini yeni hükümete bırakmıştır.¹⁰⁴

¹⁰² Önal, “Süreci ve Sonrası”, s. 528.

¹⁰³ Hanife Kuru, “27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar-Muhalefet İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3(8), (1998), s. 243.

¹⁰⁴ Nurullah Kırkpınar, 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahale ’sinin Ardından Türkiye’de Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesi 1960-1965, (Haz: Arzu Güvenç Saygın ve Murat Saygın), (Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 12-14 Nisan 2018), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 130-131.

Anayasa'nın değişmesi konusu tartişmalı bir konu olmuştur. Devlet üzerinde anayasanın değişmesini istemeyen ve değişikliğin iyi olacağını dūřünen iki grup vardı.¹⁰⁵ Bu sebeple anayasa üzerinde yapılması planlanan değişiklik referanduma sunulmuş ve değişmesi lehine karar verilmiştir. 1961 yılında çıkarılan yeni anayasa yeni dūzenlemeleri de beraberinde getirmiştir.¹⁰⁶

Çavdar ve Turhan'dan aktarılanlara göre, darbeden sonra atılan adımların en önemli amacı, idareyi politik seğkinlerin ellerinden alarak bürokratik bir yōnetime devretmek olmuştur. Anayasa değişikliği de bu amacın ilk hedefi arasında yer almıştır. Çünkü 1961 Anayasa'sı darbeyi meşru kılmak adına askeri vesayet dūzeninin mūesseseleřmesini sağlamıştır.¹⁰⁷ Meclis yetkilerinde kısıtlamalar olmuştur. Artık meclis en yūsek karar mekanizması değildir. Onun yerini Anayasa mahkemesi almıştır. Yasaların anayasaya uygun olup olmadığını kontrol etme hakkı Anayasa Mahkemesine devredilmiştir. Yasama ve yargıya kanadına yetki ve gōrev verilirken, yūrütme kanadına yetki verilmemiş, sadece gōrev verilmiştir.¹⁰⁸

Halk, Milli Birlik Komitesi'nin yaptıklarına ses çıkarmıyor ve sinmiř bir vaziyette gōrūnüyordu. Fakat halk sesini seęim sonuçlarında demokrasiye uygun bir seilde vermiřtir. Demokrat Parti'nin vasisi olarak gōrūlen Adalet Partisi'nin oyu %34,7'yi bulmuřtu.¹⁰⁹ Aynı seçimlerde CHP %36,7'lik bir oy almıřtır. Adalet Partisinin bu kadar kısa sūrede bu oyu almıř olması sonrası için çok önemli bir adımdır.¹¹⁰ 20 Kasım 1961-25 Haziran 1962 yıllarında kurulan Tūrkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hūkūmeti Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi arasında gerçekleřmiřtir.¹¹¹

Askeri dūzenin aęır bastıęı bir hūkūmet kurulmuř gibi gōrūnse de kendi içlerindeki anlařmazlık mevcuttu. Akıncı bununla ilgili řunları paylařmıřtır. 22 řubat 1962 gūnū harp okulu komutanlarından biri olan Talat Aydemir bir ayaklanma

¹⁰⁵ İlber Ortaylı & İsmail Kūūkkaya, *Cumhuriyet'in İlk Yūzyılı 1923-2023*, Kronik Kitap, İstanbul 2019, s. 178.

¹⁰⁶ İlber Ortaylı, *Tūrkiye'nin Yakın Tarihi*, Timař Yayınları, İstanbul 2010, s. 114-115.

¹⁰⁷ Abdulvahab Akıncı, "Tūrkiye'nin Darbe Geleneęi: 1960 ve 1971 Mūdahaleleri", *Eskiřehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), (2014), s. 62.

¹⁰⁸ Őnal, "Sūreci ve Sonrası", s. 527.

¹⁰⁹ Davut Dursun, *Ertesi Gūn; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınla*, İşaret Yayınları, İstanbul 2000, s. 93.

¹¹⁰ Tevfik Çavdar, *Tūrkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 115.

¹¹¹ Kırkpınar, "Çiftçi Őrgūtlenmesi", s. 136.

çıkarak darbe girişiminde bulunmuştur. Fakat başarılı olamamıştır. Başarısızlığının sebebiye çoğunluğu ve üst tabakayı yanına alamamasıdır. Olay sonrasında affedilen Aydemir bir yıl sonra yeni bir ayaklanma girişiminde bulununca idama mahkûm edilmiştir.¹¹² 1960 yılından 1964 yılına kadar yaşanan siyasi çalkantılar halkın yönetimden memnun olmadığını Adalet Partisi’ni iktidara taşıyarak göstermiştir. 1964 yılında Adalet Partisi genel başkanı Ragıp Gümüşpala’nın vefatı üzerine partiye genel başkan olarak seçilen Süleyman Demirel partiye güçlü bir muhalefet olarak giriş yapmıştır. Bu muhalefet meyvelerini 10 Ekim 1965 seçimlerinde vermiş ve Adalet Partisi %52,8 oranında büyük bir oyla iktidara gelmiştir. Ona en yakın parti CHP’nin ise oy oranı %28,7’dir. Darbe sonrasında, 1965 yılına kadar üç farklı koalisyon, devleti yönetmiştir.¹¹³

Bu dönemde yaşanan hükümetlerin ekonomide yapmış oldukları ilk atılım planlı döneme geçiş yapmış olmalarıydı. Beşer yıllık üç tane planla 15 yılın ekonomik düzeni planlanmaktaydı. Planlı dönemde ekonomik açıdan gündeme gelmiş olan iki konu bulunmaktadır. Bu konunun biri toprak reformu diğeri ise tarımsal gelirlerin vergilendirilmesiydi.

Toprak üzerinde yapılacak değişiklikler fertleri ve üretimi doğrudan veya dolaylı olarak etkiliyordu. Verimin sağlanmasının ardından atılacak olan diğer adım ise vergiler üzerinde adaletin sağlanması olmuştur. Tarımsal kesimden gelen kazancın vergilendirilmesi aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Birinci aşama aşar vergisi, ikinci aşama ise toprak mahsulleri vergisi olmuştur. Daha sonra gelir vergisi devreye girmiştir. 1962 yılında bu konuyla ilgili karar alınmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Büyük gelir sahipleri bu konudan kazanç elde ettikleri için sosyal adaletsizlikler ortaya çıkmıştır.¹¹⁴ 1963 ve sonrası için Güreli’nin paylaştıkları şu şekildedir. “1963 yılında 13971 olan zirai kazanç mükellefi 1965 yılında 23651’e çıkmış, 1963’de 24,4 milyon olan zirai kazanç vergisi 1965 yılında 57,6 milyona

¹¹² Akıncı, “1960 ve 1971 Müdahaleleri”, s. 65.

¹¹³ Ali Arslan, 1950’den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), (2007), s. 13.

¹¹⁴ İbrahim İnci, “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 11(1), (2009), s. 109-130.

yükselmiştir.”¹¹⁵ Rakamlardaki artış vergiler üzerinde düzenleme ve değişimin yapıldığının göstergesidir. 1963-1965 yılları arasında tarımsal kazanç vergileri neredeyse iki katına çıkmıştır. Vergi gelirleri 1965 yılında 10.295 iken 1970 yılında 23.003’e yükselmiş ve ilerleyen yıllarda da bu yükseliş devamlılığını korumuştur.¹¹⁶

Ahmet Fazıl Özsoylu’nun kitabında yansıtmış olduğu tablo sonuçları bize bazı ekonomik açıdan bazı açıklamalar yapmaktadır. 1960-1970 yılları arasında ekonomik büyüme 3,4’ten 5,8’e yükselmiştir. Kişi başına düşen milli gelir 1960 yılında 335 lira iken 1970 yılında 369 lira olmuştur. Tabloda göze çarpan en yüksek ekonomik büyüme oranı ise 1963 yılında 9,7’lik bir oranla kendini göstermiştir. Ona en yakın oran ise 1968 yılında gerçekleşen 6,7’lik büyüme olmuştur.¹¹⁷ Rakamlardan anlaşılacağı üzere büyüme üzerinde istikrarlı bir yükseliş sağlanamamıştır.

27 Mayıs ve sonrasında kurulan hükümetlerde toprak reformu konusunun üzerinde titizlikle durulmuştur. Toprak reformunun neden bu kadar önemli olduğunu devlet planlama teşkilatı uzmanlarımızdan olan Ömer Faruk Erdem 14 Şubat 1964 tarihli Toprak Reformu Seminerinde şu şekilde dile getirmiştir. “*Tarım politikasının uygulanmasında başarıya ulaşmak için her şeyden önce tarımdaki bünye bozukluğunun giderilmesi lazımdır. Diğer bir deyimle, toprak reformu başarılı tarım politikasının bir ön-şartıdır.*”¹¹⁸

1960 ve 1970’li yıllar toprak reformu için sadece Türkiye’de değil dünya genelinde çalışmaların olduğu yıllar olarak tarihe geçmiştir. “*Avrupa’da 17, Asya’da 11, Ortadoğu’da 4, Afrika’da 23 ve Amerika’da 11 olmak üzere dünyada 66’dan fazla ülke toprak reformu hareketini yapmış bulunmaktadır.*”¹¹⁹ Her ülke kendi sosyal, ekonomik ve siyasi durumunu göz önüne alarak reformu gerçekleştirmiştir. Reformu gerçekleştirme aşamasında sürünceme de kalan konular ve tartışılan meseleler de olmuştur. Türkiye için de reform konusunda partilerin, kurum ve kuruluşların farklı görüşleri yer almıştır.

¹¹⁵ Orhan Güreli, “Tarım Kazançlarının Vergilendirilmesindeki Son Gelişmeler”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (15), (2012), s.121.

¹¹⁶ Abdullah Takım, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, (160), (2011), s. 161.

¹¹⁷ Özsoylu, *Tarihsel Gelişim*, s. 113.

¹¹⁸ Ömer Faruk Erdem, “Toprak Reformunun Sosyal Yönü”, Toprak Reformu Semineri, 1964, s. 15.

¹¹⁹ Ayyıldız & Planck, *Bazı Ülkelerde Uygulanması*, s.1.

2.2. Dönemin Hükümetlerinin Toprak Reformu Hakkındaki Görüşleri

2.2.1. Darbe Hükümeti'nin Toprak Reformuna Bakışı

Her iktidarın topluma kazandırmak istediği yenilikler olmuştur. İktidarı darbe sonucu ele geçirenlerin hedefleri arasında ekonomiyi düzenlemek ilk sıralarda yer almıştır. Ekonominin tarıma bağlı olması da tarımsal alanda düzenleme yapılmasının gerekli olduğunu göstermiştir.

Hükümetler; toplumun devletten beklentilerinin, ihtiyaçlarının, daha kolay ve sistemsel ilerlemesi için kurulan yönetim kuruluşlarıdır. Milletvekillerinden seçilen hükümetlerde programlar oluşturulmaktadır. Bu programlarda kamu yararına çalışmalar yapılmaktadır. Hükümet programlarında iktidarda bulunan partinin politikası alınan kararlar üzerinde etkili olmaktadır. 1960 Askeri darbe sonrasında Cemal Gürsel tarafından partiler üstü iki hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler 7 Mayıs'tan, 27 Ekim 1961'e kadar görev yapmışlardır.¹²⁰

Cemal Gürsel hükümeti başa geçtiğinde ekonomik ve toplumsal birçok düzenlemeye imza atmak istiyordu. Hükümetin, Demokrat Parti'nin son zamanlarının ekonomiyeye verdiği zararı telafi etmenin yanı sıra toprak reformu ve vergi reformu gibi tarım üreticisinin sorunlarını gidermek gibi hedefleri vardı.¹²¹

Tarım Bakanlığı ve daha sonraki süreçte Adalet Bakanlığı'nın da konuya dâhil olmasıyla bir komisyon oluşturulmuştur. 19.10.1960 tarihli bu komisyonun kuruluş amacı toprak reformunun başarıyla yapılmasını sağlamaktı. Tarım Bakanı Osman Tosun'un ilk toprak reformu tasarısından önce hazırladığı belge toprak reformunun hazırlık çalışmalarını kapsamaktadır.¹²²

Toprak reformu tasarısını bu dönemde ilk gündeme getiren 2. Cemal Gürsel hükümeti olmuştur. Kurucu Meclis'in 26.02.1961 tarihli 7. Birleşiminde Tarım Teşekkülleri temsilcisi olarak Suphi Doğukan Tarım Bakanlığı Bütçesi konusunda yaptığı konuşmada birçok konunun yanı sıra toprak reformu konusunun arka plana

¹²⁰ İrfan Neziroğlu & Tuncer Yılmaz, *TBMM Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri 20 Kasım 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3*, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

¹²¹ Zafer Ülger, *27 Mayıs İhtilali'nde Kalkınma Tartışmaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

¹²² Aktan, "Çalışmaları", s. 68.

itildiğinden söz etmiştir. Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü Bütçesinin görüşülmesi sırasında konuşan Erzincan İl temsilcisi Rauf Bayındır, toprak reformunun ülke için çok önemli olduğunu ve reformun yapılabilmesi için her konuda çok iyi bir araştırma ve incelemenin yapılmasının gerekli olduğunu savunmuştur.¹²³

Darbeye fiilen katılan ve Bayındırlık ve İmar Komisyonu üyesi Haydar Tunçkanat'ın söyledikleri de yazdıklarımızı destekler niteliktedir. Toprak reformu için kanunun tek başına yetersiz olacağını ve kanunun yanı sıra uygulama sahasında reformun alt dallarını oluşturan birçok mevzunun ortaya çıkacağını belirtmektedir. Toprak reformunu hükümetin ana davaları arasında nitelemiştir.¹²⁴ Gelişmeler üzerine dönemin Tarım Bakanı Osman Tosun reformla ilgili meclise bir tasarı sunmuş fakat tasarı kanunlaşamamıştır.

Milli Birlik Komitesi 10.05.1961 tarihli Genel Kurul Toplantısında Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi Vehbi Ersü, toprak reformu için ülke şartlarının elverişli olmadığını reformun yapılabilmesi için zaman gerektiğini savunmuş ve toprak reform ile ilgili her konunun mecliste detaylı şekilde tartışması gerektiğini dile getirmiştir.¹²⁵

Reformun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için gerekli olan noksanlardan birisi de tarım sayımının eksikliği olmuştur. Tarım sayımında bir ülkenin tarımı hakkında işletme, arazi, sulama, tarımsal teknoloji, zirai mücadele gibi birçok alanda bilgi sahibi olunacaktır. Bu bilgiler ışığında ülke tarımında durumun ne olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶ Elde edilen bilgiler sonucunda toprak reformu çalışmaları daha kolay ve planlanabilir olmaktadır.

9.8.1961 tarihli Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısında 1961 yılında yapılması planlanan tarım sayımı teknik eleman ve ekonomik açıdan eksiklik sebebiyle 1963 yılına ertelenmesi gerektiği tartışılmıştır. Fikret Kuytak da teknik eleman eksikliğinden dolayı sayımın ertelenmesini savunmuş; aynı zamanda halkın

¹²³ Kurucu Meclis TBMM Tutanak Dergisi, 7. Birleşim, 1. Oturum, 26.02.1961, s. 435-511.

¹²⁴ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C. 6, 100. Birleşim, 09.08.1961, s. 15.

¹²⁵ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C. 6, 82. Birleşim, 1. Oturum, 10.05.1961, s. 5.

¹²⁶ Yurdakul Saçlı, *Türkiye’de Tarım İstatistikleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara 2009, s. 1.

tarım sayımına hoş bakmayacağını dile getirmiştir. Tartışmaların sonunda genel tarım sayımı 1963 yılına ertelenmiştir.¹²⁷

2.2.2. Koalisyon Hükümetleri'nin Toprak Reformuna Bakışı

İsmet İnönü liderliğinde kurulan sekizinci İnönü hükümetinde Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi yer almaktadır. Bu hükümet Cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükümetidir. İnönü, 27 Kasım 1961'de hükümet programının okunması sırasında toprak reformu için şu sözleri sarf etmiştir. *“Toprak reformunu, Anayasamızın ruhuna, ekonomik ve zirai bünyemize uygun ve dengeli şekilde gerçekleştirecek kanuni tedbirler dikkatle hazırlanacaktır.”*¹²⁸

Kâmil Karavelioğlu (Tabii Üye) konuşmasında tarımsal düzenlemelerin devam etmesi noktasında verilen çabaların yerinde ve gerekli olduğunun bilincinde olduklarını ve toprak reformu tasarısının en kısa sürede kanunlaşmasını istediklerini duyurmuştur.¹²⁹ Adalet Partisi'nden Osman Saim Sarıgöllü (Aydın) reform için anlaşması oldukça güç bir konu derken doğu illerinde yer alan büyük toprak sahipliğinin önüne geçilmesi konusunda toprak dağıtımını ve kamulaştırmayı şart koşmaktadır.¹³⁰ CHP'den olan Vasfi Gerger (Urfa) toprak reformunda en önemli konunun kadastro olduğunu savunmuştur.¹³¹ CKMP'den Niyazi Ağırnaslı (Ankara) ise vatandaşlara sadece toprak vermenin yetersiz olduğunu, toprağın yanı sıra tohum, sermaye gibi malzemelerin de sağlanmasının gerekliliğini öne sürmektedir.¹³² Reforma yapılan eleştirel bakış açıları reformun ilerlemesinin önüne geçen en büyük engellerden biri olmuştur. Her milletvekilinin konunun eksikliğini ve sorgulanacak bir köşesini bulması durumu daha da zorlaştırmıştır.

Millet Meclisi'nde M. Şükrü Koç (Aydın Milletvekili) İnönü'nün bahsettiği reform çalışmasının var olup olmadığını Tarım Bakanı Cavit Oral'a sormuş, Cavit Oral cevabında çalışmaların devam ettiğini ve gerekli mercilere gönderilmek için

¹²⁷ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 09.08.1961, s. 2.

¹²⁸ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1329.

¹²⁹ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1362.

¹³⁰ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1367-1368.

¹³¹ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1384.

¹³² Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1395.

üzerinde çalışıldığını dile getirmiştir.¹³³

Birinci Koalisyon Hükümeti'nden sonra yine İsmet İnönü tarafından kurulan hükümet de (25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963) karma bir hükümettir. Toprak reformu konusu bu hükümetin de gündeminde yer almıştır. Koalisyon protokolünde iktisadi ve mali politika konusunda reform için “*iktisadi kalkınmanın zorunlu şartı olan idari reform ve toprak reformu gibi temel ıslahat tedbirleri mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilecektir.*” Sözleri sarf edilmişti.¹³⁴ Tarım Bakanı Cumhuriyet Senatörü Mehmet İzmen'in (Giresun) düzenlemiş olduğu tasarı başbakanlığa sunularak reform için adım atılmıştır. 1963 yılında hazırlanan bu tasarı aktardığımız on yıl içerisinde hazırlanan üçüncü tasarı olma özelliği taşımaktadır. Fakat aktardığımız üzere üç tasarı da uygulama safhasına geçmekte yeterli olamamıştır.¹³⁵ Konu mecliste sürekli tartışılmış ve herkes farklı bir görüş bildirmiştir.

Niğde Milletvekili İzzet Gener toprak reformunun ve diğer önemli toplumsal meselelerimizin kapsamının, sınırlarının ve amaçlarının neler olduğunun tam anlamıyla belirlenmediğini savunmuştur.¹³⁶ Niğde Milletvekili Ruhi Soyer topraklarımızın inceleme ve sınıflandırılmasının ardından küçük hanelerden oluşan köylerin birçok yönden geliştirilerek daha büyük haneli köylere dönüştürülmesinin ve köyleri sosyal yönden geliştirmenin reformun başarısı için uygun olduğunu söylemiştir. Bu şekilde kırsal kalkınmanın sağlanacağını vurgulamıştır.¹³⁷

CHP Grubu adına konuşan Grup Başkan Vekili İbrahim Öktem toprak reformunu anayasayla bağdaştırmıştır. Daha önce değinmiş olduğumuz Anayasası'nın 37. maddesini öne sürerek reform savunuculuğu yapmıştır. Ökten'e göre reformun en temel amacı mülkiyet kavramı üzerinde yaratılan kargaşanın çözümlenmesi ve kullanılmayan arazilerin tekrar tarım yapılı hale getirilmesi zaruridir. Çiftçiye araziye kavuşturarak “*özel mülkiyet esasını saklı tutmak suretiyle*” üretim birlikleri kurulmalıydı. Bunların yanı sıra reformun sosyal adaletsizliklerin

¹³³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 5, 83. Birleşim, 1. Oturum, 02.05.1962, s. 94.

¹³⁴ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1483.

¹³⁵ Aktan, “Çalışmaları”, s. 70.

¹³⁶ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1518.

¹³⁷ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1696.

önüne geçilmeliydi.¹³⁸

1963 yılında Cumhuriyet Halk Partisi ve Bağımsızlardan oluşan 28. Hükümet (25 Aralık 1963- 20 Şubat 1965) göreve başladıktan sonra İnönü hükümet programını okurken toprak reformunun geciktirilmesinin yanlış olduğunu ve reform geciktikçe daha güç bir hal alacağını söylemiştir. Devamındaysa toprak reformunun alt yapı çalışmalarından olan kadastro için harekete geçileceğinin sinyallerini vermiştir.¹³⁹ İsmet İnönü bunları dile getirirken CKMP ve YTP milletvekilleri toprak reformu için gerekenin yapılmasını reforma yönelik alınacak olan her kararda hükümetin arkasında olduklarını bildirmişlerdir. Fakat AP Grubu adına konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan diğer iki partinin aksine toprak reformu yapılmasının ekonomik açıdan yeterli olmadığını, bu hükümet için konunun tamamı değilse de bir kısmının hayalden ibaret olduğunu dile getirmiştir. Hükümetin bu kadar eskiye dayanan bir konuyu süratle çözümleyebileceğini mümkün görmediklerini sözlerine eklemiştir.¹⁴⁰

Ancak İsmet İnönü, bu dönemde toprak reformu konusunda oldukça kararlı olduğunu göstermiştir. Öncelikle tasarı hazırlanması için bir komisyon kurulması emrini vermiş ve komisyon Bakanlığa bağlı “*Toprak Reformu Kanun Tasarısına Hâkim Olması Gereken İlkeleri Tespitile Görevli Komisyon*” adıyla 20.01.1964 tarihinde kurulmuştur. Komisyonun hazırladığı rapor toprak reformu hakkında yapılması gerekenlerin neler olduğunu belirlemiştir. Reformun kapsamı, tarımsal yerleşmeler, aile işletmeleri, kamulaştırma ile ilgili konular, işletme kuralları, alt yapı sorunları, toplulaştırma, kooperatifler, kiracılık ve ortakçılık konuları açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁴¹ Turan Şahin Tasarısı, bu raporların yardımcılığı eşliğinde hazırlanmıştır. Hükümet değişikliğinin yaşanması, Turan Şahin’in tasarısının bir sonraki hükümete sarkmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴² Ahmet Yıldız’a göre hükümetin başarılı olmasında etken olan konulardan birisi toplumun tamamını ilgilendiren reformun başariabileceğine inanılmasının gerekliliğidir. Demokrasilerde reformların başarılı olacağına inanmanın ve toplumun faydalarını göz önünde bulundurmanın

¹³⁸ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1647-1948.

¹³⁹ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1740.

¹⁴⁰ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1782.

¹⁴¹ BCA, Gereken İlkeler, s. 1-21.

¹⁴² Aktan, “Çalışmaları”, s. 70.

zorunluluğunu savunmuştur. Eğer reformun sorun teşkil eden kısımları sürekli göz önüne getirilirse ve eleştirel bakış açısı adı altında bu sorunlar savunulursa başarının gelmesinin mümkün olmayacağını duyurmuştur.¹⁴³

Suat Hayri Ürgüplü hükümeti de (20 Şubat 1965- 27 Ekim 1965) programında toprak reformuna yer vermiştir. Reformun yapılması için gereken her şeyin sağlanacağını söylemiştir. İsmet İnönü ise bir önceki hükümete (10. İnönü Hükümeti 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965) gönderme yaparak 1964 yılının birçok açıdan verimli bir yıl olduğunu dile getirmiştir. Bu verimin üzerine toprak reformuna hükümet programında yer verildiğine sevindiklerini fakat maddi ve siyasi açıdan bazı engeller olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹⁴⁴

YTP Grubu adına Raif Aybar konuşmasında toprak reformunun daha hızlı yapılması için farklı görüşlerden ziyade birlik olmaya ihtiyaç duyduklarını söylemiştir.¹⁴⁵ CHP adına Kemal Satır toprak reformuna destek vereceklerini söylemesinin ardından YTP Grubu adına konuşan Ekrem Alican toprak reformu için 13 aylık bir sürede iki adet tasarı oluşturulduğunu (Mehmet İzmen ve Turan Şahin Tasarıları) ve tasarıların önemli değişiklikler bulundurmadığını (madde ve bölümlerdeki artışı içerik değil şekil değişikliği olarak görmüştür) öne sürmektedir. CHP'nin konuyu alelacele kanunlaştırmak istediği; YTP'nin ise incelemeyi kabul etmek istemediğini sözlerine eklemiştir. Devamında ise 1945 yılında çıkarılan ÇTK'ya atıfta bulunarak "... Bu köylüye yirmi yılı nasıl kaybettirdiyseniz bundan sonra da aynı şekilde yirmi yılları kaybettirebilirsiniz. Tasarının gerekçesi bu." Alican konuşmasının devamında Aybar'ın el birliği vurgusuna değinerek CHP'nin sadece kâra ortak olmak istediğini reformu bu suretle yapacağına inandığını dile getirmiştir.¹⁴⁶

CHP adına söz alan Turhan Feyzioğlu, toprak reformunun yapılmasının bir parti için değil halk için yapılması gerektiğine olan inancını tazelemiştir. Feyzioğlu'na göre herhangi bir kurum ya da kişi bunun için suçlanmamalıdır. Geçtiğimiz 13 ay boyunca tasarı metnini kimse sormadı. Sormuş olsaydı birlikte

¹⁴³ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1897-1899.

¹⁴⁴ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, 2013.

¹⁴⁵ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 1997.

¹⁴⁶ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 2030 vd.

çalışmış olurduk diyerek hem Alican'ın elbirliği vurgusuna gönderme yapmış hem de partisinin gereken çalışmayı yaptığını savunmuştur. Geçmiş bırakarak bugüne odaklanılması gerektiğini milletvekillerine duyurmuştur.¹⁴⁷ Millet Partisinden Osman Bölükbaşı toprak reformunun bir tür seçim propagandası olduğunu ileri sürmüştür. *“Bir kanunu, alelacele hazırlandığı kanaatiyle, bu iş sağlam olsun, encümenlerden geçsin demek mutlaka kötü bir niyetin mahsulüdür. Bence yapıcı muhalefet zihniyetinin tezahürü olamaz.”*¹⁴⁸

Dönemin son koalisyon hükümeti olan Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinde de Turan Şahin önceki tasarının düzenlenmiş hali meclise sunulmuştur.¹⁴⁹ CHP lideri İsmet İnönü, 1965 seçimleri öncesinde yaptığı bir konuşmada toprak reformunun arazi dağıtmaktan başka kapsamlı bölümlerinin olduğunu halka toprak dağıtıp bırakmayacaklarını gerekli olan maddi kaynakların da sağlanacağını söylemiştir.¹⁵⁰

TBMM’de konuşulanlar bu suretle kendini göstermiştir. Tasarılar ve yapılması gerekenler tartışma konusu olmaktan bir adım öteye gidememiştir. 1965 seçimleri sonrasında Adalet Partisinin tek başına iktidar olduğu dönemde de ismi değişen tasarılar devamlılık göstermiş ve tartışmalar sürmüştür.

2.2.3. Demokratik Zeminde Kurulan Hükümetlerin Reforma Bakışı

Adalet Partisi tek başına iktidara geldikten sonra toprak reformu konusu diğer hükümetlerde olduğu kadar odakta olmamıştır.

Adalet Partisi 1965 seçimlerinden önce seçim beyannamesinde toprak reformuna ayrı bir başlık ayırmıştır. *“Memleketimizi tarım bölgelerine ayırarak, iklim, toprak şartları ve su kaynakları gibi gelişme programları uygulamanın”* zaruretinden bahsetmiştir.¹⁵¹ Ancak seçimi kazanıp iktidara geldikten sonra reform üzerinde yaşanan tartışmalarda anlam kargaşası hâkim olmuştur. Toprak reformu kavramı yerine zirai reform veya tarım reformu demeyi tercih etmiştir.¹⁵² Ortaya

¹⁴⁷ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 253-2054.

¹⁴⁸ Neziroğlu & Yılmaz, 1961-27 Ekim 1965 Cilt: 3, s. 2074-2075.

¹⁴⁹ Aktan, “Çalışmaları”, s. 68.

¹⁵⁰ CHP Seçim Bildirisi, s. 16.

¹⁵¹ AP Seçim Bildirisi, s. 20.

¹⁵² İrfan Neziroğlu & Tuncer Yılmaz, TBMM Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, TBMM Basımevi, Ankara 2013, s. 2228.

çıkan kavram kargaşası toprak reformunu geciktiren sebepler arasında yer almıştır. Bakanlar tasarılar hakkında tartışırken konu en başa isim üzerine tekrar dönmüştür. Adalet Partisi bu konuda kendini anlattıysa da tartışmaların önü alınamamıştır.

Reşat Aktan, 26-27 Mayıs 1965 tarihli Toprak Reformu Seminerinde yaptığı konuşmasında toprağın ziraat unsurlarından sadece birini karşıladığını ve burada yanlış olanın toprak kelimesine birden fazla anlam yüklenmiş olmasından kaynaklandığını dile getirmiştir. “*Toprak reformu deyimini, sırf kolaylık ve alışkanlık sebepleriyle kullanmaya*” devam edeceğini sözlerine eklemiştir.¹⁵³

Başbakan Süleyman Demirel toprak dağıtmanın ülke gerçekleriyle tezatlık içerdiğini sayısal verilerle milletvekillerine aktarmıştır. Hem maddi hem de sosyal açıdan bazı imkânsızlıkların var olduğunu bu sebeple öncelikle tarım politikasında genel bir düzen olmasının gerekliliğini savunmuştur.¹⁵⁴ Bu dönemde hem TBMM hem de diğer çevrelerde reform aleyhtarları kendini göstermiştir. Önal, Ege Çiftçiler Birliği’ni bu çevrelerin başında saymıştır. Birlik, reformun üretimde düşüşe sebep olacağını ve arazi tartışmalarının artacağını, devletin ise bu tartışmalar üzerinde yeter derecede etkin olamayacağını savunmuştur.¹⁵⁵

CHP Grubu adına konuşan Turhan Feyzioğlu, 4. Koalisyon hükümetinde var olan toprak reformu konusunu hatırlatarak “*topraksız köylünün toprağa kavuşturulması...*” maddesinin altını çizmiştir. Feyzioğlu konuşmasının devamında Demirel’in imzasının olduğu protokolde toprak reformunun olabildiğince çabuk yapılması gerektiğini söylemiştir.¹⁵⁶

A.P. adına iddialara cevap veren Aydın Yalçın, toprak reformu yapan Batılı ülkelerin geçmişlerinin, toprak üzerinde mülkiyet eşitsizliğine dayandığını, Türkiye’de ise toprak mülkiyetinin onlardan farklı olduğunu savunmuştur. Bahsedilen farklı toprak mülkiyet yapısı ise feodalitedir. Toprak reformu yerine zirai reform istemelerinin, önceliği bölgesel olarak arazi düzeninde bir iyileştirme ve

¹⁵³ Reşat Aktan, Toprak ve Tarım Reformu Kavramları, Toprak Reformu Semineri 26-27 Mayıs 1965, s. 3.

¹⁵⁴ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2283.

¹⁵⁵ Nevzat Evrim Önal, Türkiye’nin İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü, Toprak Reformu Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları, Ankara 2010, s. 56.

¹⁵⁶ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2318.

toprak paylaşım sisteminin ıslahına ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁷ Fehmi Yavuz, Birleşmiş Milletler raporlarına dayanarak bir açıklama yaparak “... toprak reformu servet ve gelirin, toplumsal itibarın ve siyasal gücün toplum üyeleri arasında yeniden dağılımına yol açan sonuçlar yaratır. Böylelikle toplumsal yapıda temelli değişiklikler meydana getirir” demiştir.¹⁵⁸ Aktarmış olduğu amaçlar toprak reformunun içeriğinde var olan hedefler arasında yerini almaktadır. Salim Hazerdağlı, toprak reformu ve tarım reformu arasındaki farkları bildiklerini ve toprak reformunun derebeylik kalıntılarını yok edecek bir uygulama olduğunu savunmuştur. AP’den de modern bir arazi düzeni beklediklerini dile getirmiştir.¹⁵⁹

Bahri Dağdaş, mecliste yapmış olduğu bir konuşmada “Adalet Partisi, tarım reformu kanun tasarısı ile kurulacak olan... büyük işletmelere ihtiyaç vardır. ...sosyalist devletlerde bile netice vermeyen Orta Çağ’dan kalan toprak reformu yerine hürriyet rejimine ve Anayasa nizamına uygun hukuk devletine yakışır... tarım reformu kanun tasarısını huzurunuzda getireceğiz” demiştir.¹⁶⁰ Bu sözlerden bir yıl sonra Bahri Dağdaş kendi adını verdiği tarım reformu kanun tasarısını hazırlamıştır. Tasarıda 19 bölüm, 198 madde ve 4 geçici madde yer almıştır. Toprak reformunda yer alan konuları aynen içermiştir.¹⁶¹ Tarım Reformu Tasarısı üretimde verimin artması ve toprak, su, orman, çayır, mera gibi alanların problemleri üzerinde durmuştur. Tarımda ekonomik girdiler, ürün yetiştiriciliğinde tohumun önemine vurgu yapılmıştır.¹⁶² Tarım reformunda ekstra olarak ormanların düzeni, damızlık hayvan üretimi, eğitim ve öğretim konuları yer almıştır.¹⁶³ Diğer tasarılarından farklı olan konulardan birisi de “Mal sahibine bırakılacak arazi sınırı 400-5000 dönüm olarak saptanmaktadır. Ailelere dağıtılacak sınır ise 25-500 dönüm” olmuştur.¹⁶⁴

Süleyman Demirel, 1969 yılı için hedeflerinin köylüyü torağa kavuşturmak ve üretimde artışın sağlanması olduğunu açıklamıştır. Demirel, gelen eleştiriler üzerine

¹⁵⁷ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2245-2246.

¹⁵⁸ Fehmi Yavuz, “Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Köy ve Köylü Sorunu”, *Atatürk Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23(2), (1968), s. 309.

¹⁵⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 56/1, 38. Birleşim, 1. Oturum, 04.02.1970, s. 433.

¹⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 2, C. 24, Birleşim 36, 05.02.1968, s. 217.

¹⁶¹ Aktan, “Çalışmaları”, s. 48.

¹⁶² Aktan, “Çalışmaları”, s. 59.

¹⁶³ Aktan, “Çalışmaları”, s. 79.

¹⁶⁴ Gökşın Sıylam, Toprak Reformu, Harita ve Kadastro Odasının Toprak Reformu Hakkındaki Görüşleri, s. 11.

CHP'nin bunca yıldır yapamadığı reformu bizden bir çırpıda yapmamızı isteyemezsiniz sözleriyle tepki göstermiştir.¹⁶⁵ Aynı yılın program görüşmelerinde Milli Birlik Grubu adına Ahmet Yıldız, toprak reformu için hükümetin öncelikle kavrama karşı bir savaş açtığını savunmuştur. Yıldız'a göre toprak yapısında değişim yapmadan sosyal adalet ya da bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışmak tezatlık içeren konulardır.¹⁶⁶ CHP'nin yayınlamış olduğu Toprak Reformu isimli yazı da ise sanayi kolunun güçlenmesi için öncelikle tarımda var olan tembelliğin ve düzensizliğin önüne geçmek için toprak reformu istediklerini yazmışlardır.¹⁶⁷ Ülke kendi içinde bunları tartışırken hükümet davetiyle yurtdışından reform için gelen araştırmacılar da ülkenin birçok bölgesini gezerek incelemeler yapmışlardır. Bunlardan Rene Dumont Sosyal Adalet Dergisine verdiği bir röportajda tarım reformunun gelişmekte olan ülkeler için çok iyi bir fırsat olduğunu dile getirirken, reformun bazı sebeplerle ertelenmesinin geciktirilmesinin ülke için zararlı olacağını söylemiştir.¹⁶⁸

İkinci tarım reformu tasarısı 1970 yılında Tarım Bakanı İlhami Ertem tarafından hazırlanmıştır. Bu tasarı da birinci tasarıdan esinlenmiştir. Bazı maddelerinde değişiklikler yapılarak ana maddeler korunmuş ve çiftçiye toprak verilmesi kısmının üzerinde durmuştur.¹⁶⁹ 14 bölüm ve 97 madden oluşan tasarı meclise gidemeyen tasarılar arasında yerini almıştır.¹⁷⁰ Bu tasarı açıklamaya çalıştığımız on yılın son tasarısı olma özelliği taşımaktadır.

2.3. Toprak Reformu Tasarılarının Analizleri ve Karşılaştırması

1960-1970 yılları arasında toprak reformu üzerinde sıklıkla durulmuştur. Bu on yıllık süreç içerisinde toplam 5 tasarı oluşturulmuştur. Tasarıları oluşturanlar arasında dönemin tarım bakanları da bulunuyordu. Cavit Oral, Mehmet İzmen, Osman Tosun, Turhan Kapanlı ve Turan Şahin tasarılar adını veren bakanlardır.¹⁷¹ Bu beş toprak reformu tasarısından sadece Turhan Şahin Tasarısı yani 4.tasarı

¹⁶⁵ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2738.

¹⁶⁶ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2796-2797.

¹⁶⁷ CHP Seçim Bildirisi, s. 3.

¹⁶⁸ Rene Dumont, "Toprak Reformu Siyasi Bir İştir", *Sosyal Adalet Dergisi*, (5), (1963), s. 8.

¹⁶⁹ Doğan, *Tarihi Oluşumu*, s. 313.

¹⁷⁰ Aktan, *Çalışmaları*, s. 48.

¹⁷¹ Aktan, "Çalışmaları", s. 68.

meclise gelebilmiştir. Fakat bu tasarı da kanunlaşamamıştır. Diğer 4 tasarı ise bakanlıkta kalmıştır.¹⁷²

Osman Tosun tasarısı 12 bölümden oluşmuştur. 86 madde ve 3 geçici maddeyle birlikte 89 madde yer almıştır. Bölümlerde reformun açıklamasından, dağıtılacak arazi hakkında hükümlere, kamulaştırma hükümlerinden, arazi dağıtımına, kiracılık ve ortakçılık esaslarından, arazi toplulaştırmasına, mali ve ceza hükümlerine kadar reformla ilgili birçok konu yer almıştır. 1960-1980 döneminin ilk tasarısı olma özelliğini taşıyan bu tasarıda topraklandırma, kamulaştırma, mülkiyette sahiplik ilişkilerinin yanı sıra “örnek köy ve çiftlikler kurmak” yer almıştır.¹⁷³

Bakan Osman Tosun reform ile ilgili yaptığı açıklamada her aile için geçinebileceği bir araziye sahip olacağını, bunun yanı sıra büyük sorunlar arasında yer alan parçalanmış toprakların bütünlüğünün de sağlanacağına değinmiştir.¹⁷⁴ “Tasarıda reform bölgesini saptamak yetkisi Bakanlar Kuruluna, kamulaştırma yetkisi ise Tarım Bakanlığına bırakılmıştır. Kamulaştırılacak toprak sınırları arazinin verimine göre 1200-20000 dönüm olarak saptanmıştır.”¹⁷⁵

Suphi Rıza Doğukan Birinci Toprak Reformu Kanun Tasarısı (04.08.1961) hakkında bazı görüşler bildirmiştir. Hazırlıklar esnasında hazırlayanlar tarafından Anayasa’nın bazı maddelerinin (37.38.40.41) toprak reformu için yeterli olduğu savunulmuştur. Bu maddelerde toprak sahipliği, istimlâk, emek ve mukavele serbestîsi, sosyo-ekonomik nizamdan bahsedilmiştir. Doğukan’ın görüşünce, sadece bu maddeler reformun hayata geçmesi için gerekli ehliyeti sağlayamamıştır. Reforma daha geniş pencereden bakılarak ve Anayasa titizlikle incelenerek, daha iyi bir toprak reformu yapılabileceğini savunmuştur.¹⁷⁶

Osman Tosun’un hazırlamış olduğu tasarıda aileleri araziyle buluşturma, topraksız kimselerin çalıştığı ve toprak sahipleriyle anlaştığı geçimlerini sağladığı müesseselerin daha düzenli hale getirilmesi ön planda olmuştur. Tasarıda yer alan

¹⁷² Zeki Çevik, “Uygulamaları”, s. 684.

¹⁷³ Sıylam, “Hakkındaki Görüşleri”, 7.

¹⁷⁴ Tarım Bakanının Beyanâtı, İktisadi Yükseliş Dergisi, (82), 1961, s. 4.

¹⁷⁵ Sıylam, “Hakkındaki Görüşleri”, s. 10.

¹⁷⁶ Suphi Rıza Doğukan, “Memleket Meseleleri: Toprak Reformu Kanunu, Tarımda Meselesi, Dışarıdan Gelen Ekmeğimiz”, İktisadi Yürüyüş Dergisi, 23(409), (1962), s. 8.

konuların en temel hedefi, istihsal üzerinde artış sağlama düşüncesi olmuştur.¹⁷⁷ Tasarı ilk haliyle “*Toprak reformu hiçbir grup ve zümrenin aleyhine olmayacak, kimsenin menfaatlerini haleldar etmemeyi amaçlıyordu*” fakat siyasal değişimler tasarının gerçekleşmesine engel olmuştur.¹⁷⁸

Dönemin ikinci tasarısı Cavit Oral tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu tasarı hakkında Sabah (Konya) gazetesinde büyük bir sayfa ayrılmıştır. Oral’ın konuşmalarından bazı kesitler paylaşılmıştır. Bir önceki hükümet tarafından hazırlanan Osman Tosun tasarının üzerinde bazı değişiklikler yapılarak yapıldığını ve iki ay içerisinde meclise sunulacağını duyurmuştur.¹⁷⁹ Tasarılar genel çerçeve ve konuların çeşitliliği bakımından aynı içeriğe sahip olmuştur. Tasarı 12 bölümden oluşmaktadır. Tasarıda 89 madde ve 4 geçici madde yer almıştır.¹⁸⁰ Osman Tosun tasarısından farklı olan ve göze çarpan madde kamulaştırılan arazi sınırının 20.000’den 5000’e düşürülmesidir.¹⁸¹ Tasarıların genelinde kamulaştırılan arazi sınırında sürekli aşağıya doğru çekilen bir değişim yaşanmıştır.

Cavit Oral tasarı için yaptığı açıklamada “*Bütün yurttan birden reforma gitmeye devletin gücü yetmeyecektir.*” Bu sebeple reformun gerçekleşmesi için ülkenin genelinde değil de bölgesel olarak uygulamalar yapılacağını duyurmuştur. İlk bölge olarak da Doğu’yu işaret etmiştir.¹⁸² Oral tasarısında reform yapılacak olan bölgenin kadastro su tamamen tamamlandıktan sonra toprak reformu uygulamaya geçileceğini de duyurmuştur.¹⁸³ Reform süreci genel anlamıyla uzun bir yol olduğundan üzerine kadastronun tamamlanmasını beklemek zaman kaybına yol açmaktadır. Doğan Avcıoğlu, bu tasarı hakkında kelime oyunları ile reformun alanında daraltmaya gidildiğini ve büyük işletmelerin toprak bütünlüğünü bozmamak için aile yerine kişi tabanlı kamulaştırmanın temel alındığını yazmıştır. Koalisyonun bozulması sebebiyle tasarı meclise gitmemiştir.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Aktan, “Çalışmaları”, s. 71.

¹⁷⁸ Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni, s. 691.

¹⁷⁹ “Toprak Reformu Gerçekleşiyor”, Sabah (Konya), 12 Mart 1962, s. 2.

¹⁸⁰ Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi, Tarım Bakanlığı Yayınları, 1962.

¹⁸¹ Doğan, *Tarihi Oluşumu*, s. 310,311.

¹⁸² Tarımda Reform, İktisadi Yükseliş Dergisi, (95), (1962), s. 7.

¹⁸³ Necdet Özdemir, Türkiye’de Toprak Reformunun Geçmişi ve Toprak Reformu Kooperatifleri, Kooperatifçilik, *Türk Kooperatifçilik Kurumu*, (39), (1978), s. 7.

¹⁸⁴ Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni, s. 692.

Dönemin üçüncü tasarısı Mehmet İzmen tarafından hazırlanmıştır. Mehmet İzmen tasarısı 13 bölüm, 108 madde ve 5 geçici maddeden oluşuyordu. Diğer tasarılarından farklı olarak bir bölüm fazlaydı. Bu bölümde kooperatiflerin kurulması ve reforma sağlayacağı katkılar üzerinde duruluyordu.¹⁸⁵ Bu tasarıda bölüm ve madde sayılarında artış görülürken kamulaştırılan arazi sınırında düşüş yaşanmıştır. Arazi sınırı 2500-5000 arasında olacağı tasarının içeriğinde yer almıştır.¹⁸⁶ Tarım Bakanı tasarı hakkında konuşurken hedeflenen projenin tarım reformu olduğunu fakat temelinde toprak reformu bulundurduğunu söylemiştir. Konunun üzerinde hızlı bir şekilde çalışmalar yapıldığını ve çabucak gerçekleştirilmek istendiğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra tarımsal eğitime de destek vereceklerini aktarmıştır.¹⁸⁷ Tasarı dönemin koalisyon hükümetinin değişmesi sebebiyle Tarım Bakanlığına iade edilmiştir. Böylece bir tasarının daha yolu meclise gitmeden kesilmiştir. Dönemin siyasi şartlarının yanı sıra idari kısmın kafa karışıklığı da reformun ertelenmesine sebep olmuştur. Sadece siyasi şartların değil ekonomik ve sosyal şartların da bu kadar kapsamlı bir reform için yetersiz olduğu kendini göstermiştir.

60'lı yıllarda meclise gitmeyi başaran tek tasarı olma hükmüne sahip olan tasarı Turan Şahin'den gelmiştir. Turan Şahin Tasarısı 17 bölümden oluşmuştur. 115 madde ve 3 adet cetvelden meydana gelmiştir. Bu tasarı da geçici hükümler ayrı bir bölümden oluşmaktadır. Kaldırılan hükümleri de içine alan geniş kapsamlı bir tasarı ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸ Turan Şahin'in üzerinde fazlaca durma fırsatı bulduğu bu tasarıda mal sahibine bırakılacak olan arazi sınırı 1250-2500'e kadar düşmüştür.¹⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan toprak reformunun faydalı olabilmesi için etkili bir yöntem belirlenmesi gerektiğini, bunu yaparken de geçmişten faydalanmanın ve dersler alınmasının zorunluluğunu savunmuştur. Konunun ülke için en önemli noktasının ekonomi olduğunu söylemiştir. Kullanılmayan toprakların ve nüfus bakımından azınlıkta olan bazı bölgelerin reformla birlikte canlanmasının ülke gelişmesi ve reformun yayılması

¹⁸⁵ Aktan, "Çalışmaları", s. 69.

¹⁸⁶ Doğan, *Tarihi Oluşumu*, s. 311.

¹⁸⁷ Tarım Bakanı Mehmet İzmen'in Beyanâtı, *İktisadi Yükseliş Dergisi*, (108), (1963), s. 4.

¹⁸⁸ Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi, Tarım Bakanlığı Yayınları, 1962.

¹⁸⁹ Sıylam, "Hakkındaki Görüşleri", s. 10.

açısından ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁰ Bu tasarı Barkan'ın açıklamasına yakın olan bir uygulamayı içinde barındırıyordu. 44. Maddenin açıklaması şu şekildedir: *“Arazi verilecekler oturduğu yerde verilecek arazi bulunmaz veya kalmazsa... yakın ve alıştığı iklim şartlarına uygun başka bir reform bölgesinde arazi verilebilir. Bu suretle başka bir mahalde topraklandırılanların eski yerlerinde bıraktıkları tapulu ve tapusuz arazileri devletin özel mülkiyetine geçer.”*¹⁹¹ Doğan, bu maddeyi şöyle açıklamıştır. Ailelerin bulundukları bölgelerde gelişme sağlayamayacakları göz önüne alınarak yerleşim yerlerini değiştirmeleri istenmiştir.¹⁹² Aktan'ın deyişiyle tasarının *“reformcu karakterinden”* ödün verilmiş, *“Mülkiyet hakkına müdahale etmeyen, zorunluluklardan kaçınan”* bir toprak reformu tasarısı oluşturulmuştur.¹⁹³ 1965 yılında dördüncüsü oluşturulan bir toprak reformu daha ulaşması gereken noktaya ulaşmadan sonlanmıştır.

Meclise taşınan bir tasarı için farklı çevrelerden bu kadar aleyhte yorum gelmesi toprak reformunun halkın belirli kesimi tarafından istenmediğine mi yoksa tasarıda yanlışların var olduğuna mı işaret orası tartışmalı bir konu olmaya devam etmiştir. Dönemin toprak reformu adıyla hazırlanan son tasarısı da Turhan Kapanlı tarafından oluşturulmuştur. 17 bölüm ve 110 maddeden oluşan tasarı da 2 adet geçici madde bulunuyordu.¹⁹⁴ Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti döneminde hazırlanan bu tasarı diğerlerine oranla daha ılımlı bir içeriğe sahiptir. Arazi sahibinin mülkiyet hakkını sınırlandırma hükümlerinden temizlenerek kamulaştırma taban sınırı güçlendirilmiştir.¹⁹⁵ Suat Hayri Ürgüplü hükümeti tarafından Turan Kapanlı tasarısında bazı değişiklikler yaşanmıştır. En büyük ve göze çarpan değişimler köylüye dağıtılacak toprak ve kamulaştırılacak topraklar da yapılmıştır. Kamulaştırmada sahibine bırakılacak toprak miktarı üç kat artmıştır.¹⁹⁶

Tasarıların uygulamaya geçememesinde birçok sebep olduğu aşikârdı. Siyasi ortamın getirmiş olduğu gerginlik ve anlaşmazlıklar, meclisin sürekli bir değişim

¹⁹⁰ Ömer Lütfi Barkan, “Toprak Reformları ve İç Kolonizasyon Meselesi”, *Yeni Ufuklar Dergisi*, 9(101-102), (1960), s. 299.

¹⁹¹ Tasarı ve Gereçesi, 1965, s. 90.

¹⁹² Doğan, Tarihi Oluşum, s. 90.

¹⁹³ Aktan, “Çalışmaları”, s. 70.

¹⁹⁴ Aktan, “Çalışmaları”, s. 47.

¹⁹⁵ Doğan, Tarihi Oluşum, s. 312.

¹⁹⁶ “Toprak Reformu Kanun Tasarısı”, *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1965, s. 1.

içerisinde olması bu sebeplerden sayılabilmektedir.

2.4. Toprak Reformu Hakkında Görüşler ve Basına Yansıyanlar

Toprak reformu hakkında TBMM dışında lehte veya aleyhte birçok görüş bildirilmiştir. Kimilerine göre hukuki yönden eksikleri kimilerine göreyse sosyal adalet konusu göz ardı edilmiştir. Birçok kurum, kuruluş, birlik ve basın reform hakkında fikirlerini kongrelerde, basın toplantılarında, sanayi odalarında, çiftçi derneklerinde duyurmuşlardır.

Kemal Fikret Arık'a göre toprak reformu üç ana temel üzerine oturtulmuştur. Bunlardan birincisi, ziraat arazilerinin bütünlüğünün sağlanması, ikincisi herhangi bir sebeple işlenemez hale gelen tarım topraklarının parçalanmasının önüne geçilmesi, üçüncüsü ise çiftçilikle uğraştığı halde toprağı bulunmayan kimselerin toprağı kavuşturulması olmuştur. Bu üç temel dışında uygulanması gerekli ne kadar altyapı ve finansman (kadaströ, kredi vb.) eksikleri varsa reform uygulamasına geçilmeden halli sağlanmalıdır.¹⁹⁷ Masar, toprak reformunu istihsalı engelleyici ve başıbozuk bir düzen olarak görmektedir. Devlete vergisini veren, kazanç sağlayan, ihracat yapan işletmelerin topraklarının ellerinden alınarak o konuda yeterli donanım ve bilgiye sahip olmayan kimselere verilmesi doğru bulmamaktadır.¹⁹⁸ Masar gibi düşünen Akdağ ise, toprak dağıtımından ziyade miras yoluyla veya sınır anlaşmazlıklarıyla işlenemez hale gelen topraklara bir çözüm bulunmasının gerekliliğini savunmuştur. Devamında ise aile işletmelerine maddi ve teknik açıdan yardım sağlanmasının, kooperatiflere düşen toplu tarım bilinci oluşturma görevinin öneminden bahsetmiştir.¹⁹⁹

Hürriyet gazetesinin 16 Ekim 1960 tarihli yayınlanan yazısında Milli İnkılâp Hükümeti'nin aldığı bazı kararlardan bahsedilmiştir. Bu kararlara göre toprak reformu uygulamasını daha kolay hale getirmek için toprak mahkemeleri kurulmuştur. Özellikle toprak mülkiyeti üzerinde yaşanan tartışmaların yoluna

¹⁹⁷ Türkiye ve Ortadoğı Amme İdaresi Enstitüsü, Kemal Fikret Arık, *Türkiye'de İdari Reform Çalışmaları-Türkiye'de Toprak Reformu I*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1961, s. 95-96.

¹⁹⁸ İlhami Masar, "Tarım Problemleri", *Barış Dünyası Dergisi*, (56), (1967), s. 35.

¹⁹⁹ Feridun Akdağ, "Tarım Reformu Reformların Başıdır", *Barış Dünyası Dergisi*, (110), (1971), s. 408.

koyulması için belirli sayıda mahkemeler açılmıştır. Bu dönemde ve sonrasında reform ile ilgili gerek siyasi gerekse basın ve yayın alanında birçok bilgi paylaşılmıştır.²⁰⁰ İsmail Cem “*Dünya’da ve Türkiye’de Toprak Reformu*” başlıklı yazı dizisinde reformun olmazsa olmazlarını ve sağlıklı bir reform için yapılması gerekenleri okuyucuyla paylaşmıştır. Cem’e göre tarım meselesine ivedilikle çözüm bulunmazsa Türkiye’nin on yıl içerisinde kıtlık ve gıda kriziyle karşı karşıya kalacağını öngörmektedir. Sorunun çözümü ise toprak reformunda yatmaktadır. Reformun başarıya ulaşmasını sosyal ve iktisadi yolun birleştirilmesinde görmektedir.²⁰¹ Cem, reformun ilk adımı olarak özel mülkiyetin sınırlandırılmasını görmüştür. Sınırlandırmanın birçok amacı bulunmaktadır. Fakat en önemli amacı sosyal adaletin sağlanmasıdır. Çünkü arazi sahipliği siyasi gücü beraberinde taşımaktadır.²⁰² Reformun ikinci adımı ise kamulaştırmadan geçmektedir. Kamulaştırmanın kendi içerisinde bir sıralaması olduğunu ve adım adım gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Cem, sonraki adımlarıysa toprak dağıtımı ve kooperatifler olarak belirlemiştir.²⁰³ Sağlıklı bir toprak reformunda atılması gereken adımlar aşağı yukarı herkes tarafından kabul görmektedir. Fakat kabul görmeyen noktalar sayısal verilerdir. Kâğıt üzerinde herkes kendi menfaatlerine zarar gelmeyecek derecede reformu desteklemektedir.

CHP Genel Sekreterliği Yayın Bürosu tarafından hazırlanan Toprak Reformu başlıklı yazıda tarımda var olan tembelliği ve düzensizliği ortadan kaldırmak adına gelişme sağlanması için toprak reformu gerekli bulunmuştur.²⁰⁴ Yahya Kanbolat CHP’nin bu konu üzerine eğilmesinin sebebi olarak halkın oylarını göstermiştir. Söylediği bu iddianın kanıtı olarak da CHP’li Fakih Özlen Kulu’nun konuşmasını vermiştir. Kulu, “*Toprak reformunun yapılabilmesi sizin oylarınızla mümkün olacaktır.*” Türkiye İşçi Partisi olarak CHP’nin kamulaştırma sınırını fazla

²⁰⁰ “Arazi anlaşmazlığını hal için ayrı mahkemeler kurulacak”, Hürriyet, 16 Ekim 1960, s. 1,6.

²⁰¹ İsmail Cem, “Dünya’da ve Türkiye’de Toprak Reformu”, Cumhuriyet, 13 Ocak 1965, s. 5.

²⁰² İsmail Cem, “Dünya’da ve Türkiye’de Toprak Reformu”, Cumhuriyet, 14 Ocak 1965, s. 5.

²⁰³ İsmail Cem, “Dünya’da ve Türkiye’de Toprak Reformu”, Cumhuriyet, 15 Ocak 1965, s. 5.

²⁰⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, *Toprak Reformu*, s. 8.

bulduklarını ve azami sınırın 500 dönüm olması gerektiğini savunmuştur.²⁰⁵ Suphi Doğukan toprak reformu gibi ülkenin geniş kitleleri tarafından ihtiyaç duyulan bir düzenlemenin neden bekletildiğini ve geciktirildiğini anlamadığını dile getirirken İnönü'nün 30 yıldır aynı konuyu konuştuğunu söylemiştir. İnönü'nün statüsünün değiştiğini ama reform hakkında konuşma dışında ileri gidilemediğini sözlerine eklemiştir.²⁰⁶

27 Temmuz tarihinde Milliyet gazetesi “*Toprak reformu hazırlığı başladı*” manşetiyle haberi okuyucularına duyurmuştur.²⁰⁷ Aynı gazetenin 12 Eylül tarihli yazısında da “*Toprak Reformu Doğu ve Güney-Doğu'dan Başlıyor*” başlığıyla paylaşmıştır. Yazıda Reşat Aktan başkanlığında toplanan kuruldaki çıkan tasarının başbakanlığa iletileceği duyurulmuştur. İletilen bu kurul kararında Başbakanlığa kamulaştırma gibi önemli bir konu bırakılmıştır. Kamulaştırma konusu üzerine Başbakanlık toprağını kullanmayan kimselerin toprakları devletleştirilecek ve toprağı olmayanlara verecektir. Kamulaştırılan toprağın maddi karşılığı ise sahibine ödenecektir. Bunun yanı sıra toprak verilecek olan çiftçinin üretici konuma gelebilmesi için gereken tarımsal ihtiyacın karşılanması ve maddi konularda çiftçiye destek olunması konuşulan konular arasındadır.²⁰⁸ Konunun siyasi açısının yanı sıra diğer kollarca da konuşulduğu ve gazetelerde yer aldığı görülmektedir. Akşam gazetesinin paylaşmış olduğu bir yazıda Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Teşkilatı Konfederasyonu başkanı Hasan Tez yapılan basın toplantısında reformla ilgili yapmış olduğu konuşmada olumlu cümleler sarf etmiştir. Reforma aleyhtar olmadıklarını, ülkenin hayrı için reformu desteklediklerini ve arkasında durduklarını söylemiştir.²⁰⁹

Gazetelerin yanı sıra diğer basın ve yayın organları da reform hakkında kendi görüşlerinin savunulduğu bazı yayınlar çıkarmışlardır. Bunlardan birisi de Ülkü Matbaası'nın çıkarmış olduğu “*toprak reformu üzerinde görüşlerimiz*” adlı bir kitapçıktır. Bu kitapçıkta Lütfü Ülkümen konuşulan reformlar içerisinde gündemde

²⁰⁵ Yahya Kanbolat, “Toprak Reformu Kanun Tasarısı Üstüne Düşünceler”, *Sosyal Adalet Dergisi*, (11), (1965), s. 7 vd.

²⁰⁶ Suphi Rıza Doğukan, “Memleket Meseleleri: Toprak Reformu Kanunu-Tarımda Eleman Meselesi-Dışarıdan Gelen Ekmeğimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, 23(409), (1962), s. 8.

²⁰⁷ “Toprak Reformu Hazırlığı Başladı”, *Milliyet*, 27 Temmuz 1960, s. 1.

²⁰⁸ “Toprak Reformu Doğu ve Güney-Doğudan Başlıyor”, *Milliyet*, 12 Eylül 1960. s. 1.

²⁰⁹ “Esnafa 100 milyon lira kredi daha dağıtılacak”, *Akşam*, 26 Mart 1964, s. 3.

yoğun yer kaplayan toprak reformu için sert eleştirilerde bulunmuştur. “*Fakir ve topraksız çiftçilerimizde, toprak ağalarının ellerindeki toprakları bölüştürmekle meselenin halledileceği fikri uyandırılmak istenmiş ve ...köylerimizde şimdiye kadar mevcut olmayan bir sınıf mücadelesi ruhu yaratılmıştır.*”²¹⁰ Ülkümen bu görüşünde toprak reformunun bazı uygulamalarının sosyal alanda olumsuzluk oluşturacağını ve tarımla uğraşan kesimin kötü anlamda etkileneceğini düşünmüştür.

Bazı şehirlerde halk sokaklara inerek reform istediklerini dile getirmişlerdir. Yerel bir gazete olan Sabah (Konya) gazetesinin 29 Nisan tarihli yazısında toprağı bulunmayan köylülerin Adana sokaklarında haklarını aramak için yürüyüşe çıktıklarını yazmıştır. Anayasa’nın 37. Maddesini kendilerine güvence ve dayanak olarak alan köylüler gün içerisinde sayıları gittikçe çoğalarak kendilerini meydanlarda göstermişlerdir. Toprak reformu istediklerini belirten bir konuşma sonucunda kalabalık dağılarak evlerine geri dönmüştür.²¹¹

Cumhuriyet gazetesi 12 Ocak 1965 tarihinde okuyucuyla buluşturmuş olduğu yazısında, Tarım bütçe müzakeresinde konuşan Bakan Turan Şahin’in “*Toprak Reformu Anayasa’nın Emridir, Olacak*” sözünü manşetten paylaşmıştır. Bütçe Toplantısında Yeni Türkiye Partisi’nden Nihat Diler’in toprak reformu isteyenlerin sol görüşlü olduklarını belirterek “*solokratlar*” demesine Şahin şöyle bir cevapta bulunmuştur. “*Toprak reformunu hazırlayanlar ne sağdadır ne soldadır memleket menfaatlerini düşünmüşlerdir.*” Bu sözler üzerine AP’den bakan olan Ethem Kılıçoğlu “*Toprakları dağıtıyoruz. Sermayeyi de dağıtalım, olsun bitsin*” diyerek bakanın sözlerine karşılık vermiştir.²¹² Gazetenin 8 Ekim tarihli yazısında Süleyman Demirel’in Konya mitingindeki çarpıcı sözleri yazılmıştır. Demirel, topraksız çiftçilerin hepsinin mülk sahibi olamayacağını duyurmuştur.²¹³ Bu konuyla ilgili Cumhuriyet gazetesi yazarlarından olan Hilmi Özgen “*Toprak Reformu Sorunu*” adlı bir köşe yazısını okuyucuyla paylaşmıştır. Reformla birlikte verimin düşeceğini bahane edenlere kooperatifler şeklinde yapılacak olan bir işletmenin Sudan’da başarılı olduğunu yazan Özgen devamında da herkese toprak dağıtımı yapılmadan da

²¹⁰ Lütfi Ülkümen, *Toprak Reformu Üzerindeki Görüşlerimiz*, Ülkü Matbaası, Ankara 1965, s. 5.

²¹¹ “Topraksız köylüler Adana’da yürüyüş yaptı”, Sabah (Konya), 29 Nisan 1963, s. 1.

²¹² “Şahin: Toprak Reformu Anayasa Emridir Olacak”, Cumhuriyet, 12 Ocak 1965, s. 1.

²¹³ Sait Terzioğlu & Sofu Tuğrul, “Demirel Konya’da: Toprağı Olmayan Herkese Toprak Vermek Mümkün Değildir”, Cumhuriyet, 8 Ekim 1965, s. 1.

reformun uygulanabileceğini savunmuştur. Böylelikle hem parçalı topraklarda verim düşüklüğünün hem de toprak yetersizliğinin önüne geçilecektir.²¹⁴ Reformun içerisinde yer alan her konunun ayrı bir öneme sahip olduğu ve büyük bir yer kapladığı herkes tarafından görülmekte ve konuşulmaktadır.

Turan Şahin Tasarısı hakkında Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği görüşlerini paylaşmıştır. Görüşler arasında 2. Maddenin detaylandırılmasının gerektiğini ve anlaşılmasının güç olduğunu savunmuşlardır.²¹⁵ Sözü geçen madde “... *Milli gelire bir pay verecek olan tarıma elverişli arazinin işletilmesi zaruridir.*”²¹⁶ Devamlılık arz eden madde 103’de ise işletilmeyen arazinin sahibinin elinden alınacağı reformun hedefleri arasındadır.²¹⁷ Aynı tasarının 13.maddesinde reformun halka nasıl duyurulacağı hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerde bölgesel olarak uygulamaya geçilecek olan reform için o ilde çıkan bir gazetede ve dengi bir yayın organında bir defaya mahsus olmak üzere resmi gazetede yayından önce halka duyurulmalıdır. Birlik bu madde hakkında, konunun muhatabının köylüler olması, yaşanan coğrafyanın ve sosyal hayatın bir gazetede bir defa yayınlanacak olan reform uygulaması hakkında köylünün yeter derecede bilgi sahibi olamayacağını savunmaktadır. Madde hakkında (*...Birisinde üç defa, mahallinde diğer uygun ve alışılmış araçlarla da birer gün ara ile biri o mahallin varsa pazar kurulduğu güne, yoksa haftanın pazar gününe rastlayacak şekilde üç defa ilan olunur...*) ibaresinin eklenmesi lüzumlu görülmüştür.²¹⁸ Birlik bütün bir tasarıyı madde madde işleyerek kendilerince yanlış anlaşılmalara yol açabilecek cümle ve konuları açıklamış ve düzenlemesini yapmıştır.

Ege Çiftçiler Derneği’nin Turan Şahin Tasarısı hakkında yapmış olduğu açıklamalar, onlar açısından reformun eksikleri olduğunu göstermektedir. Çünkü tasarıyı, arazi sahibine bırakılan miktardan, anayasaya aykırılığına, büyük mülk sahipliklerinden, kooperatiflere kadar birçok konuyu eleştirmişlerdir. Tasarı hakkında “*Bu tasarı ilmi değildir. Sosyal davayı halledebilmek imkânına sahip*

²¹⁴ Hilmi Özgen, “Toprak Reformu Sorunu”, Cumhuriyet, 28 Ekim 1965, s. 2.

²¹⁵ Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Toprak Reformu Kanun Tasarısı Üzerindeki Görüşler, 1965, s. 27,28.

²¹⁶ Tasarı ve Gerekçesi, 1965, s. 29.

²¹⁷ Tasarı ve Gerekçesi, 1965, s. 64.

²¹⁸ “Kanun Tasarısı Üzerindeki Görüşler”, s. 34,35.

değildir.” Sözlerini kullanmışlardır.²¹⁹ Tasarıya bir diğer eleştiri de Bayrak Dergisinden gelmiştir. *“Kamulaştırılacak toprak, gittikçe azaldı; mikroskopla görülecek hale geldi.”*²²⁰ “Bayrak” dergisinde çıkan *“Toprak Reformunda Arka Hesaplar”* başlıklı yazıdan alıntılanmıştır. Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği kamulaştırma hükümleri hakkında da tasarının eksiklerini dile getirmiştir. Kamulaştırma kararının Tarım Bakanlığına değil de Reform Teşkilatına bırakılması gerektiğini savunmuşlardır. Birlik, sahibine bırakılacak arazi konusunda gerçek şahıslar ve aile kişiliği arasında değişmezlik oluşturmuştur. Bu aynılık sebebiyle aile ve gerçek kişilere verilecek olan arazi genişliği eşit sayılmıştır. Bu konunun halli için tasarının uygun ölçütlerle istikrarlı hale getirilmesi ve gerekli şekilde tamamlanması mecbur tutulmuştur.²²¹

²¹⁹ “Hakkında Ne Dediler”, s. 28, 29.

²²⁰ “Hakkında Ne Dediler”, s. 32.

²²¹ “Kanun Tasarısı Üzerindeki Görüşler”, s.40,41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1970-1980 YILLARI ARASINDA TOPRAK REFORMU

3.1. Dönemin Siyasi-İktisadi Şartlarına Genel Bir Bakış

3.1.1. 12 Mart Muhtırası ve Sonrasında Yaşananlar

Adalet Partisi’nin iktidara (27 Ekim 1965-3 Kasım 1969) gelmesinin ardından yaşananlar ülkeyi ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan zor bir duruma sokmuştur. 27 Mayıs’tan biraz farklı bir şekilde de olsa askeri bir müdahale sonucunda iktidar değişikliği yaşanmıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler komutanları iktidarın yönetimden çekilmesi için bir muhtıra hazırlayarak yetkililere sunmuştur. Süleyman Demirel’in başında olduğu hükümet muhtıra sonrasında istifasını vererek iktidarı terk etmiştir. Ülkeye 12 Mart’ı yaşatanlar, ülkenin kötüye giden vaziyetini “*Partiler Üstü Bir Hükümet*” kurarak düzeltmeye çalışmışlardır.²²² 12 Mart Muhtırasını yayınlayanlar iktidarda olan hükümeti “*anarşi, kardeş kavgası ve sosyo-ekonomik huzursuzluk*” yaşatmakla, ülkeyi karışıklığa sürüklemekle ve yasalara aykırı davranmakla suçlamıştır. Muhtıracılarda, ise reformları ön planda tutarak, anayasaya uygun bir hükümet getirme düşüncesi hâkimdi.²²³ Bu hâkim düşünce etrafında hükümet kurulması planlanıyordu.

1973 yılına kadar olan süreçte iki defa Nihat Erim’e hükümet kurma yetkisi verilmiştir. Erim (26 Mart 1971-11 Aralık 1971 ve 11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972) bu yetkiyle hükümetleri oluşturmuştur. Hükümet kurucu ve Başbakan olarak yapmış olduğu bir açıklamada kendilerinin reform hükümeti olacaklarını dile getirmiş fakat daha sonra yaşanan hadiseler hükümetin önceliklerini başka yöne çevirmiştir. S. Hayri Ürgüplü ve Ferit Melen’in kurmaya çalıştıkları hükümetler de uzun vadede başarılı olamamıştır.²²⁴ Eski hükümet başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel’in

²²² Murat Karataş, “Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, 2(3), Tekirdağ 2019, s. 71-72.

²²³ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (çev. Sedat Cem Karadeli), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 200.

²²⁴ Arif Ilıman & Cengiz Dönmez, “12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara

milletvekilleri üzerindeki etkisi ve hükümete müdahil olma çabaları sistemin sağlıklı işlemesine engel olmuştur. Yaşanan kriz ortamının siyasi ortamı etkilemesi üzerine bazı illerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu dönemde ülke genelinde yaşanan ideolojik çatışmalar siyasette var olan hareketliliğin temel sebebi olarak görülmüştür.²²⁵

Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanı seçildiği 1973 yılında genel seçimler de yapılarak yeni bir dönem başlamıştır. Seçimler sonrasında AP, CHP ve MSP'den oluşan yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.²²⁶ Bu üçlü koalisyonda CHP ve MSP iki farklı siyasi görüşe sahip partilerdir ve seçmenler bu konudan pek hoşnut olmamıştır. CHP konu hakkında laik olmayan partileri kendilerine yakın tutarak gelişim ve planlarını yakından takip ettiklerini duyurmuştur.²²⁷ Bundan sonra kurulan hükümette ise tamamen zıt kutuplara sahip CHP ve MSP Bülent Ecevit'in oluşturmuş olduğu hükümette bir araya gelmiştir.²²⁸ Bu dönemde Kıbrıs'ta yaşanan siyasi olaylar ülke olarak bizi de ilgilendirmektedir. Yunan cuntası ve taraftarları Kıbrıs'a karşı bir darbe gerçekleştirmek istemiştir. Türk nüfusunun da yaşamını sürdürdüğü Kıbrıs adasında yaşanan gelişmeler üzerine Türk ordusu olaylara dahil olmak istemiş ve bölgede düzenin yeniden oturması için yaşanan baskının karşısında durmuştur. Türklerin kontrolü ele geçirmesi sonucunda darbeciler ateşkes ilan etmek zorunda kalmıştır. Bu harekât sırasında Bülent Ecevit'e en büyük destek koalisyon içerisinde olduğu Milli Selamet Partisi lideri aynı zamanda Başbakan yardımcısı Necmeddin Erbakan'dan gelmiştir. Yaşanan bu harekâtla ülke küçük çaplı bir savaş ortamına sürüklenmiştir.²²⁹

Siyasi partilerin arasındaki gerilime halkın da dâhil olması ülkenin gerginlik katsayısını iyice tırmandırmıştır. 1977 yılına kadar koalisyonlar ve geçici hükümetlerle, ülke yönetimi sağlanmıştır. Ülkede yaşanan siyasal şiddet 1977 yılında

Örnek: Birinci ve İkinci Cephe Hükümetleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), (2015), s: 163-198.

²²⁵ Karataş, "Üzerine Bir Değerlendirme", s. 90.

²²⁶ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 206-208.

²²⁷ İlman & Dönmez, "Cephe Hükümetleri", s. 167.

²²⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s. 232.

²²⁹ Hasan Yılmaz, "Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)*, 6(1), (2017), s. 92-93.

seçimlerin yapılmasına bir ay kala son raddeye gelmiş ve halk sokaklara dökülmüştür. şiddetle durdurulan bu ayaklanma sonucunda seçimler gerçekleşmiştir. Fakat sonuçlar, bir partinin tek başına iktidar olmasına yetecek şekilde çıkamamıştır. Yeni bir koalisyon oluşmuştur. 1978 yılında ölkede var olan iç karışıklıklar ve terör eylemleri yön değiştirmiş ve bazı illerde sıkıyönetim açıkça bildirilmiştir. Bir yıl sonra hükümet kurucu ve aynı zamanda başbakan olan Bülent Ecevit istifasını duyurmuştur. Ecevit'in istifasının ardından Adalet Partisi tekrar siyasette doruk noktaya geldiye de 12 Eylöl 1980 darbesiyle sonuçlanan bir süreç varlığını devam ettirmiştir.²³⁰

1970-1980 arasındaki siyasi süreç bu şekilde noktalanırken ekonomik süreçte de çalkantılı bir dönem yaşanmıştır. 12 Mart muhtırasından önce bazı ekonomik kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde özellikle vergilendirme sisteminde köklü değişimler yaşanmıştır. Vergilendirmenin yanı sıra faizler üzerinde artış, sanayi ürün ihracatında yükselme meydana gelmiştir. İç piyasa bu şekilde hareketlenmiştir. Devalüasyon sonucunda 1970'lerin başı gözle görölür şekilde yükselmiştir.²³¹ 1970 yılında enflasyon %6,7 iken 1 yıl sonra siyasi ortamda yaşanan değişiminde etkisiyle %15,9'a kadar yükselmiştir. 1974 yılında ise 29,9'u görmüştür.²³² Kıbrıs ıkartması sonrasında uluslararası alanda bozulan ilişkiler maddi açıdan ölkeyi oldukça zor bir duruma sokmuştur. ABD'den gelen ekonomik yardımların kesilmesinin yanı sıra demografik yapının kırdan kente geçişinin de durum üzerinde olumsuz etkisi olmuştur.²³³ 1970-1974 tarihleri arasında tarım ve sanayinin Gayri Safi Milli Hâsiladaki oranı %47,1'dir. Bu oran içerisinde tarımın payı %29,4 iken sanayinin %17,7 olmuştur. 1977 yılına gelindiğinde dengelerde değişim yaşanmış ve tarımın payı %27,3'e düşerken sanayinin payı %19,1'e yükselmiştir.²³⁴ Laçiner, 12 Mart'ı

²³⁰ Özcan Dağdemir & Mesud Küçükkalay, "Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), (1999), s. 124.

²³¹ Özsoylu, *Tarihsel Gelişim*, s. 114.

²³² Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 662.

²³³ Fikret şenses, *Zor Yıllarda Sanayileşme 1970'li Yıllarda Türkiye Deneyimi*, Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye, Efil Yayınevi, Ankara 2014, s. 49.

²³⁴ Gülten Kazgan, *Türkiye'nin 1970'li Yılları: Öngöröl(e)meyen Küresel Olaylar*, Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye, Efil Yayınevi, Ankara 2014, s. 17.

yorumlarken ülke ekonomisinde ilk kez sanayi kesiminin diğer kollara göre daha ön planda olduğu sosyal bir strüktür içerisinde gerçekleştiğini savunmuştur. Yaşanan siyasi kargaşa ve kriz ortamını ekonomide yaşanan değişim ve dönüşümün sancıları olarak görmüştür.²³⁵ Bu konuda Laçiner'e katılmamakla birlikte siyasi kargaşa ve istikrarsızlığın, sosyal yapıya olan olumsuz etkisinin ekonomiye yansımaları olarak görmekteyiz. Nitekim 1977-1980 arasında geçen üç yılda ülke ekonomik olarak daha da geriye gitmiştir. 1977 yılında ekonomik büyüme %3,9 iken takip eden yıllarda 2,9, -0,4 ve 1980 yılında -1,1 olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı yıllarda enflasyon üzerinde de patlama gerçekleşmiş ve 1978 yılında 52,6 olan enflasyon iki yıl içerisinde artarak 107,3 sularına ulaşmıştır.²³⁶

3.2. Kalkınma Planlarında Toprak Reformu

Planlı kalkınma ekonomik açıdan ülke şartlarının daha yukarı seviyeye çıkarılması ve bu durumun yaşam şartlarına olan etkilerinin olumlu bir şekilde yansımaları için yapılan aşamalı bir düzenleme işi olarak tanımlanmaktadır. Planlı kalkınma konusu özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra dünya gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler için önemli bir ilerleme modeli olarak görülmüştür.²³⁷ 4 Nisan 1960 yılında planlı kalkınma adımı için yurtdışından bu konunun uzmanı olan Jan Tinbergen ve yardımcısı Koopman ülkeye getirilmiştir.²³⁸ Gelen uzmanların görüşleri ve TBMM'de yapılan 30.09.1960 tarihli görüşmeler sonucunda Devlet Planlama Teşkilatının kurulması hakkında adımlar atılmıştır.²³⁹ TBMM'de görüşülen bu girişim sonrasında Devlet Planlama Teşkilatı resmi olarak kurulmuştur. 91 sayılı kanunun kabulü ile 05.10.1960 tarihli resmî gazetede teşkilatın kuruluşu duyurulmuştur.²⁴⁰ Sonrasında “Başbakanlığa bağlı bir Toprak Reformu Komisyonu Kurulması hakkındaki Yüksek Planlama Kurulunun... 30/09/1960 tarih ve 91 sayılı Kanunun 12nci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca

²³⁵ Ömer Laçiner, “12 Mart Üzerine”, *Birikim Dergisi*, (8), (1975), s. 14.

²³⁶ Özsoylu, *Tarihsel Gelişim*, s. 121.

²³⁷ Funda Barbaros & Eren Yıldırım, “60’lı Yıllarda İktisadi Kalkınma ve Planlamaya Dair Kavrayış ve Değerlendirmelere Bir Bakış”, *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, Efil Yayınevi, Ankara 2013, s. 84, 85.

²³⁸ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak “Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2007, s. 71.

²³⁹ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C. 1, Birleşim 15, Oturum 1, 30.09.1960, s. 8.

²⁴⁰ T.C. Resmî Gazete, 10621, 05.10.1960.

19/08/1971 tarihinde kanunlaştırılmıştır.”²⁴¹ Yukarıda adı geçen maddenin içeriğinde ise ekonominin ve sosyal hayatın amaçlarının belirlenmesi hakkında verilecek kararların önce Yüksek Planlama kuruluna sonrasındaysa Bakanlar Kurulunca kesin bir karara bağlanması yer almıştır.²⁴² 1960 yılında teşkilatın kurulmasının ardından 1963-1967 yılları arasında planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Planda genel kalkınma politikası içerisinde tarıma ayrılan kısımda toprak reformu konusu yer almıştır. Bu durumda devletin çiftçiyi destekler politikalar içerisinde olması, tarımsal üretimde artış sağlanması ve çiftçiye sağlanan girdilerin ödenmesi konusunda daha yapıcı olunması tarım ve diğer sektörler arasında yaşanan gelir farklılıklarının önüne geçilmesi gibi konuların düzenlenmesinde yardımcı olacak konular toprak reformu, adaletli vergilendirme ve kooperatif düzeni içerisinde ilerlemeden oluşmaktadır.²⁴³

Üretim artışını destekleyici tedbirler kapsamında toprak reformu; mülkiyet dağılımı, toplulaştırma, işletmenin rasyonelleştirilmesi, dağıtılacak toprak, kiracılık ve ortakçılık şartları başlıkları altında açıklanmıştır. Mülkiyet dağılımında “*En küçük işletme genişliğinin tayininde ve en büyük işletme mülkiyetinin sınırlandırılmasında aşırı gelir ayrımlarının azaltılması, bir aile için gerekli olduğu kabul edilen en az gelir ve toprak toplulaştırmasının ne oranda gerçekleştirilebileceği, büyük ve küçük işletmelerde verimliliği artırma imkânları ve büyük gelirlerin vergilendirilmesi gibi konular dikkate alınacaktır.*” sözleri yer almıştır. İşletmenin rasyonelleştirilmesi konusunda ise toprak dağıtımı gerçekleştikten sonra kurulacak olan her birimin her türlü ihtiyaçlarının sağlanmasının mecbur olacağı duyurulmuştur. Dağıtılacak toprak başlığı altında “*Toprak dağıtımında yalnız devletin olan ya da devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan topraklar üzerinde durulmayacak; aynı zamanda tayin edilecek azami sınırın üstündeki özel mülk toprakları da kamulaştırılarak dağıtılacaktır.*” açıklamalarıyla ilan edilmiştir. Kiracılık ve ortakçılık konusunda tarafların hak ve sorumlulukları bir sözleşmeye bağlanacak ve her iki tarafın da emniyet içerisinde işlemlerini yapmaları için olumlu şartlar hazırlanacaktır.²⁴⁴ Beş

²⁴¹ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlığa bağlı bir Toprak Reformu Komisyonu kurulması, 148299, 1, (19.08.1971).

²⁴² Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C. 1, Birleşim 15, Oturum 1, 30.09.1960, s. 18.

²⁴³ *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1963, s. 146.

²⁴⁴ *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1963.

yıllık planda tarım kesimi yatırımları için ayrılan bütçe içerisinde toprak reformu adına toplam 50 milyon TL ayrılmıştır. 1963-1967 yılları arasında her bir yıl için 10 milyon TL pay edilmiştir.²⁴⁵ Planda reform bu şekilde yer alırken mecliste muhalefet ve iktidar arasında konu üzerinde tartışmalar devam etmektedir. CHP Grubu adına konuşan Turhan Feyzioğlu (Kayseri) “*Plana geçişten sonra rakamlara göre 1962’de %6,4, 1963’te %7,5 ve 1964’de %4,5’e yakın gayrisafi milli hâsılamız artmıştır.*”²⁴⁶ CHP Grubu adına konuşan Murat Öner (Afyonkarahisar) iktidarda bulunan Birinci Demirel hükümeti (1965-1969) için kurulduğu günden bugüne planda yer alan toprak reformuyla ilgili herhangi bir iş yapmadığını dile getirmiştir.²⁴⁷ Süleyman Demirel hükümet (3.Demirel Hükümeti 1970-1971) programı görüşmelerinde 1963 ve 1966 yıllarının yüzdelerle başarısını sırasıyla %7,5, %11,4 olarak vermiştir. Bu yıllardaki başarıyı hava koşullarına bağlamıştır. Açıklamasında kayıpların yaşandığı diğer yıllarda toprak reformu olmadığı gibi başarılı olunan yıllarda da reformun olmadığını savunmuştur. Doğal afetlerin getirmiş olduğu sonuçlar doğrultusunda da buğday ithalatı yaptıklarını duyurmuştur.²⁴⁸ 1968 ve sonrasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) devreye girmiştir. Bu planda tarım reformu olarak yer alan reformun içeriği, “*Tarım reformu tarımsal bünyenin temelindeki aksaklıkları gidermeye yönelmiş tedbirler dizisi olarak kabul edilecektir.*” şeklinde duyurulmuştur. Bu planda reformun alt yapı çalışmalarından olan kadastro ve tapulama çalışmalarının daha seri şekilde uygulanmasına karar verilmiştir. Bu kararın toprağın sahipliği hakkında, hukuki bir boşluk olmaması ve çalışmaların desteklenip benimsenmesi açısından önemi büyük yer tutmuştur.²⁴⁹ Güven Partisi Grubu adına konuşan Turhan Feyzioğlu (Kayseri) planın ilk yıllarında tarımın kalkınma hızının oldukça düşük olduğundan söz etmektedir. 1968 yılında %1,9 iken 1969 yılında bu rakamın da aşağısında %0,8’dir. Başarısızlığın sebebini ise sadece hava koşullarına bağlamanın doğru olmadığını dile getirmiştir. Tarım sektöründe verimi arttıracak yöntemlerin hızlı ve seri şekilde uygulamaya konmasının yanı sıra

²⁴⁵ *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1963, s. 164.

²⁴⁶ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s.2455.

²⁴⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, C. 24, Birleşim 36, 05.02.1968, s. 210.

²⁴⁸ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 3000.

²⁴⁹ *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1968, s. 302.

daha birçok sahada yapılması gecikmiş önlemlerin varlığından bahsetmiştir.²⁵⁰

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını kapsamaktadır. Toprak ve Tarım Reformu uygulaması bu planın içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu planda diğer iki plandan farklı olarak uzun dönem gelişme hedefleri belirlenmiştir. 1973 ve 1987 yıllarını kapsayan uzun dönem gelişme hedeflerinde toprak ve tarım reformunun belirleyici bir etkisi olmuştur. “...toprak ve tarım reformu ve hizmetin etkileyeceği diğer sektörlerle ilişkiler dikkate alınarak Üçüncü Plan hedefleri tayin edilmiştir.” Teknik değerini yitirmiş olan harita ve kadastro uygulamasına gereken özenin verilmesi de plan hedeflerinin devamını kapsamıştır. Planda madde madde reformda yapılması gerekenler paylaşılmıştır. “Tarım ve toprak reformuyla yaşama düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve verimlilik amaçlarına uygun olarak topraksız ve az topraklı çiftçi ailelerinin topraklandırılması, uzun dönemde çiftçilerimizin örgütlenilip donatılması, insan-toprak ilişkilerinin geliştirilmesi yoluyla üretimin sürekli olarak arttırılması sağlanacaktır.” Sonrasındaki madde de kamulaştırma alanlarının nasıl belirlendiğine değinilmiştir. Buna göre bölgenin şartlarına göre belirlenen büyüklüğün üzerinde olan alanların yanı sıra toprağını işletmeyen, işletse de istenilen istihali elde edemeyen kişilerin topraklarının ve devletin kullanmadığı, iyileştirilecek olan araziler üzerinden kamulaştırılacağı ve belirlenen kişilere dağıtılacağı yer almıştır.

Toprak ve tarım reformu uygulamasında yapılacaklar sırasıyla:

- a. Gerekli kurum ve kuruluşların hazırlanması
- b. Kuruluşlarda çalışacak elemanların yeterli donanım ve bilgiye sahip olması
- c. Mera, yaylak ve kışlakların tasarruf hakkının sistemleştirilmesinin şartları hazırlanacak, sınırlandırılacak ve ıslah çalışması
- d. Dağıtılacak topraklarda gelir ve iş gücü durumu ön planda olacak ve kamulaştırılan arazide ise mal sahibine bırakılacak toprakta bölge şartlarının göz önüne alınması

²⁵⁰ Yılmaz & Neziroğlu, 27 Ekim 1965-26 Mart 1971 Cilt: 4, s. 2965, 2966.

- e. Toprak meselesinde en önemli konulardan biri olan miras hükümleri üzerinde hukuka uygun gerekli çalışmaların yapılması
- f. Toprak sahibi yapılamayan kimseler ise çalışma alanlarında açık bulunan diğer sektörlere yerleştirilmesi gerçekleştirilmesi
- g. Merkez ve taşra arasında gerekli (eğitim, elektrik, yol, su vb.) çalışma koşullarının ve ortağının sağlanması
- h. Dağıtılan ve kamulaştırılan toprak ödemelerinin bir kısmı peşin alınıp kalan kısmın taksitlendirilmesi bu şartlar altında kamulaştırma ve toprak dağıtımının 1973-1987 yılları arasında bitirilmesi²⁵¹

3.3. Toprak Reformu Temel İlkeleri ve Stratejisi

Birinci Nihat Erim hükümeti döneminde (26 Mart 1971-11 Aralık 1971) hükümet programında reformlar için bir strateji belirlenmiştir. Bu reformlar arasında eğitim reformu, toprak reformu ve mali reformlar, ülkeyi ileriye taşıyacak olan yeniliklerin başlangıcı olarak görülmüştür. Yapılacağına dair inançları olan reformların başına toprak reformunu alan hükümet toprak, reformu örgütü kurma kararı almıştır. Alınan kararların ardından, ailelerin belirlenen büyüklükten fazla toprağa sahip olmaması adına Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanununu, meclise göndermek için hazırlıklar yapacağını duyurmuştur. Devamında ise reformun daha sağlam zemine oturabilmesi adına yeni bir tarım vergi reformu sistemi geliştireceğini paylaşmıştır. Reformun olmazsa olmazı olan kadastro çalışmalarının, reformun uygulamaya geçmesini sağlayan diğer çalışmalarla paralel olarak ilerlemesi için gerekli hazırlıkların yapılacağını eklemiştir.²⁵² CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü (Malatya) bizim için toprak reformu, reformların temelini oluşturmaktadır. Belirlenen kanunlar dâhilinde toprak dağıtımını amaçlayan ve devamında toprağın işlenebilmesi için gerekli olan araçların ve maddi desteğin sağlanacağını programda duyurmaktadır. Aynı zamanda toprak reformunun yanına tarım reformu eklenmesini reformun eksiksiz olarak ilerlemesi açısından bir önlem olarak görmektedir.²⁵³ Demokratik Parti adına konuşan Talat Asal (Samsun) CHP'nin vermiş olduğu toprak

²⁵¹ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara 1972, s. 913,914.

²⁵² Tuncer Yılmaz & İrfan Neziroğlu, Hükümetler – Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 26 Mart 1971-17 Kasım 1974 Cilt: 5, s. 3272.

²⁵³ Yılmaz & Neziroğlu, 26 Mart 1971-17 Kasım 1974 Cilt: 5, s. 3290.

reformu kararlarına partisi adına cevap vermiştir. DP'nin toprak reformu anlayışı; ormancılığı da içine alan bir köy kalkınmasıdır. Ülkenin tarım arazilerinin dağıtılacak toprağın yeter derecede olmadığını bu durumda çiftçi ve köylülerin ihtiyacını karşılamaya yetecek kadar toprağa sahip olamayacağını savunmaktadır. Bunun yanı sıra küçülecek olan toprağın verim açısından düşeceğini de eklemiştir. Toprağın sahipliği, korunması, aktarımı gibi konularda anayasal haklara karşı çıkmayacak ve sistemli bir şekilde çalışan işletmelerin düzenini bozmayacak bir toprak reformuna karşı olmadıklarını söylemiştir. Fakat hükümet programında yer alan toprak reformunun DP ile aynı görüşe sahip olmadığını savunmuştur.²⁵⁴ Yapılan bu tartışmaların sonrasında toprak reformunun temel ilkeleri ve stratejisine ait esasların kabulü Nihat Erim hükümeti döneminde Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanlığında 6/7/1971 tarih ve 29 sayılı kararla Bakanlar Kurulu'na sunulmuş ve 5/8/1971 tarihinde karara bağlanmıştır.²⁵⁵ Akşam gazetesi Başbakan yardımcısı Atilla Karaosmanoğlu'nun açıklamalarını manşetten duyurmuştur. Karaosmanoğlu 1972 yılının reform yılı olacağını ve köylülerin refaha ereceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra toprak reformu ana ilkeleri ve stratejilerinde önemli sayılan üç noktaya değinmiştir. Birincisi reform bölgelerinde kurulacak olan Toprak Reformu Mahkemeleri, ikincisi kamulaştırmanın sınırları ve işletilmeyen arazinin geri alınması, üçüncüsü ise devletleştirme bedellerinin, ekonomik yatırımlarda bulunanlara daha hızlı ödeneceği konusu olmuştur.²⁵⁶ Toprak reformunun temel ilkeleri ve stratejisi içerisinde reformun; tanımı, kapsamı, amacı, ilkeleri ve stratejisi yer almaktadır. Yer alan tanımda *“toprak reformu, toprak mülkiyet dağılımının, toprağın işletme şeklinin ve işletme ile ilgili kurumsal yapının sosyal adalet ve verimlilik ilkelerine uygun olarak demokratik yoldan ve Anayasa çerçevesinde düzenlenmesidir.”* şeklinde açıklanmıştır.²⁵⁷ Reformun amacı ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere üç kola ayrılmıştır. Ekonomik kolda toprak ve tarımla ilgili üretim ve kalkınma bazında ülkeyi daha ileriye taşımak gerçeği ön plana çıkarken, sosyal amaçta bireylerin aynı yaşam koşullarına sahip olması ve sahip oldukları tarım arazilerinin güvenliğinin sağlanması yer almaktadır. Bunların yanı sıra ise yeni iş

²⁵⁴ Yılmaz & Neziroğlu, 26 Mart 1971-17 Kasım 1974 Cilt: 5, s. 3318.

²⁵⁵ BCA, Esasların Kabulü, s. 1.

²⁵⁶ “Karaosmanoğlu Toprak Reformunun Temel İlkelerini Açıkladı”, Akşam, 25 Temmuz 1971, s. 1.

²⁵⁷ BCA, Esasların Kabulü, s. 3,

kapıları oluşturmakta sosyal amaçlar içerisinde bulunmaktadır. Siyasi amaçlarda daha çok Anayasa ve insan hakları göz önüne alınmaktadır. Süregelen tasarruf düzeninde kişi haklarını sınırlayıcı durumların reform ile birlikte yok olmasını ve devamında “*kırsal topluluklarda demokrasinin yerleşmesini*” amaçlamaktadır. Reformun ilkelerinde toprağın mülkiyet şekli, kamulaştırılması, dağıtımı, kooperatifleşme, kiracılık ve ortakçılık, işletme büyüklüğünün korunması ve son olarak mera ve çayırların düzenlenmesi yer almaktadır.²⁵⁸ Kamulaştırmada toprak sahibinin toprağı kendisinin işlemesi zorunlu tutulmuştur. Toprağını başkasına işleten çiftçilerin toprakları, arazi büyüklüğüne bakılmaksızın istimlak edilmesine karar verilmiştir. Arazinin tevzi edilmesinde esas alınacak birim aile olmuştur. Arazi tevzisinde, hem ailenin asgari kazanç seviyesine ulaşması hem de ailede bulunan bireylerin en faydalı şekilde istihdam edilmesi kanunen daha uygun görülmüştür. Kiracılık ve ortakçılık konusunda en belirgin özellik kiracıların daha faydalı çalışması için yapılabilecek çalışmalar konusu olmuştur. Kiracının haklarını korumak adına, toprak üstünden devlete ödenen vergi, kiracının ödemiş olduğu kirayla ilişik olması için bir yargı yasayla belirlenecektir.²⁵⁹ Reformun temel düşüncesinde yer alan bu konular toprak üzerinde ortaya çıkacak olan anlaşmazlıkların giderilmesi ve ülkenin tarım topraklarından daha iyi şekilde faydalanılmasını kolaylaştırmak için koyulmuştur.

Reformun stratejisinde reform kanunundan önce bir ön tedbirler kanunu çıkarılacağı duyurulmuştur. Stratejide 12 madde bulunmaktadır ve ön tedbirler kanunu içerisinde yer alacak konulara değinilmektedir. Birinci madde içerisinde ön tedbirler kanunu uygulamaya başlandığı andan itibaren herkes tasarrufunda bulunan toprakta nasıl çalıştığını ve büyüklüğünü bildirmekle yükümlü sayılmıştır. Birinci maddenin değindiği diğer bir konu, kanun gereği devam eden toprak dağıtım işleminin sonlanmasıdır. 3.madde kurulacak olan Toprak Reformu Mahkemesinden bahsetmektedir. Diğer maddelerde ise tarımsal gelirlerin reform şartlarıncı düzenlenmesi, reform için eğitim ve araştırma enstitüsü, reform örgütü, bütçe düzenlemeleri, reform bölgelerinde yapılacak alt yapı çalışmaları, reformun adım

²⁵⁸ T.C Resmî Gazete, Sayı: 13926, (14.08.1971), s. 11.

²⁵⁹ BCA, Esasların Kabulü, 1971.

adım halka duyurulması yer almıştır.²⁶⁰

3.4. Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu

Toprak reformu Ön Tedbirler Kanunu 1617 numara ve 19/07/1972 tarihle kabul edilmiştir. Kanunun 2.maddesinde tarım arazisi, bağ, bahçe ve orman dışındaki ekilebilen üretime uygun toprak parçası olarak açıklanmıştır. 8.madde 4753 sayılı ÇTK ve 4486 sayılı Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları hasebiyle dağıtılmış bulunan tarım arazilerinin reformun uygulamaya koyulacağı vakit gelene değin kullanım ve tasarruf hakkının başkasına geçmesi yasaklanmıştır. Başbakan Nihat Erim'in yapmış olduğu konuşma da Ön Tedbirler Kanununun amacını, belirlenecek olan kurallar dâhilinde bir ailenin tespit edilen büyüklükten fazla toprağa sahip olmasına engel olmak olarak açıklamıştır.²⁶¹ Kanunun 13. maddesinde reform çalışmalarının varlığı ve devamlılığı için kurulacak olan bir TTR örgütünden bahsedilmiştir.²⁶² Ön Tedbirler Kanununun ikinci bölümünde 766 sayılı Tapulama Kanununun bazı maddelerinde yapılan değişiklikler ele alınmıştır. 766 sayılı Tapulama Kanununun 33.maddesinde tapuda kayıtsız bulunan her bir parçasının büyüklüğü yüz dönüm (dâhil) içerisine alan taşınmaz mülkün, bir münakaşası ve kesintisi bulunmadan yirmi yıldır sahibi olduğunu kanıtlayıp belgelendirebilirse sahipliğini elde edebileceği duyurulmaktadır.²⁶³ Ön Tedbirler Kanununda Tapulama Kanununun aynı maddesinde yüz dönüm olan arazi miktarı yirmi dönüm olarak değiştirilmiştir. Tapulama Kanununun 37. maddesinde bulunan 33. madde hükmünün uygulanacağı kararı, Ön Tedbirler Kanununun 23. maddesinde bu hükmün, uygulanamayacağı duyurulmuştur.²⁶⁴ Ön tedbirler kanunun, toprak reformu kanununu daha iyi gerçekleştirmek adına toprak sahipliğinde kısıtlama, miras davaları sebebiyle toprağın el değiştirmesi ve toplulaştırmadan kaçışların önüne geçmek düşüncesi olmuştur.²⁶⁵ Sosyal demokrat sendikacılar adına konuşan Abdullah Baştürk, Toprak Reformu Ön Tedbirler Tasarısının gayesini, feodal beyler için sosyo-ekonomik sömürü düzeninin sona ermesi, köylü halk için de ekonomik ve

²⁶⁰ T.C Resmî Gazete, Sayı: 13926, (14.08.1971), s. 12.

²⁶¹ "Toprak ve Tarım", Cumhuriyet, 3 Nisan 1971, s. 1-7.

²⁶² Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu T.C. Resmî Gazete, Sayı: 14.257, (26.07.1972).

²⁶³ Tapulama Kanunu, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 12346, (28.06.1966), s. 4.

²⁶⁴ T.C. Resmî Gazete, Sayı: 14.257, (26.07.1972), s. 460.

²⁶⁵ Sevgi Korkut, *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Basımevi, Ankara 1984, s. 58.

siyasi siyasal bağımsızlık elde etmesi olarak görmüştür. Topraktan yararlanma hakkının bütün bireyler için geçerli olduğunu söylerken bu hakkın politikacılar tarafından bertaraf edilemeyeceğini sözlerine eklemiştir.²⁶⁶ Sosyal demokrat sendikacıların ardından kısa bir süre sonra yapılan Ege Bölgesi Sanayi odasınca düzenlenen konferansta toprak reformu ve ön tedbirler tasarısı hakkında bazı görüşler bildirilmiştir. Alpdağ, konferansta konuşan kişilerin bazı görüşlerini paylaşmıştır. Konuşmacı olan Feridun Ergin'in reform hakkında, büyük harcamalar gerektirdiğini ve devletin ekonomik durumunun buna müsait olmadığını bu gibi sebeplerle reformun gerçekleştirilemeyeceğini paylaşması üzerine başka bir konuşmacı köylünün toprak istemediğini hatta bu konuda kışkırtıldığını söylemiştir. Alpdağ'ın aktardıklarına göre, konuşmacı Ege Üniversitesi öğrencileri tarafından yalanlanmış köylünün toprak istediğini iletmışlerdir. Çiftçi Federasyonu başkanı Halim Çayırılı ise Ön Tedbirler tasarısı için, zirai yatırımları durdurduğunu ve çiftçilerin güvensiz bir ortama itildiğini iddia etmiştir. Çiftçiler Dernek başkanı ise reforma karşı olmadıklarını aksine ülke gerçeklerine uygun olan her reformun yanında olduklarını duyurmuşlardır. Alpdağ, konuşmayı gerçekleştirenlerin çoğunun büyük toprak sahibi olduklarını da sözlerine eklemiştir.²⁶⁷

Yaşanan bu gelişmeler sonrasında İlhan Öztrak ve Haldun Derin tarafından iki farklı toprak reformu kanun tasarısı oluşturulmuştur. Ön Tedbirler Kanununun mecliste görüşüldüğü zamanda Haldun Derin başkanlığında kurulmuş olan bir kurul tarafından Toprak Reformu tasarısının ön çalışma metni meclise gönderilmiştir. Mecliste birtakım değişikliklere uğrayan tasarı kurulun gönderdiği metnin içerik ve uygulama olarak dışına çıktığından, isim olarak bile aynı kalmadığından ötürü tahakkuk edilemeyeceğini duyurmuşlardır. Haldun Derin tasarısının ardından İlhan Öztrak tasarısı önce meclise sonrasında ise senatoya sunularak uygulaması gerçekleştirilen reform olmuştur.²⁶⁸

²⁶⁶ “Sosyal demokrat sendikacıların reform görüşleri”, Akşam, 22 Ekim 1971, s. 7.

²⁶⁷ Özgen Alpdağ, “Ege’de toprak sahipleri reforma karşı çıkıyor”, Akşam, 6 Kasım 1971, s. 1-7.

²⁶⁸ Toprak Reformu adıyla meclise giden tasarı Toprak ve Tarım Reformu adıyla meclisten çıkmıştır Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, s. 699.

3.5. 1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Uygulaması

3.5.1. İlhan Öztrak Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Sunulması ve Tepkiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin 36. Hükümeti olan Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974) sırasında Devlet Bakanı İlhan Öztrak tarafından Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 21.06.1973 tarihinde yapılan Cumhuriyet Senatosuna sunmuş ve eleştirilere cevap vermiştir. Öncelikle geçmiş yılda reformla ilgili atılan adımlara değinen Öztrak, sosyal ve iktisadi hayatımızda TTR tasarısının kanunlaşmasının ülke için faydalı olacağından bahsetmiştir. İlhan Öztrak önderliğinde hazırlanmış olan bu tasarı 17 bölüm 237 maddeden oluşmuştur. Ülke şartları ve Anayasa'ya uygun (özellikle 37. Ve 38. madde) bir reform olduğunu söylemiştir. Reformun iki temel kural etrafında oluşturulduğunu savunmuştur. Birinci kural; *“Tarım işletmelerinin verimli bir işletme olarak yaşayabilmeleri”*, ikinci kural; *“Tarım kesimindeki arazi mülkiyetinin sosyal adalet ilkelerine uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi”* olmuştur.²⁶⁹ Z. Gökalp Mülayim tasarıda toprak sahiplerinin kendi ferdi güçleri olmadan da toprağı işleyebilecek olması durumunun menfi sonucunu duyurmuştur. Mülayim, sanayisi gelişmekte olan şehirlerde iş kurmuş kimselerin, tarımsal anlamda gelişmiş olan bölgelerde ferdi gücü olmadan toprağını işletebilmesinin arazi sahibi tarafından toplulaştırma adımıyla kaçabileceğini dile getirmiştir.²⁷⁰ İşletme sahiplerinin kiracılık ve ortakçılık hakları yok sayılmış sadece işletme hakları verilmiştir. Kamulaştırma konusunda, kanunda belirlenen miktarın üzerine çıkan işletmeler ise kamulaştırmaya mecbur tutulmuştur. Bu mecburiyet bölgesel farklılıklara ve dış etkilere göre değişkenlik göstermiştir. Kiracı veya ortakçı olmadan arazisini kendi imkânlarıyla doğrudan işleten kimselerin toprağının hepsini toplulaştırması durumunda nakit olarak verilecek ilk tutar 250 bin lira olarak Anayasa'ca belirlenmiştir. Bunun sebebi ise arazisinin tamamını toplulaştıran kişinin kuracağı yeni işlerde sermaye olarak kullanmasının önünü açması olmuştur. Bu durum dışında arazi sahibine toplulaştırma bedelinin ödenmesi

²⁶⁹ Toprak ve Tarım Reformu kanunu tasarısının Millet Meclisince kabul olunan metni, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973, 441.

²⁷⁰ Ziya Gökalp Mülayim, “Toprak Reformu Tasarıları Arasındaki Farklar”, *Özgür İnsan Dergisi*, (2), (1972), s. 31.

için üç ayrı yol sunulmuştur. Sunulan ilk yol; arazi sahibi toplulaştırma bedelinin borç senediyle ödenmesini kabul ettiği takdirde 60 bin liradan az olmayacak şekilde, %15'i alacaklıya nakit olarak verilecek ve kalan kısım 19 eşit parçaya bölünerek her yıl bir bölümü devletin belirlemiş olduğu her vadeli mevduata ödenecek faiz işleyecek şekilde ödeme gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Diğer alternatif yolda; toplulaştırma bedelinin sanayi ile ilgili girişimlerde ve ortaklıklarda hisse senedi ile ödeneceği belirlenmiştir. Devlet bu senetlere 19 yıl boyunca %8 kazanç güvencesi verecek ve bu kazanç üzerinden hazine gelir elde etmeyecektir. Üçüncü yöntem ve ikinci yöntem arasında sanayi bazında bir benzerlikler bulunmaktadır. İkinci yöntemde devlet kaynaklı olan sanayi bu yöntemde özel statüsünü taşımıştır. Devamında ise toplulaştırma bedelinin %40'a kadar olan kısmı TTR kapsamında ya da kalkınmada önceliğe sahip mahallerde açılacak olan sanayi ile ilgili girişimlerden, belirlenecek olan (Bakanlar Kurulu belirler) kararlar 12 yılda eşit parçalarla ödenecek hisse senetleri şeklinde takdim edilmiştir.²⁷¹

Toprak ve Tarım Reformu tasarısında reformun kanunlaşması dâhilinde dağıtılacak arazi bölümünde, sulanan arazide 51 dekar iken kurak arazide 156 dekar olarak belirlenmiştir. Sulak araziden satın alınan toprak parçasının reform uygulaması (toplulaştırma), dışında kalabilmesi için araziye reforma uygun bir şekilde işletmesi ya da işlemesi gerekli görülmüştür. Bunun yanı sıra toprağa sahip olacak kişinin reform uygulamasında geçerli olan, sulanan ve kurak arazi dekarını geçmemesi şart koşulmuştur. Öztrak uygulamanın ülke şartlarına bakılarak uygulanmasının daha doğru olduğunu da belirtmiştir. Bölge bölge uygulanmasının da diğer bölgeler için dezavantaj oluşturmaması açısından, uygulama olmayan bölgelerin de denetim altında olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Tasarıda açıklanan diğer bir konu ise kooperatifler ile ilgilidir. Toprak sahibi olmak isteyen kimseler dağıtılacak olan araziden almak için TTR kapsamında açılacak olan kooperatiflere katılacak ve arazi sahibi olacaktır. Kooperatiflere katılmayı kabul etmeyen kişiler için ise farklı yerde bir istihdam olanağı sağlanacak şekilde düzenlenmiştir. Kooperatifin amacı, halka daha toplu bir şekilde ulaşmaktır. Arazi sahiplerinin toprakları kendi özel mülkleri olacaktır. Kooperatiflere en büyük desteği

²⁷¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973, s. 442.

ise devlet üstlenmiştir. Tasarıda miras sebebiyle parçalanmış arazilerin parçalanmasının engellenmesi, kiracılık ve ortakçılık yasalarının sistemleşmesi, tarım arazisi dışında kalan mera, yaylak ve kışlakların düzenlenmesi de mevcuttur. Öztrak tasarımı bu şekilde özetledikten sonra ilk soru AP Kütahya Milletvekili Orhan Akça'dan gelmiştir. Bu soru kadastro ile ilgilidir. Kadastrosu eksik veya girişimde bile bulunulmamış bölgelerde reformun tatbikinin mümkün olup olmadığı olmuştur. İlhan Öztrak, kadastro ve reformun beraber ilerleyeceğini ve kadastrusuz bölgeye reform uygulaması yapılmayacağını cevabını iletmiştir. İkinci eleştiri ise CHP Senatörü (1968-1980) Hüseyin Öztürk'ten (Sivas) gelmiştir. TTR tasarısında düzen farklılıkları, eksikleri ve Mustafa Kemal'in çizdiği tarım siteminden yoksun olduğunu savunurken, toprağın kullanımının ve mülkiyetinin bir kimseden başka bir kimseye geçmesinin de önünün kesilmesinin gerekliliğini söylemiş fakat bu konuda bir adım atılmadığını dile getirmiştir.²⁷² Öztrak, Öztürk'e cevaben; tasarının sunumunu dinlememden bu kanaate vardıklarını, tasarıda açık bir şekilde toprağın mülkiyeti ve el değiştirmesi hakkında sınırlama getirildiğini hatta vatandaş reformu hazırlayarak devletin yükünü hafiflettiklerini de sözlerine eklemiştir.²⁷³ Tasarının 1.maddesinde “*toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işleyiş şeklinin...*” sistemli bir şekilde düzenlenmesi yer almıştır.²⁷⁴ Sadık Artukmaç (Yozgat) yapılan her uygulamanın, yasalara müspet ya da menfi neticelerini görmek açısından önemli olduğunu söylemiştir. Bu uygulamada da yarar veya zarar durumlarından hangisinin ortaya çıkacağını tatbik etmeden görmenin mümkün olmayacağını savunarak son noktayı koymuştur. Toprak ve Tarım Reformu Tasarısı 1972 yılında TBMM'ye sunulmuş ve senatoya sunulan tarihe kadar (21.06.1973) komisyon tarafından incelenmiştir.²⁷⁵

3.5.2. Toprak ve Tarım Reformu Kanunu

1757 sayılı 25 Haziran 1973 tarihli resmî gazetede Toprak ve Tarım Reformu Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun yürürlüğe girdiği tarih ise 12 Temmuz 1973'tür. Kanun 17 bölüm ve 237 maddeden oluşmaktadır. Reformun tanımı ile başlayan

²⁷² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973.

²⁷³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973, s. 455.

²⁷⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973, s. 466.

²⁷⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 12, Birleşim 76, Oturum 1, 21.06.1973, s. 450.

kanun, hükümlerin Bakanlar Kurulunca yürütüldüğünü duyurarak son bulmuştur. Kanunun 2. Maddesinde amaçlardan bahsedilmiştir. Bu amaçlarda istihsal artışı, toprağın daha randımanlı işletilmesi, milli gelişimin hızlandırılması, toprak dağıtımı, kooperatifler, ortakçılık ve kiracılık, miras yoluyla parçalanmaların önlenmesi gibi konular yer almıştır.²⁷⁶ Özdemir amaçların yetersiz olduğunu siyasi amaçlara yer verilmediği ve iktisadi hedef odaklı bir kanun olduğunu savunmuştur. Toprağa sahip olan bireylerin reformda Anayasal haklarının, mülk emniyetinin, arazi ve gelir istikrarsızlığının bahsinin geçmediğini söylemiştir.²⁷⁷ Korkut'a göre "... toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine göre düzenlenmesi..." kanunun amaçları arasındadır. Kanunda önem teşkil eden konular arasında kamulaştırma, toprak dağıtımı, arazi toplulaştırması, kooperatifler yer almıştır.²⁷⁸

Kamulaştırma yapılmaksızın ailelere bırakılacak toprak miktarı bölgesel farklılıklar göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bir çiftçi ailesine bırakılacak sulu arazi miktarı en az 300 en fazla 1000 dekar olarak kararlaştırılmıştır. Kuru arazide 475-2000 dekar olarak belirlenmiştir. (Madde: 28). Kamulaştırma bedellerinin belirlenen tarihler üzerinden yıllık taksitlere bölünerek ödenmesine karar verilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz tasarıda (İlhan Öztrak Tasarısı) belirtilen kamulaştırma koşulları ve sayısal verileri kanunun 40,41 ve 42 numaralı maddelerinde aynen uygulanmıştır. Özdemir kamulaştırmada sahibine bırakılacak arazi miktarı için bazı yorumlar getirmiştir. Bu yorumların en başında sahibine bırakılacak toprak miktarının yüksek olduğunu belirtmiştir. Devamında Haldun Derin tasarısında bu sayının sulu arazide 150-400 dekar, kuru arazide 300-1600 dekar olduğunu söyleyerek daha aşağıya da çekilebileceğini de eklemiştir.²⁷⁹

Kanunda yer alan önemli bir diğer konu toprak dağıtımı olmuştur. Toprak dağıtımında verilecek toprak miktarı ve koşulları 54.maddede açıklanmıştır. Madde, *"Bir ailenin yeter gelire sahip olması için gerekli arazi miktarı, iklim ve arazi özellikleri ile bölge için öngörülen tarımsal işletme tipleri göz önünde*

²⁷⁶ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, T.C. Resmi Gazete, Sayı: 14599, (19.07.1973), s. 1.

²⁷⁷ Özdemir, "Toprak Reformu Kooperatifleri", s. 9.

²⁷⁸ Korkut, *Toprak Reformu ve Türkiye*, s. 59.

²⁷⁹ Özdemir, "Toprak Reformu Kooperatifleri", s. 10.

bulundurularak, bir aileye 1971 yılı toptan eşya fiyatları endeksine göre, yılda on beş bin liralık tarımsal gelir sağlayacak şekilde, Toprak ve Tarım Reformu Bölge Başkanlığınca tespit edilir. Tarımsal gelir, brüt gelirden işçilik ve arazi borç taksitleri hariç üretim için gerekli diğer masrafların çıkarılmasından sonra kalan miktardır.” Hiç toprağı olmayan ya da yeter toprağına sahip olmayan beş veya daha az nüfusa sahip ailelere sulu arazide en az 32, en fazla 106 dekar toprak verileceğı belirlenmiştir. Kuru arazide ise 79-337 dekar olacak şekilde düzenlenmiştir. Aile nüfusu beşten fazla olan aileler için gelirine %10 miktarında tarımsal gelir ilavesinin yapılacağı kanunun aynı maddesinde yer almıştır.²⁸⁰ Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı kanunun daha iyi anlaşılması açısından reform maddelerinin açıklayıcı bilgilerini içeren bir bilgi kitapçığı çıkarmıştır. Bu kitapçıkta kanun maddelerinin daha kısa ve net bilgiler halka sunulmuştur. Toprak dağıtımı konusunda kitapçıkta şu bilgiler yer almaktadır. Toprak dağıtımının aile reislerine ve ailesinden ayrı yaşayan ergin bireylere yapılacağı kanunca duyurulmuştur. Toprak dağıtımından faydalanacak olan bireylere TTR kooperatiflerine üye olma koşulu getirilmiştir. Kimlere toprak dağıtımı yapılacağına açıklanmasının ardından hangi sıralama ile toprak dağıtılacağı da belirtilmiştir. Hiç toprağı olmayan, yeter toprağı olmayan, az toprağı olan ve başka işletmelerde üç yıldır kiracılık ve ortakçılık ile geçinen tarım işçilerinin yanı sıra ailesinden ayrı yaşadığı belirlenen ergin erkek çocuklarına dağıtılacağı duyurulmuştur. Tapulaması ve kamulaştırması yapılan ilçe ve köylere toprak dağıtımı gerçekleştirilmiştir. (TTR Müsteşarlığı, 1976: 19).

Toprak dağıtımdan faydalanmanın koşulu olarak kooperatiflere üyelik zorunluluğı getirilmiştir. Kooperatiflerin kurulması, işleyiş esasları, görevleri, yatırım ve ücretler, eğitimler, üst örgütlenme, ortak olma gibi konular kanunun 7.bölümünde yer almaktadır. Kooperatiflerin kurulması hakkında 70.Madde; *“Toprak ve tarım reformu bölgelerinde tarımsal işletmelerin tek başlarına yapamayacağı veya birlikte yapılmasında fayda bulunan işleri yapmak, üretimin artırılmasını, değerlendirilmesini ve pazar 1 anmasını sağlamak, toprak ve tarım reformunun gerçekleştirilmesine yardımcı olmak amacıyla Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı 1163 sayılı Kanuna ve bu kanun hükümlerine göre Toprak ve Tarım*

²⁸⁰ ²⁸⁰ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 14599, (19.07.1973).

*Reformu Kooperatiflerinin kurulmasını sağlar.”*²⁸¹ TTR Kooperatifleri ortak olan çiftçilerin malı sayılmıştır. Herhangi bir özel veya tüzel kişiliğe ait olmadığı gibi ortak olan çiftçilerin işlerini kolaylaştırmak için kurulmuştur. Bunların yanı sıra ortaklık yapan çiftçilere girdi desteğini piyasanın altında fiyatlarla sunmak görevleri arasında yer almıştır. Devamında traktör ve tarımsal kullanımda fayda sağlayan araçlara ulaşım ve finansman kolaylığı tanımıştır. Ortaklarına kredi alımı ve kullanımı hakkında da fayda sağlamıştır.²⁸² Kooperatiflerle ilgili diğer önemli konu toprak dağıtımında kurulmuş ya da kurulacak olan kooperatiflere üye olma zorunluluğu olmuştur. (Madde:74). Burada kooperatiflerden beklenen temel amaç toprak dağıtımından sonra ilk kez kendi toprağını işletecek olan çiftçiye eğitim ve teknik yönden kolaylık sağlamak olmuştur. Durum çiftçiler açısından şöyle bir negatiflik meydana getirmiştir. Çiftçi toprak sahibi olana kadar yanında çalıştığı toprak sahibinin yerine kooperatifin geçeceğini düşünerek, dağıtılan toprağı benimseyip istihsal artırıcı veya sahiplenici tutumların dışında kalabilmektedir. Bu sebeple önce kooperatiflerin çiftçilerin yanında olduğunu ve dağıtımı gerçekleştirilen toprakların tamamen öz sahibi oldukları anlatılmalıdır.²⁸³

TTR Kooperatiflerinin finansmanında devreye kalkınma plan hedefleri, kurucu ortaklar ve ziraat bankası girmektedir. Kanunun 81. ve 82. Maddelerinde kooperatiflere ödenecek sermaye payı ve karşılıksız yardım konularını içermektedir. 81. Madde de kurucu ortakların sermaye katılma paylarının %25’inin TTR Fonuna aktarılarak kooperatiflerin kuruluş finansmanının karşılanacağı aktarılmaktadır. 82. Madde de ise kanunun uygulanmasında bir kusur olmayan bölgelere yapılan yatırımlara ve kendi gücü yetmeyen yatırımcılara TTR Fonundan yatırım tutarının en az %20’si en fazla %70’i olacak şekilde karşılıksız ayni ya da maddi olarak verilmektedir.²⁸⁴ Ziraat Bankası tarafından kooperatiflere ve üst örgütlerine ihtiyaçları dahilinde açılacak kredi çeşitleri belirlenmiştir. İşletme, donatma, yapı ve tesis, üretim artışı ve iyileştirme, zirai sanayi ve son olarak da sürüm ve satış kredisi

²⁸¹ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, T.C. Resmi Gazete, 14599, s. 9.

²⁸² Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Hakkında Eğitici Bilgiler, Ankara 1976, s. 16 vd.

²⁸³ Ahmet Saylam, “Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(2), s. 43 vd.

²⁸⁴ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, 14599, s. 10.

vereceğini duyurmuştur. Kredi verilmesinde bazı kurallar tayin edilmiştir. İşletme kredilerinde bir yıllık istihsal temel alınırken donatma kredilerinde işletmelerin elinde bulunan demirbaşların toplam fiyatı üzerinden kredi sağlanmaktadır.²⁸⁵ Kanunun finansmanı en önemli meselelerdendir. Bu şekilde çözüm bulması kararlaştırılmıştır. Kanunun ülkenin tamamında uygulanmayacağı da duyurulmuştur.

3.5.3. Uygulama Bölgesi ve Kanunun Kaldırılması

Toprak ve Tarım Reformu Kanununun uygulanması için kanunun 11.maddesinde uygulama bölgesinin il, ilçe ve köylerinin Bakanlar kurulunca belirleneceği belirtilmiştir.²⁸⁶ Bu doğrultuda güney doğu Anadolu bölgesinde bulunan Urfa ili Toprak ve Tarım Reformu Uygulamasının pilot bölgesi olarak tayin edilmiştir. Urfa ili iktisadi ve sosyal açıdan reformun uygulanmasında gerekli olan amaçları karşılayan bir il olma özelliği taşımaktadır. Büyük toprak sahiplerinin varlığı, topraksız ve az toprağa sahip çiftçilerin oluşu, kiracılık ve ortakçılık uygulamalarının artışı Urfa'yı reforma yatkın bir il olarak göstermektedir.²⁸⁷ Urfa'nın pilot bölge seçilmesinde bazı nedenler bulunmaktadır. Çünkü Urfa'nın Viranşehir, Akçakale ve Harran ilçeleri toprak sahipliği bakımından en adaletsiz yöreler içerisinde. Hazine arazisi diğer bölgelere göre daha yoğunluktadır ve arazilerin yoğunluğu yüzyıllardır ağaların ellerinde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Urfa topraksız çiftçilerin en fazla olduğu bölge olarak bilinmektedir.²⁸⁸ Urfa'nın bazı ilçelerinde, toprak sahipliği konusunda reform öncesi bariz bir adaletsizlik bulunmaktadır. Akçakale'de 500 dönüm ve daha büyük işletmeler hane halkının %10'luk diliminde bulunurken mülk topraklarının %65 ile en büyük yüzdeliğine sahip olmuşlardır. 21 dönüm ve daha küçük olan araziler %16'sını oluştururken, toplam mülk arazisinin binde 5 gibi çok küçük bir dilimini oluşturmaktadır. Viranşehir'de de durum şöyle, 500 dönümden fazla olan arazi sahipliğinin toplam mülk içerisindeki yeri %57 iken hane halkındaki karşılığı %7 olarak görülmektedir. 21 dönüm ve altı olan toprak sahipliği %28 iken toplam mülk topraklarındaki durum

²⁸⁵ Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı, T.C. Ziraat Bankası Toprak ve Tarım Reformu Kredileri Yönetmeliği, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1975, s. 6 vd.

²⁸⁶ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, T.C Resmî Gazete, Sayı: 14599, s. 2.

²⁸⁷ Ali Ata Yiğit, "Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ve Pilot İl Olarak Urfa'da Uygulanması", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 123(242), (2019), s. 44.

²⁸⁸ <https://www.tigrishaber.com/bolge-haberleri/toprak-tarim-reformu.html>. (E.T. 12.11.2021).

binde 7 ile sınırlı kalmıştır. Bu vaziyette ise hane halkının en alt %20'si toplam mülk topraklarının sadece binde 1,4'lük bir kısmına sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. En üst %20 ise neredeyse 4/3'lük bir orana sahip olmaktadır.²⁸⁹ 1974 Ekim'inde Urfa'da kamulaştırma Akçakale ilçesinde başlamış ve 1975 yılından itibaren Viranşehir, Hilvan, Suruç gibi ilçelerinde de başlanacağı duyurulmuştur. Aynı yıl içerisinde toprak dağıtımının da başlayacağı aktarılmıştır. TTR Müsteşarı V. Latif Gökçek yapmış olduğu açıklamalarda Urfa'nın pilot bölge ilan edildiği tarih olan 1 Kasım 1973'ten, 1975 yılının yarısına kadar toprak dağıtımı yapılmadığını ve yalnızca 148 bin dönüm kamulaştırma gerçekleştirildiğini dile getirmiştir. Çalışmaların her alanda hızlandığını ve yılsonuna kadar daha da iyiye gideceğini sözlerine eklemiştir.²⁹⁰

“Harran Ovasında şimdi bir bayram var” manşetiyle Urfa'da toprak dağıtımını Hürriyet gazetesi halka duyurmuştur. Milliyetçi Hareket Partisi ve Başbakan yardımcısı Alparslan Türkeş toprak dağıtımını gerçekleştirmiştir.²⁹¹ 24 Haziran 1975 tarihinde 8 köyde 161 çiftçi ailesine toplamda 26.018 dönüm arazi dağıtımı sağlanmıştır. İkinci toprak dağıtımında 494 çiftçi ailesine 79.770 dönüm arazi dağıtılacağı aktarılmıştır. 8 Ağustos 1976 günü halka ikinci toprak dağıtımı başlamıştır. Yılsonuna kadar 250 bin dönüm toprağın 2500 aileye dağıtılacağı Alparslan Türkeş tarafından halka bildirilmiştir.²⁹² 1978 yılının mayıs ayına kadar 75.900 çiftçi ailesi toprak dağıtımından faydalanmak istemiş fakat 1.218 aile faydalanabilmiştir. 1.218 aileye dağıtımı gerçekleşen toprağın toplamı 230.897 dekar olarak belirtilmiştir.²⁹³

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) Toprak ve Tarım Reformu yatırım ve kredi hedefi olarak, toplam 9.993.400 bin TL belirlenmiştir. Bu tutarın 3.793.407 bin TL'si yatırımlar 6.200.000 bin TL'si krediler olarak ayrılmıştır. Kredilerin Ziraat Bankası kaynaklarından tahsis edileceği belirtilirken personel harcamaları bu kaynaklardan hariç tutulmuştur.²⁹⁴ Urfa'da TTR uygulaması çerçevesinde işletmelere harcanan toplam maddi tutar 2 milyar 240 milyon lira

²⁸⁹ Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı, Reform Öncesi Urfa'da Toprak Mülkiyeti Dağılımı, 1976.

²⁹⁰ “Urfa'da İkinci Toprak Dağıtımı Başladı”, Toprak ve Tarım Reformu Dergisi, 1(3), (1976), s. 11 vd.

²⁹¹ Celalettin Çetin, “Harran Ovasında Şimdi Bir Bayram Var”, Hürriyet, 24 Haziran 1975, s. 1.

²⁹² “Toprak Dağıtımı Başladı”, s. 7.

²⁹³ Tekelioğlu, “Türkiye'deki Uygulamaları”, s. 70.

²⁹⁴ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 914.

olarak kayıtlara geçmiştir. Bugüne kadar harcanan veya harcanması planlanan bu miktara toprak dağıtılacak çiftçilere harcanacak olan girdiler ve sübvansiyonlar dâhil edilmemiştir. Yatırımlar içerisinde sulama, ulaştırma, eğitim, sağlık hizmetleri, köy içme suyu gibi konuların yanı sıra çiftçilerin bu değişimlere ayak sağlayacak ve kolaylaştıracak araştırma enstitüsü, tarımsal aile işletmeleri, kooperatifler ve örnek köylerin kurulması projeye dâhil olan konular arasında yer almaktadır.²⁹⁵ Bunların yanı sıra ilçelerin gelişme göstermesi, reform uygulamasına hızlı adapte olmaları ve yeni istihdam alanları yaratmak adına el sanatları eğitimi, traktör sürücü eğitimi, sulama ustası eğitimi, öğretmen, imam ve yönetici gibi halka hitap eden bireylere TTR uygulaması hakkında verilen eğitimlere başlanmış ve devamlılığı sağlanmıştır. Eğitimler arasında kooperatiflerin işleyişi hakkında da eğitimler yer almıştır. Kooperatiflerin kuruluşuna, reform uygulamasının ilk ilçesi olan Akçakale’de başlanması planlanmıştır. Merkez ilçelerine ve diğer ilçelere de toprak dağıtımıyla paralel olarak kooperatif kuruluşu gerçekleşmiştir.²⁹⁶ 1976 yılında 12 olan kooperatif sayısı 1977 yılına gelindiğinde 14’e yükselmiştir. Faaliyet içerisinde olan kooperatifler ortaklarına kazanç sağlamaya başlamıştır.²⁹⁷ Reforma sağlanan maddi destek ve çalışmalar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Köy yollarının yapımı, köprü, menfez, yol onarımı gibi ulaştırma çalışmalarına 970 milyon lira harcama gerçekleştirilmiştir.²⁹⁸ 1973-1978 yılları geneline bakıldığında dağıtılan toprak miktarı 230.897 dekarı bulmuştur. 47 köye yapılan bu dağıtımla 1218 aile ve 5539 nüfus toprağa kavuşmuştur. Aynı süreçte yatırımlar ise 1.428.611.404 TL’yi bulmuştur.²⁹⁹

Urfa’da kamulaştırma, toprak dağıtımı ve reform çalışmaları devam ederken Demokratik Parti, Anayasa Mahkemesi uygulanan reform kanunu ile ilgili bir kapatma davası açtırmıştır. Davacı olan Demokratik Parti Toprak Reformu Tasarısı Meclise sunulurken Millet Meclisi içtüzüğüne ve Anayasa’ya aykırı olduğu gerekçelerini sunmuştur. Yürütme sırasında Türk tarımının ve gelişmemesi ve sosyal

²⁹⁵ “Haberler”, s. 51 vd.

²⁹⁶ “Haberler”, S. 55 vd.

²⁹⁷ “Urfa’da Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 2(4), (1977), s. 47.

²⁹⁸ “Toprak Reformu Çalışmaları”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(3), (1976), s. 49 vd.

²⁹⁹ Tekelioğlu, “Türkiye’deki Uygulamaları”, s. 80.

refahtan uzakta bir kanun tasarladıklarını savunmuşlardır. Grup reformun ekonomiye faydasız olduğunu ve devletçiliği destekleyen yanları olduğunu da eklemiştir. Anayasa ve içtüzüğe aykırılık konusunda, kanun tasarısının kabulü sırasında meclis üye tam sayısının salt çoğunluğa sahip olmadan karar alınamayacağı Anayasa'nın 86. maddesinde açıkça yazmaktadır.³⁰⁰ İchtüzükte ise atanmış üyelerin yarısından bir fazlası olmadıkça müzakerenin başlamayacağı yer almaktadır. Bunun yanı sıra önerge verilmeyen maddelerin müzakeresiz oylamaya tabi tutulacağı usulü kabul edilen bu karar Anayasa ve içtüzüğe aykırı bulunmaktadır. Önerge verilen maddelerde de önerge sahibi milletvekiline bile söz hakkı verilmeden oya sunulmuş ve kabul görmüştür. Arz edilen sebepler neticesinde 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununun yeniden görüşme olanağı sağlaması maksadıyla iptaline karar verilmesi istenmiştir.³⁰¹ Toprak ve Tarım Reformu Tasarı önergesinde öncelik ve ivedilik isteminde bulunulmuş ve bu istem kabul edilmiştir. Öncelik ve ivedilik istemlerinin aynı önergede yer alması kanunun iptalini gerektirecek ağırlıkta olmadığı saptanmıştır. İchtüzüğe aykırılık konusunda da her içtüzük Anayasaya aykırı olarak kabul edilemeyeceğinden kanunun iptali gerekmemiştir. Öncelik ve ivedilik kararının alınması içtüzükte birçok prosedürü geride bırakmıştır. Fakat Kani Vrana, Şevket Müftügil, Ziya Önel, Muhittin Gürün, Lütfi Ömerbaş, Ahmet Salih Çebi ve Ahmet Boyacıoğlu bu görüş ve sonuca karşı çıkmışlardır. Savunma olarak da 237 maddeden oluşan Toprak ve tarım Reformu Kanunu'nun 173 maddesi genel kurulda görüşülmeden onaylanmıştır. Bu sebeple 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununun iptalini istemişlerdir.³⁰² Sonuç olarak, 11/06/1973 günü tasarı konuşulurken yeter sayı yoklaması alınması isteğine rağmen yoklama alınmaması bu durumun içtüzük ve Anayasaya aykırı olmadığına oybirliğiyle karar verilmiştir. Fakat geçici komisyon Başkanının imzasıyla tasarının tümü üzerindeki görüşmeler bitinceye kadar, önerge maddeleri üzerindeki değişiklikler başkanlığa bırakılıp, bu

³⁰⁰ 86. madde: Her meclis, üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar verir. Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplantı yeter sayısı, her iki meclis üye tam sayısı toplamının salt çoğunluğudur.

³⁰¹ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlükten Kalkması Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararı, T.C. Resmî Gazete, 15933, s. 13, (10.05.1977).

³⁰² Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlükten Kalkması Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararı, T.C. Resmî Gazete, 15933, s. 21, (10.05.1977).

maddeler üzerinde görüşmeler açılıp, okunup-onaylanması yolundaki kabul kanunu içtüzük ve Anayasaya aykırı bulunduğundan ve kanunun tümünü kapsadığından iptaline karar verilmiştir. Halit Zarbun, Abdullah Üner, Fahrettin Uluç, Hasan Gürsel, Adil Esmer ve Nihat Akçakayalıoğlu kanunun iptaline karşı çıkmışlarsa da kanun oyçokluğuyla iptal edilmiştir.³⁰³ Anayasa Mahkemesi kanunun kaldırılma kararının yürürlüğe girmesi süresini bir yıl olarak belirlemiştir. (10 Mayıs 1977 karar tarihi 10 Mayıs 1978 yasanın yürürlükten kalkması) Aslında mahkeme bu bir yılı yeni kanun çıkarılması için fırsat tanımıştır. Fakat bu süreçte yeni bir kanun çıkarılmamış ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.³⁰⁴ Yiğit, TTR uygulamasının başarısız olmasında birden fazla sebep olduğunu belirtmiştir. Siyasi, ekonomik ve sosyal sebepler arasında en belirgin sebebin siyasi değişimler olduğunu görmüştür. 1973-1978 yılları arasında yürürlükte kalan kanun sırasında yedi farklı hükümet değişikliği yaşanmıştır. Siyasi istikrarsızlık kanunun işleyişine de yansımıştır. Çünkü her hükümet değişikliğinde TTR Müsteşarı da değişime uğramıştır. Halkın eğitimi ve reform konusunda bilinçlendirilmesi konusunda ilk adım reformdan iki buçuk yıl sonra atılmıştır. Urfa'ya yapılan yatırımlar ve çabalar reformun ayakta kalmasında yeterli olmamıştır. Geride kalmış olan tasarılar, meclis görüşmeleri, uygulamanın başarısız olması ülkenin toprak reformuna olan bakışını daha da karamsar bir hale getirmiştir.³⁰⁵

³⁰³ Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlükten Kalkması Hakkında Anayasa Mahkemesi Kararı, T.C. Resmî Gazete, 15933, s. 24, (10.05.1977).

³⁰⁴ Hülya Özçağlar, Kamu Yönetimi Çalışmaları, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, s. 123.

³⁰⁵ Yiğit, "Urfa'da Uygulanması", s. 44 vd.

SONUÇ

Tarihte insanların topluluk olarak yaşamaya başlamalarından günümüze kadar olan süreçte tarımsal faaliyetlerde çok fazla değişiklik olmuştur. Bu değişiklikler son yüzyılda daha planlı daha disiplinli bir hal almıştır. Toprak üretimle arttırılamayan bir maddedir. Bu sebeple toprak üzerindeki, mülkiyet ve tasarruf hakları kişilerin inisiyatifine bırakılamayacak öneme sahiptir. Devlet gerek ekonomik gerekse sosyal düzeni sağlamak adına toprak üzerinde düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemelerin başında da toprak reformu gelmektedir.

Toprak reformu kısaca, toprak mülkiyeti üzerinden haksız kazanç sağlanmasının önüne geçmek maksadıyla, toprağın mülkiyet, işletme, tasarruf haklarının daha yararlı ve eşit bir şekilde düzenlenmesidir. Reformla birlikte toprak-insan ilişkilerine yeni bir boyut getirilir. Reformun amacı, tarım arazilerinde çalışanları kendi toprağına kavuşturmak, gelir adaletsizliğinin önüne geçmek, toprağın siyasi güç olmasını engellemek, parçalı toprak yapısını ortadan kaldırmaktır. Bu gibi değişimler gerçekleştirilirken de birtakım direniş ve ayak diremelerle karşılaşmak mümkündür. Çünkü reformda bazı sosyal grupların, çıkarlarına paralel olmayan amaçlar söz konusudur. Bu sosyal gruplar dışında reformun karşılaşacağı en büyük güçlük parçalı toprak yapısıdır. Özellikle miras yoluyla bölünen arazilerin işletilmesi ve üretime kazandırılması oldukça önemlidir. Çünkü parçalı araziler topraktan alınabilecek maksimum verimi almayı engeller. Bu gibi durumları ortadan kaldırmak için ülke şartlarına uygun bir toprak reformu gerçekleştirmek gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan hemen sonra toprak reformu için çalışmalara başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirmek istediğı devrimler arasında yer alan toprak reformu, 1945 yılına gelene kadar gündemde yer almış fakat ülke ve dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle gerçekleştirilememiştir. 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu meclisten çıkarak uygulama safhasına geçmiştir. Büyük toprak sahiplerinin toprakları devlet tarafından ellerinden alınarak topraksız çiftçilere dağıtılmıştır. Burada büyük toprak sahiplerinin de topraksız çiftçilerinde hakları gözetilmiştir. Fakat bu durum büyük toprak sahiplerinin hoşuna gitmemiştir. Dönemin tek partisi olan CHP'nin içerisinde

bulunan toprak sahipleri konunun arkasında durmamış ve partide ikilikler çıkmıştır. Bir süre sonra da partiden istifalar gerçekleşmiştir. İstifa edenler yeni bir parti kurmuş ve toprak reformu partiler arası bir çekişmeye dönüşmüştür. 1950 seçimlerine kadar ÇTK devam etmiş, 1950 sonrasında çok partili hayatın başlaması ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle kanun şekil değiştirmiştir. 1950 ve 1955 yıllarında kanunun bazı maddelerde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikler sonrasında ÇTK asıl hedefinden sapmış ve niteliklerini yitirmiştir.

27 Mayıs askeri müdahalesiyle birlikte toprak reformu yeni bir boyut kazanmıştır. Reformun gündemde kaldığı en yoğun dönem 27 Mayıs askeri müdahalesi ve 12 Mart muhtırası arasında geçen dönemdir. Süreç boyunca reform çalışmaları devam etmiştir. Fakat mecliste çıkan fikir ayrılıkları, reformun içeriğinde yapılan değişiklikler, kurulan hükümetlerin değişim hızları reformun kanunlaşmasını engellemiştir. 1971 Muhtırasının ardından Süleyman Demirel Hükümeti istifa etti ve reform hükümeti kuruldu. Cumhuriyetin kuruluşundan beri yapılmak istenilen toprak reformu nihayet 1973 yılında Toprak ve Tarım Reformu adıyla reform kanunlaştı. Bu kanunda reform ülkenin genelinde değil, pilot bölgenin bir ilinde yapılmaya başlandı. Reform bölgesi olarak Güneydoğu Anadolu seçildi. İl olarak ise mülkiyet dağılımı ve sosyal adaletsizlik açısından en belirgin il olan Urfa seçildi. Urfa'da geçmiş dönemlerden kalma toprak yapısı hakimdi. Bu sebeple reform toprak-insan ilişkileri açısından en zirve noktada başladı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunundan sonra ilk kez toprak dağıtımı gerçekleştirildi. Toprak dağıtımının yanı sıra Urfa merkez ve bazı ilçelerinde kamulaştırma, kooperatif faaliyetleri, sulama ve yol çalışmaları gibi birçok alt yapı çalışması gerçekleşti. Fakat reform ülke genelinde uygulanamadan kanun iptal edildi. Reformun iptali arkasında uzun süre devam eden hukuki davalar ve toprak reformuna ilişkin karamsar bir hava bıraktı ve istenilen başarıya ulaşılmadan son buldu.

Sonuç olarak, konunun ülke için önemi tanımlanmış fakat bazı sebeplerden ötürü doğru müdahale yapılamamıştır. Bu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Prekapitalist dönemden kalma toprak sahiplikleri,

- Toprak Reformu üzerinden yapılan iktidar savaşları,
- Uygulamanın işleyişine engel olan kadaastro ve tapu yetersizlikleri,
- Toprak mülkiyetinde hakların belirsizliği,
- Ölüm sonrası toprak paylaşımında yaşanan ikilik,

Yer alan bu sebeplerin bazıları reformun içeriğıyle düzenlenebilir konulardır. Fakat bazıları toplumun geleneksel yapısı gereğı düzenlenmesi oldukça zordur. Araştırdığımız dönem içerisindeki toprak reformu kanunu, geçmiş kanunlara göre daha geniş kapsamlıdır. Fakat yine de başarılı olamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A- Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

BCA, 030. 01. 00. 125. 804. 3, 17.04.1964

BCA, 030. 01.00. 124. 795. 1, 25.07.1965

BCA, 030. 18. 01. 02. 270. 565. 1, 05.08.1971

B- Resmi Yayınlar

T.C. Resmi Gazete

Sayı: 339, (4 Nisan 1926).

Sayı: 2733, (21 Haziran 1934).

Sayı: 6032, (15 Haziran 1945).

Sayı: 9013, (27 Mayıs 1955).

Sayı: 10621, (5 Ekim 1960).

Sayı: 10859, (20 Temmuz 1961).

Sayı: 12346, (28 Haziran 1966).

Sayı: 13926, (14 Ağustos 1971).

Sayı: 14257, (26 Temmuz 1972).

Sayı: 14599, (19 Temmuz 1973).

Sayı: 14906, (5 Haziran 1974).

Sayı: 15933, (10 Mayıs 1977).

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Genel Kurul Toplantısı, C. 1, Birleşim 15, 30 Eylül 1960.

Genel Kurul Toplantısı, C. 6, Birleşim 100, 9 Ağustos 1961.

Kavanin Mecmuası, D.7, C.27, 1 Kasım 1945.

Tutanak Dergisi, Birleşim 7, Oturum 1, 26 Şubat1961.

Tutanak Dergisi, C. 5, Birleşim 83, 2 Mayıs 1962.

Tutanak Dergisi, C. 56/1, Birleşim 38, 4 Şubat 1970.

Tutanak Dergisi, Devre 7, C. 18, İçtima 2, Birleşim 72, 11 Haziran 1945.

Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 24, Birleşim 36, 5 Şubat 1968.

Zabıt Ceridesi, C. 12, İçtima 49, Birleşim 49, 27 Kasım 1960.

Zabıt Ceridesi, Devre 10, C.7, Birleşim 78, 20 Mayıs 1955.

Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 13, İçtima 2, 1 Kasım 1936.

Zabıt Ceridesi, Devre 5, C. 20, İçtima 3, 1 Kasım 1937.

C- Kitaplar ve Makaleler

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1965.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (çev. Sedat Cem Karadeli) Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

Cem, İsmail, "Dünya'da ve Türkiye'de Toprak Reformu", Cumhuriyet, 14 Ocak 1965, s. 5.

Akçay, Ümit, *Kapitalizmi Planlamak "Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü (1.Baskı)*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul 2007.

Akdağ, Feridun, "Tarım Reformu Reformların Başıdır", *Barış Dünyası Dergisi*, (110), (1971), s. 406-426.

Akıncı, Abdulvahab, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), (2014), s. 55-72.

Aksoy, Suat, *Tarım Hukuku*, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1970.

Aksöz, İbrahim *Toprak Reformu ve Türkiye'de Toprak Reformuna Duyulan İhtiyaç (2.Baskı)*, Baylan Matbaası, Ankara 1973.

Aktan, Reşat, "Toprak Reformunun Esasları", *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, 25(430), (1964), s. 7-9.

Aktan, Reşat, "Türkiye Tarımının Temel Özellikleri ve Verimlilik Sorunları", *Ankara*

Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27(2), (1972), s. 655-698.

Aktan, Reşat, “Türkiye’de Toprak Reformu Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 16(3), (1971), s. 37-83.

Alpat, Sabahaddin, “Türkiye’de Toprak Reformunun Sosyal Yönü”, *İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları*, (26), (1975), s. 15-43.

Andersen, Viggo, *Tarımsal Reform Programlarını Destekleyici Kurumsal Hizmetler, Toprak Reformu ve Ekonomik Gelişme*, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, İstanbul 1971.

Arazi Toplulaştırması, Ankara Valiliği İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015.

Arslan, Ali, “1950’den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), (2007), s. 1-29.

Arslan, Orhan, “Arazi Toplulaştırması”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(2), (1976), 14-33.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın (2. Kitap)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1996.

Ayyıldız, Tayyar-Planck, Ulrich, *Toprak Reformu ve Bazı Ülkelerde Uygulanması*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1976.

Barbaros, Funda- Zurcher, Eric, *Modernizmin Yansımaları: 60’li Yıllarda Türkiye (1. Baskı)*, Efil Yayınevi, Ankara 2013.

Barbaros, Funda- Zurcher, Eric, *Modernizmin Yansımaları: 70’li Yıllarda Türkiye (1. Baskı)*, Efil Yayınevi, Ankara 2014.

Barkan, Ömer Lütfi, “Toprak Reformları ve İç Kolonizasyon Meselesi”, *Yeni Ufuklar Dergisi*, 9(101-102), (1960), s. 297-302.

Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Berzeg, Kazım, *Türk Tarımı ve Toprak Reformu*, Şark Matbaası, Ankara 1972.

Bilgiç, Kemal, “Ekonomik Kalkınmada Ziraatın Yeri”, *Ziraat Dergisi*, (211-212), (1961-1962), s. 17.

Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri, Seçim Bildirgesi, Rüzgârlı Matbaa, Ankara 1965.

Çağatay, Uluç, “Kadastroda Yeni Yaklaşımlar ve Kentsel Yapıya Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), (2012), s. 188-203.

Çamurcuoğlu, Gülden, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), (2009), s. 161-178.

Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, (3. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.

Çevik, Zeki, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, C: 17, s. 677-687, Ankara 2002,

Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu, *Toprak Reformu Hakkında Ne Dediler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu, *Toprak Reformu ve Tarımsal Gerçekler Hakkında Görüşler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1964.

Dağdaş, Bahri, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Büyük Kitaplık, İstanbul 1972.

Dağdemir, Özcan & Küçükcalay, Mesud, “Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), (1999), s. 121-138.

Devlet Planlama Teşkilatı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT Yayınları, Ankara 1968.

Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, DPT Yayınları, Ankara 1963.

Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, DPT Yayınları, Ankara 1973.

Dinler, Zeynel, *Tarım Ekonomisi (6.Baskı)*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2008.

Doğan, Mehmet, *Tarih ve Toplum Türkiye’de Toprak Meselesi ve Toplum Yapımızın Tarihi Oluşumu (5.Baskı)*, Yazar Yayınları, Ankara 2019.

Doğukan, Suphi Rıza, “Memleket Meseleleri: Toprak Reformu Kanunu-Tarımda Eleman Meselesi-Dışarıdan Gelen Ekmeğimiz”, *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, 23(409), (1962), s. 8-10.

Doğukan, Suphi Rıza, “Meselelerimiz: Toprak Reformu Kanunu, Yeni Rejimde Traktör İthalı, Neden Hep İstanbul?”, *İktisadi Yürüyüş Dergisi*, 23(411), (1962), s. 8-20.

Dumont, Rene, “Toprak Reformu Siyasi Bir İştir, *Sosyal Adalet Dergisi*, (5), (1963), s. 8.

Masar, İlhami, “Tarım Problemleri”, *Barış Dünyası Dergisi*, (56), (1967), s. 34-38.

Dursun, Davut, *Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar (1. Baskı)*, İşaret Yayınları, İstanbul 2000.

Erdem, Ömer Faruk, “Toprak Reformunun Sosyal Yönü”, *Toprak Reformu Semineri*, (1964), s. 15-20.

Geray, Cevat, “Toplum Kalkınması ve Toprak Reformu”, *Köylünün Sesi Dergisi*, 1(6), (1966), s. 8-29.

Güran, Tefik, 19. yy. *Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

Gürel, Orhan, “Tarım Kazançlarının Vergilendirilmesindeki Son Gelişmeler”, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (15), (2012), s. 113-132.

Hamitoğulları, Beşir, “Türkiye’de Toprak, Toprak Reformu ve İktisadi Kalkınma”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), (1966), s. 21-46.

Hayran, Seyit, “Zirai Kazançların Vergilendirilmesi ve Tarım İşletmeciliği Açısından Bir Değerlendirme”, *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (358), (2012), s. 10-13.

Ilıman, Arif, & Dönmez, Cengiz, “12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Cephe Hükümetleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), (2015), s. 163-198.

İnci, İbrahim, “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), (2009), s. 109-130.

İnci, İbrahim, “Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Toprak Mülkiyet Dağılımı ile İlgili Bazı Düzenlemeler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, (44), (2010), s. 345-359.

İnönü, İsmet, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler, (1944 -1950)*, Haz. İlhan Turan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara

Kanbolat, Yahya, “Toprak Reformu Kanun Tasarısı Üstüne Düşünceler”, *Sosyal Adalet Dergisi*, (11), (1965), s. 5-9.

Karaömerlioğlu, Asım, “Bir Tepeden Reform Denemesi”, *Birikim Dergisi*, (107), (1998), s. 31-47.

Karataş, Murat, “Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, 2(3), (2019), s. 69-110.

Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Kazgan, Gülten, “Toprak Reformu Konusunda”, *Yeni Ufuklar Dergisi*, 9(101-102), (1960), s. 303-311.

Kili, Suna, & Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1985.

Korkut, Sevgi, *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Basımevi, Ankara 1984.

Kuru, Hanife, “27 Mayıs 1960 İhtilal Dönemi: İktidar-Muhalefet İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 3(8), (1998), s. 243-260.

Laçiner, Ömer, “12 Mart Üzerine”, *Birikim Dergisi*, (8), (1975), s. 14-34.

Mülayim, Ziya Gökalp, “Toprak Reformu Tasarıları Arasındaki Farklar”, *Özgür İnsan Dergisi*, (2), (1972), s. 28-33).

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (6.Baskı)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Ortaylı, İlber- Küçükkaya, İsmail, *Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı 1923-2023 (25. Baskı)*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Ortaylı, İlber, *Türkiye’nin Yakın Tarihi (5.Baskı)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Ozandağ, Oğuz, *Türkiye’de Toprak Reformu*, İstanbul Sanayi Odası.

Önal, Nevzat Evrim, *Türkiye’nin İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü*, Toprak Reformu Sempozyum Bildirileri, Memleket Yayınları, Ankara 2010.

Önal, Tekin, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(1), (2015), s. 511-534.

Özay, Hilal, “İslam Miras Hukukunun Özellikleri”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, 3(2), (2018), s. 203-224.

Özdemir, Necdet, “Türkiye’de Toprak Reformunun Geçmişi ve Toprak Reformu Kooperatifleri”, *Kooperatif Dünyası Dergisi*, 8(94), (1979), s. 9-15.

Özel, Mustafa, *Elmalılı Hamdi Yazır, Kur’an-ı Kerim Yüce Meali*, Haktan Yayın Dağıtım, Konya 2019.

Özer, Sevilay, “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), (2014), s. 61-80.

Özerdemli, Behzat, "Toprak Reformu, *Pancar Dergisi*, 13(142), (1964), s. 3, 4.

Özsoylu, Ahmet Fazıl, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim (3. Baskı)*, Karahan Kitabevi, Adana 2016.

Öztrak, İlhan, “Toprak Reformu ve Hukuk Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 22(1), (1967), s. 67-96.

Öztürk, Kazım, *Cumhurbaşkanların Türkiye Büyük Millet Meclisi Açış Nutukları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Pamak, Mehmet, “Türkiye’de Toprak Reformu”, *Journal of Sociological Studies*, (18), (2011), s. 127-162.

Prof. Dr. Reşat Aktan’a Armağan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.

Sadak, Necmeddin “Toprak Kanunu Anayasaya Aykırı Mıdır?”, *Akşam*, 2 Şubat 1945, s. 2.

Saçlı, Yurdakul, *Türkiye’de Tarım İstatistikleri*, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

Saygın, Arzu Güvenç, & Saygın, Murat, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*, Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (12-14 Nisan 2018), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Saylam, Ahmet, Toprak ve Tarım Reformu Kooperatifleri, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, 1(2), (1976), s. 43-50.

Söylemezoğlu, Gültekin, “Teknolojik Tarım-Toplumsal Yapıdaki Etkileri ve Toprak Reformu”, *Ziraat Mühendisliği Dergisi*, (60), (1971), s. 6-9.

Şağban, Melek, *Arazi Toplulaştırmasının Sosyal Sonuçları*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2017.

Şener, İsmail, *Toprak Reformu ve Tarım Reformu*, Çeltut Matbaası, İstanbul 1971.

Takım, Abdullah, “Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları”, *Maliye Dergisi*, (160), (2011), s. 154-176.

Tarım Bakanı Mehmet İzmen’in Beyanatu, *İktisadi Yükseliş Dergisi*, (108), (1963), s. 4-5.

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Konuşması, *Köy Postası Dergisi*, (27), (1947), s. 5.

Tarım Bakanının Beyanatu, *İktisadi Yükseliş Dergisi*, (82), (1961), s. 2.

Tarımda Reform, *İktisadi Yükseliş Dergisi*, (95), (1962), s. 7.

TBMM Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.3, (20 Kasım 1961-27 Ekim 1965), Haz. İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

TBMM Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.4, (27 Ekim 1965-26 Mart 1971), Haz. İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

TBMM Hükümetler-Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri, C.5, (Mart 1971-17 Kasım 1974), Haz. İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara 2013.

Terzioğlu, Said & Tuğrul, Sofu, “Demirel Konya’da: Toprağı Olmayan Herkese Toprak Vermek Mümkün Değildir”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1965, s. 1.

Özgen, Hilmi, “Toprak Reformu Sorunu”, *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1965, s. 2.

Tekelioğlu, Yavuz, “Toprak Reformunun Türkiye’deki Uygulamaları”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (19), (2010), s. 43-80.

TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, *Toprak Reformu Kongresi*, İlkay Basımevi, Ankara 1978.

İsmail Cem, “Dünya’da ve Türkiye’de Toprak Reformu”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1965, s. 5.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, *Türk Ziraat Mühendisliği Birinci Teknik Kongresi*, 24-27 Kasım 1965, Ankara.

Toker, Kemalettin, “Türkiye’de Çeşitlerine Göre Kadastro Süreçlerinin Analizi”,

Proceedings of the World Cadastre Summit, (2015), s. 436-481.

Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi, Tarım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1965.

Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi, Tarım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1962.

Toprak Reformu, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Yayın Bürosu, Ankara 1965.

Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı, “Reform Öncesi Urfa’da Toprak Mülkiyeti Dağılımı”, Araştırma ve Eğitim Enstitüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1979.

Topraksu Genel Müdürlüğü Yayını, *Arazi Tevhidi Çalışmaları*, Köy İşleri Bakanlığı, Ankara 1967.

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları: 2, *İnönü’nün Söylev ve Demeçleri*, T.B.M. Meclisinde ve CHP Kurultaylarında, 1919–1946, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Türkiye Ekonomi Kurumu İktisadi Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, *Toprak Reformu Semineri 26-27 Mayıs 1965*, Başnur Matbaası, Ankara 1966.

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, Yenilik Basımevi, İstanbul 1965.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, *Toprak Reformu Kanun Tasarısı Üzerindeki Görüşler*, Ankara 1965.

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, *Türkiye’de İdari Reform Çalışmaları-Türkiye’de Toprak Reformu I*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1961.

Çetin, Celalettin, “Harran Ovasında Şimdi Bir Bayram Var”, *Hürriyet*, 24 Haziran 1975, s. 1.

Ülker, Zafer, *27 Mayıs İhtilali’nde Kalkınma Tartışmaları*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

Ülkümen, Lütfi, *Toprak Reformu Üzerinde Görüşlerimiz*, Ülkü Matbaası, Ankara 1965.

Yahyaoğlu, Tahsin, *Tarım Kentleri*, Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1975.

Yalçın, Güler, *Türkiye’de Kırsal Alanlarda Kadastro ve Sürdürülebilir Gelişme*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi) Ankara 2009.

Yavuz, Fehmi, Türkiye’de Toprak Reformu Semineri 6-8 Haziran 1968, *Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(3), (1968), s. 307-316.

Yazıcı, Abdurrahman, “İslam Miras Hukuku ile Türk Medeni Kanunu Miras Sisteminin Mukayesesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 17(55), (2013), s. 167-180.

Yılmaz, Hasan, “Kıbrıs Barış Harekâtı ve Sonuçları”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS)*, 6(1), (2017), s. 87-98.

Yurtoğlu, Nail, “Türkiye’de Kırsal Kesimin Kalkınmasında Önemli Bir Model: Devlet Üretme Çiftlikleri (1949-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 34(11), (2018), s. 587-632.

Zevkliler, Aydın, “Toprak Reformu’nun Medeni Kanun’u İlgilendiren Yönleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), (1965), s. 253-270.

Ziraat Mühendisleri Odası, *Zirai Davalarımız*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1961.

D- Süreli Yayınlar

Akşam

“Esnafa 100 milyon lira kredi daha dağıtılacak”, *Akşam*, 26 Mart 1964, s. 3.

“Karaosmanoğlu Toprak Reformunun Temel İlkelerini Açıkladı”, *Akşam*, 25 Temmuz 1971, s. 1.

“Sosyal demokrat sendikacıların reform görüşleri”, *Akşam*, 22 Ekim 1971, s. 7.

Cumhuriyet

“Şahin: Toprak Reformu Anayasa Emridir Olacak”, *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1965, s. 1.

“Toprak Reformu Kanun Tasarısı”, *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1965, s.1.

“Toprak ve Tarım”, *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1971, s. 1-7.

Hürriyet

“Arazi anlaşmazlığını hal için ayrı mahkemeler kurulacak”, *Hürriyet*, 16 Ekim 1960, s. 1,6.

Milliyet

“Toprak Reformu Hazırlığı Başladı”, *Milliyet*, 27 Temmuz 1960, s. 1.

“Toprak Reformu Doğu ve Güney-Doğudan Başlıyor”, Milliyet, 12 Eylül 1960. s. 1.

Sabah (Konya)

“Toprak Reformu Gerçekleşiyor”, Sabah (Konya), 12 Mart 1962, s. 2.

“Topraksız köylüler Adana’da yürüyüş yaptı”, Sabah (Konya), 29 Nisan 1963, s. 1.

E- İnternet Adresleri

Doğan, B. (2021). Kamulaştırma Nedir? Kamulaştırma Davası ve İşlemleri, <https://barandogan.av.tr/blog/gayrimenkul-hukuku/kamulastirma-davasi-nedir.html>. Erişim Tarihi: 12.05.2022.

Mercan, M. (2013). Toprak ve Tarım Reformu, <https://www.tigrishaber.com/bolge-haberleri/toprak-tarim-reformu.html>. Erişim Tarihi: 12.11.2020.

<https://sozluk.gov.tr>. (E.T. 24.02.2020).

Sıylam, G. “Toprak Reformu”, Harita Mühendisleri Odasının Toprak Reformuna İlişkin Görüşleri, http://www.hkmo.org.tr/resimler/ekler/a5889bb0190d021_ek.pdf. Erişim Tarihi: 27.09.2021.

8 SAYFA
50 KURUŞ

AKŞAM

Türkiye'nin en eski gazetesi

AKSAM'ın ilan servisi
İSTANBUL • 276250
ANKARA • 243445
İZMİR • 37472
ADANA • 5864

PAZAR
25 TEMMUZ 1977
Kurekçe: 1918

KARAOĞLU TOPRAK REFORMUNUN TEMEL İLKELERİNİ AÇIKLADI

"Köylülerimiz fakirlik çemberini kıracak..

972 Toprak Reformu

uygulama yılı olacak

- 1 Bölgede Toprak Reformu Mahkemeleri kurulacak. 1961'den bu yana muvazaalı toprak devri işlemleri geçersiz sayılacak.
- 2 İşlemeyen toprağı, genişliği ne olursa olsun kamulaştırılacak. Dağıtılan toprak verimli işlemeyenden geri alınacak
- 3 Kamulaştırma bedelleri, kamu iktisadi yatırımlarına katılanlara daha çabuk ödenecek.

ANKARA, Çeşitli Bakan Yardımcısı Atilla Karaoğlu'nun Toprak Reformunun temel ilkeleri ve stratejisini açıkladığı toplantıda, verimli işlemeyen toprakların geri alınacağını, toprakların dağıtılacağını bildirdi. 1961'den bu yana muvazaalı toprak devri işlemleri geçersiz sayılacak. Karaoğlu, kimsenin topraklarını gasb edilemeyeceğine de dikkatli (Devamı Sa. 7. S. 3 de)

Toprak Reformu ana ilke ve stratejisini açıklayan Bakan Yardımcısı Atilla Karaoğlu.

Milliyet

Gazetesi

ALI NACI KARACAN

TÜRKİYEDE İLK İYİ

Gıma' da

ÜCRETSİZ HİZMETLER

Müşterilerimizden bazıları: Konya - Eskişehir - Trabzon ve diğer şehirlerdeki müşterilerimiz bu hizmetleri kullanıyor. Kısacası, her yerde bu hizmetleri kullanabilirsiniz. ÜCRETSİZ YAPILMAKTADIR...

Tel: 010 26 10 10 10

PERŞEMBE

26

KASIM

1964

KONGREYE

1

GÜN KALA

AP, LİDERİNİ SEÇERKEN...

HAYRULHAQ: ABOU İPEKÇİ

Bundan önceki yazılarda A.P.'nin başkan adayının siyasi durumu ilgili görüşleri belirtilmişti. Bu yazıda ise Bilgi ile Demirel'in plan, reformlar ve genel iktisadi meselelerle ilgili görüşlerini bulacaksınız.

HER İKİ ADAYIN GÖRÜŞÜ :

TOPRAK değil, TARIM reformu

Bilgiç, toprak dağıtımına kesinlikle muhalif, Demirel istisnâli artıracak bir dağıtım taraftarı

KİM KİMDİR...

Süleyman DEMİREL

40 yaşındadır. 1924 yılında İsparta'da doğdu. Babası İsmail Köyünce, orta ve ilme eğilimlidir. İsparta ile Afyon'da yaptı. 1948 yılında Teknik Üniversiteyi İktisat bölümü olarak bitirdi. 1949'da Amerikan İktisadi Teorisi kursunu tamamlayarak Amerika'ya gitti. Bir yıl sonra döndü. 1950 - 52 yılları arasında Elektrik İşleri Enstitüsü'nde çalıştı. Bundan sonra bir yıl Seyhan Barajı inşaat müdürü oldu. 1956'da 1-herer Amerika'ya gitti. Demirel'in karısı, Devlet Mimar ve Memurluk Bakanlığı'nda D.S.T. Genel Müdürü olarak çalışıyor. Evli ve üç çocuğu var.

Sadettin BİLGİÇ

43 yaşındadır. 1921 yılında İsparta'da doğdu. Babası Mustafa Rıdık Bilgiç'tir. Başvuru İktisadi mezun olan Bilgiç, 1947 yılında Tıp Fakültesi'ni bitirerek doktor oldu ve İstanbul'da muayenehane açarak çalıştı. 1948'de Bilgiç, İktisat D.P.'de çalışmaya başladı. 1953 yılında İsparta Sağlık Merkezi Baştabibi olarak çalışmaya başladı. 1957 yılında Ankara'ya gelerek Numune Hastahanesi'nde İktisat bölümü başkanı oldu. 1961'de genel cerrahi uzmanı olarak A.P.'ye katıldı. Bilgiç, 1962'de bir yıl İsparta'da çalıştı ve İsparta'dan emekli oldu. Evli ve üç çocuğu var. Yabancı dil bilmez.

YARI DEDİ

A. ÖZEL.

Planlama buda enlemistir.

İktisat. Teh. için mes. bilhabetin tedbirler her türü

50

Su. 5 de

YATUR

APTI

is. müste. te. enfas. edaki ha. gi. açıkl. Su. 2 de

İzmir'de iş adamları

17:41

